

SUNUŞ

Denizli’de 2007’den itibaren yılın her 15 Mayıs günü “Denizli Milli Mücadele günü” olarak kutlanmaktadır. İşgal yaşamayan ve kurtuluş günü bulunmayan Denizli için 15 Mayıs günü çok özel bir anlam taşımaktadır. 15 Mayıs günü İzmir’in işgaline karşı Türkiye’de ilk mitingin Denizli’de yapıldığı bilgisi bulunmaktadır. 15 Mayıs günü Türkiye’de yapılan ilk mitingler arasında yer aldığı bilgisi, doğrudan doğruya mitingleri ele alan tüm akademik yayınlarda yer almaktadır.

Bu akademik çalışmaların haricinde; Denizli tarihini doğrudan ele alan diğer çalışmalarda hemen hemen tamamen miting tarihini 15 Mayıs günü olarak vermektedir. Müftü Ahmet Hulusi Efendi’nin fetvasına ya hiç yer vermeyen, ya da sadece 2-3 satırlık ortadan kısımlarına yer veren eksikli birkaç çalışma 16 Mayıs tarihini vermektedir. 15 Mayıs ve 16 Mayıs noktasındaki bazı kitaplardaki bu farklılık tarihçilerin önceden bildikleri ve daha önce literatürde yer verdikleri bir durumdur. Ancak 15 Mayıs tarihi kaynaklar ile kuvvetli şekilde ifade edildiği için araştırmacılar bu konuda bir sorun görmemişlerdir.

Denizli’de 2007’den itibaren 15 Mayıs günü tüm Denizli halkı tarafından “15 Mayıs - Denizli Milli Mücadele günü” olarak birlik ve beraberlik içinde kutlanmaktadır. “Denizli’nin Milli Mücadele günü 15 Mayıs değil, 16 Mayıs’tır” gibi metodolojik bir çalışma yapılmaksızın birkaç gazete yazısı ile bir iki kitaba dayanarak ortaya çıkıp kafa karıştırmak bilimsel bir tavır ve bilimsel bir tutumdan yoksundur.

Tarihçiler literatürde yazılanları görmüş, incelemiş ve bu hususta bir tartışmaya mahal durum görmemişlerdir. Kendi çalışmalarında, tarihe ait bir konu olduğu için gerektiği kadar değinmişlerdir. Ancak, bilim insanları kendilerine sorulduğunda konu ile ilgili bilgilerini kamuoyu ile açıkça paylaşmışlardır.

15 Mayıs 1919 “Denizli Milli Mücadele günü” ve miting tarihinin 15 Mayıs olduğunu belirten 31 adet çalışma vardır. Miting tarihini açık ve net bir şekilde 15 Mayıs olarak verdikten sonra 16 Mayıs tarihinden de bahseden 5 ve sadece 16 Mayıs tarihini veren ancak anlaşılmış gibi Müftü Efendi’nin hitabının girişini vermeyen, 16 Mayıs günü yapılan mitingin zamanı konusunda çelişkili bilgiler veren 7 çalışma bulunmaktadır.

Bu broşür ile bu konudaki tüm çalışmaların kapak ve iç bilgilerini siz değerli kamuoyu ile paylaşarak, Denizli gündeminin gereksiz tartışmalar ile meşgul edilmemesi için takdirlerinize sunmaya çalıştık...

Denizli halkına saygılarımızla...

**15 Mayıs'ı miting tarihi
olarak yer veren alışmalar**

15 MAYIS'I MİTİNG TARİHİ OLARAK YER VEREN ÇALIŞMALAR

- 1) Cumhuriyetin 15. Yıldönümünde Denizli, Cumhuriyet Matbaası, Denizli 1938.
- 2) Ahmet Akif TÜTENK, *Milli Mücadelede Denizli*, Denizli Öğretmenler Yardımlaşma Derneği yayını, No:1, Ahenk matbaası, İzmir 1949.
- 3) Sadi BORAK, “Sarıklı Bir Mücahit”, Hayat Tarih Mecmuası, 1 Ekim 1968, Yıl:4, Cilt :2 Sayı:9, s.12-13.
- 4) Cemal KUTAY, İstiklal Savaşının Maneviyat Ordusu, Birinci Cilt, Cemal Kutay Kitaplığı 4, İstanbul 1977.
- 5) Yurt Ansiklopedisi, Cilt 3, Anadolu Matbaacılık A.Ş. İstanbul 1982.
- 6) Tarih Atlaslı Kurtuluş Savaşı Ansiklopedisi, Bulvar Gazetesi, Bulvar 1985.
- 7) Gotthard JAESCHKE, *Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi, Mondrostan Mudanyaya Kadar, (30 Ekim 1918-11 Ekim 1922)*, TTK Yayını, Ankara 1989.
- 8) Emin Aslan TOKAT, *Milli Mücadelede Sarayköy Hatıralarım*, Yayınlayan: Esat Özberk, İstanbul 1995.
- 9) Selahattin TANSEL, Mondros’tan Mudanya’ya Kadar Cilt 1, MEB. Yayınları, Ankara 1991.
- 10) Denizli Valiliği, Türkiye’nin Parlayan Yıldızı Denizli, İzmir 1998.
- 11) Recep ÇELİK, *Milli Mücadele’de Din Adamlarının Rolü*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Doktora Tezi) İstanbul 1998.
- 12) Nuri KÖSTÜKLÜ, *Milli Mücadele’de Denizli, Isparta ve Burdur Sancakları*, Atatürk Araştırma Merkezi yayını, Ankara 1999.
- 13) Mehmet BAŞARAN, “Hacı Süleyman Efendi”, Milli Mücadele’de Nazilli Cephesi ve Önderleri Paneli, 16 Aralık 2005, Aydın 2005.
- 14) Yusuf Ziya BİLDİRİCİ, “Milli Mücadele’de Denizli Müftüsü Ahmet Hulusi Efendi’nin Çalışmaları”, Uluslararası Denizli ve Çevresi Tarih ve Kültür Sempozyumu, Bildiriler 1, Pamukkale Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Denizli 2006.
- 15) Ali SARIKOYUNCU, Milli Mücadelede Din Adamları I, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 5. Baskı, Ankara 2007.
- 16) Ali SARIKOYUNCU, Milli Mücadelede Din Adamları II, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 4. Baskı, Ankara 2007.
- 17) Ercan, HAYTOĞLU “*Milli Mücadele’de Denizli’nin Aydın Kuva-yı Milliyesi ile İlişkileri*”, Milli Mücadele’de Aydın Sancağı ve Yörük Ali Efe, Editörler: Günver Güneş – Mehmet Başaran, Milli Mücadele’de Aydın- 8, Aydın Belediye Başkanlığı Yayını, Aydın 2007.
- 18) Haluk SELVİ *İşgal ve Protesto*, (İzmir’in İşgali ile İlgili Protesto Telgrafları 15 Mayıs 1919-30 Temmuz 1919) Değişim Yayınları, İstanbul 2007.
- 19) Hasan BABACAN, “Milli Mücadele Döneminde Çal Cephesi ve Demiralay’ın Cepheye Katkıları”, 21. Yüzyıla Girerken Geçmişten Günümüze Çal Yöresi Baklan, Çal, Bekilli Sempozyumu 1-3 Eylül 2006, Denizli 2007.
- 20) Cemal KUTAY, *Cumhuriyetin Manevi Mimarları*, abm inceleme, araştırma ve tarih dizisi, İstanbul 2013.

- 21)Tahir KODAL, Cumhuriyet Döneminde Denizli (1923-1938) Denizli Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 2. Baskı, Denizli 2017.
- 22) Haluk SELVİ, *Milli Mücadele’de İlk İşgaller İlk Direnişler*, Yeditepe yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2018.
- 23) Ali SARIKOYUNCU, Milli Mücadelede Din Adamları III, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1. Baskı, Ankara 2019.
- 24) Burhan BOZGEYİK, *Tarihimizin En Karanlık Günleri İşgal Yılları*, Çığır yayınları, İstanbul 2019.
- 25)Ethem PEKER, “*Milli Mücadele Yıllarında Denizli ve Civarındaki Kuva-yı Milliye Faaliyetleri*”, PAÜ, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Denizli 1998.
- 26)Mehmet GÖKÇE, (Başkan’ın Gözünden Denizli 20.05.2008), 20. Yüzyılın İlk Çeyreği’nden 21. Yüzyılın İlk Çeyreği’ne Bizim Denizli, Denizli Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Denizli 2019.
- 27)Mehmet GÖKÇE, “Denizli Müftüsü Ahmet Hulusi – Haluk Müftüler (14.04.2009), 20. Yüzyılın İlk Çeyreği’nden 21. Yüzyılın İlk Çeyreği’ne Bizim Denizli, Denizli Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Denizli 2019.
- 28) Osman ESKİCIOĞLU, “*Ahmet Hulusi Efendi’nin Şahsiyeti ve Faaliyeti Hakkında Bazı Tespitler*”, Milli Mücadele’de Denizli ve Ahmet Hulusi Efendi Sempozyumu, 24-26 Haziran 1992, Türk Ocağı Denizli Şubesi Yayınları:2, Denizli 1992, s.22-23.
- 29) Tahir Kutsi MAKAL, “*Edebiyata Yansıyan Müftü Ahmet Hulusi Efendi*”, Milli Mücadele’de Denizli ve Ahmet Hulusi Efendi Sempozyumu, 24-25-26 Haziran 1992, Türk Ocağı Denizli Şubesi Yayınları:2, Denizli 1992, s.17-18.
- 30) Ali SARIKOYUNCU, “*Milli Mücadele’de Denizli Müftüsü Ahmet Hulusi Efendi*”, Milli Mücadele’de Denizli ve Ahmet Hulusi Efendi Sempozyumu, 24-26 Haziran 1992, Türk Ocağı Denizli Şubesi Yayınları:2, Türk Ocağı Denizli Şubesi Yayınları:2, Denizli 1992, s.25-27.
- 31) Kamil ŞAHİN, “*Denizli Müftüsü Ahmed Hulusi Efendi’nin Yaşadığı Ortam, Soy, Hayatı ve İlmi Yönü*”, Milli Mücadele’de Denizli ve Ahmet Hulusi Efendi Sempozyumu, 24-26 Haziran 1992, Türk Ocağı Denizli Şubesi Yayınları:2, Denizli 1992, s.58-60.
- EK)Bu kitap çekilen telgrafın 14 Mayıs’ı 15 Mayıs’a bağlayan gece saat 02.00’de Aydın’a ulaştığını belirtmektedir. Denizli’ye de aynı saatte ulaşmış olmalıdır. Nasıl haber alındı sorusuna güzel bir cevaptır. Bkz. GÖKBEL, Asaf, *Milli Mücadele’de Aydın*, Sadeleştiren: Hüseyin Kuruüzüm, Editör: Abdülkadir Baş, Efeler Belediyesi Kültür Yayını: 11, Aydın 2018.

Kayıt No.	Konu No.
16262	956.143

Cumhuriyetin

15.

Yıldönümünde

DENİZLİ

UGANCIRASI	
Sesit Kütüphanesi	
Yazma No.	1234
Tarih No.	856.14

Cumhuriyet Matbaası : Denizli

1 9 3 8

Ö n s ö z

Cumhuriyetimiz 15 inci yılını tamamladı. Onbeş yıl bir Ulusun tarihinde nedir ? Hele binlerce yıllık parlak bir mazi-
si olan Türk ulusu için bu müddet, kısa, hem de pek kısa bir zaman sayılabilir. değil mi ? Fakat, hayır ! bu yanlış bir gö-
rüştür: Ulu şef "ATATÜRK", gibi bir dâhinin yüksek ve kud-
retli önderliğinde Türk Ulusu 15 yılın içine belki 15 asırlık
Kültür ve san'at inkilâbını sığdırmıştır. Bu, hiç bir milletin tarihinde eşine rastlanmıyan muazzam bir harekettir. Başar-
dıkları seri inkilâplariyle cihanda şöhret bulmuş olarak bili-
nen Japonya ve Rusya bu kadar kısa bir zamanda böyle büyük bir inkilâbı başarmamışlardır . Sayısız askerî zafer-
lerle ve hele son İstiklâl savaşı ile tarihe binlerce şanlı zafer-
ler kaydeden Türk ulusu terakki ve medeniyet yolunda attığı
bu çok ileri adımlariyle de o tarihe yeniden nurlu sayfalar
ilâve etmiştir. Bugün Cumhuriyetin feyizleriyle dolu olan 15
senelik mazisini gururla temaşa ederken medeniyetin engin
yollarında iğittikçe artan bir hız ve emniyetle ilerliye bilmek
için kafamızda Kültür, ruhumuzda ve vücudumuzda kâfi bir
enerji buluyoruz. Şimdiye kadar olduğu gibi bundan sonra
da önümüze çıkacak olan bütün engelleri çiğniyecek ve kö-
künden devirerek durmadan ilerliyeceğiz .

Aziz Cumhuriyetimizin 15 inci yılını bu azim ve iymarla
kutlarken Denizlimizin de bu yıllar içinde başardığı işler için
bir broşür çıkarmayı uygun bulan değerli İlbay ve Parti baş-
kanımız Ekrem Engürün yüksek himaye ve delâletleriyle
(Emekli Yarıbay Şükrü Süer , Çatalçeşme pazarı sahibi F.
Akçakoca Akça, Lise tarih öğretmeni İsmet Konur , Türkçe
öğretmeni İlhan Akçal ve Gazi okulu başöğretmeni Murat
Gürsoy'dan mürekkep bir hey'et tarafından) bu broşür hazır-
lanmıştır ,

Millî Mücadelede Denizli

1919 Senesi ilkbaharı Türk illerine neşe ve şetaret yerine boğucu bir kâbus tesiri yapan abus bir çehre ile geldi. Beş sene buzlu dağlarda, kızgın çöllerde ve her türlü mahrumiyetler içinde savaşılan, temiz kanlarla bu aziz toprakları sulıyan ve fakat gene silâhı elinde olarak ayakta duran Türk Milleti umumî vaziyetin icabına uymağa ve kılıcını kınına koymağa mecbur edildi. Bu kahramanlar henüz yurtlarına dönmemişken yurdun muhtelif yerleri ve milletin kalbi olan İstanbul müstevli orduların işgali altına girdi. Muvakkat olduğu iddia edilen bu şenî işgaller kâfi gelmiyor-muş gibi Ege'nin yıldızı olan İzmir'i de küstah bir düşmana peşkeş çekmişlerdi, 15 Mayıs 1919 günü İzmir işgal edilmiş ve ilk hamlede zabıtlarımız esir olarak gemilere nakledilirken tahkir ve hatta şehit edilmişlerdi. Bu haber bütün memlekette yıldırım gibi tesir yaptı. Her tarafta protesto mitingleri yapıldı.

İşte bu acı günde Denizli halkı da Belediye önünde ve Bayramyeri denilen meydanda toplanarak işgali tel'in ve protesto etmiş ve yalnız lafla kalmıyarak hamiyetli müftüsü merhum Ahmet Hulûsî'nin rehberliğile müstevliye karşı fiilen mücadelenin mutlak olduğunu ilân etmiştir. Bunu teyit için de Aydın, Nazilli ve civar memleketlere telgrafla müracaat edilerek yapılacak mücadelede elbirliği edilmek üzere düşündüklerini bildirmeleri rica edilmiş idiyse de Denizlinin bu vatanperverane hitabı maalesef derin bir sükût ile karşılanmıştı. Karşısında bir kuvvet ve mukavemet görmiyen düşman, işgalini dahile doğru genişleterek 27 Mayıs 1919 da Aydını ve 3 Haziran 1919 d da Nazilliyi işgal etmiştir.

Düşmanın Denizliyi de işgalinin bir gün meselesi olduğuna şüphe kalmayınca hükümetin muhalefetine ve yerli Türk olmıyan unsurların tehditkâr propağandalarına rağmen yurt

DENİZLİ

**Öğretmenler Yardımlaşma
Derneği Yayınlarından**

—o—
No. 1

MİLLÎ MÜCADELEDE DENİZLİ

Yazan:

AHMET AKİF TÜTENK

Denizli

İsmet İnönü Lisesi Tarih Öğretmeni

1949

AHENK — İZMİR

BAŞVURULAN KAYNAKLAR

- 1 — Emekli Albay M. Şefik Aker: İstiklâl Harbinde Büyük Harbin mütarekesinden 920 senesi sonuna kadar 57 nci fırka ve Aydın millî cıdali, Askerî Mecmua 46 ve 47
- 2 — Rahmi Apak: Garp Cephesi nasıl kuruldu.
- 3 — Mehmet Arif: Anadolu İnkılâbı.
- 4 — Doktor Kemal Şakir: Denizli.
- 5 — Doktor Lütfü Müftüler: Millî Mücadelede Aydın cephesinin kurucusu Denizli heyeti milliyesi.
- 6 — Şırvanlı zade Gıyası: Millî Mücadele notları,
- 7 — Merhum Meb'us Yusuf Başkaya: Millî Mücadele Hatıraları
- 8 — Çal Müftüsü Ahmet İzzet Çalgüner: Millî Mücadele notları.
- 10 — İştıpli Sadık oğlu Mehmet Keskin: Millî Mücadele hatıraları.
- 11 — Hacı Kadir oğlu Hüseyin Çağlayan: Millî Mücadele hatıraları.
- 12 — Öğretmen Mehmet Ali Sezer: Millî Mücadele hatıraları.
- 13 — Öğretmen Fazıl İrdem: Millî Mücadele notları.
- 14 — Denizli heyeti milliyesinin bir kısım evrakı müsbitesi
- 15 — Dört senedenbri Denizli ili şehirli ve köylülerinden dinlediklerinden edindiğim bilgiler.
- 16 — 1949 yaz tatil aylarında Faik Öztrak; Demirci Mehmet Efe ve emekli Albay Şükrü Süer tarafından bağışlanan bilgiler.
- 17 — Kemal Özkaymak: Efelerden haber.

ÖN SÖZ

Sunduğum bu kitapta Millî Mücadelede, Türk Milletinin yurdunu kurtarmak için gösterdiği siyasî faaliyetler ve giriştiği savaşlarda Denizli'nin ve bu liva halkının hizmetlerinin hepsini yazmış olduğumu ileri süremem.

Bilhassa 20 inci asır Türk tarihinde Denizli'nin tuttuğu şerefli yerin kıymetini açıklamak istedim.

Ben, Millî Mücadeleye malı ile, parası ile, itibarı ile, duası ile ve canı ile hizmet eden ilimizin biraz da kendisi için bu kitabı yazdım ve livanın heyeti milliyelerinin faaliyetlerini gösteren vesikalardan bazılarını da metne ekledim.

Bu teşebbüsüm il dahilinde hoş göründü. Maddî yardımlara da nail oldum. Değerli Valimiz Ahmet Demir'in ve Millî Eğitim Müdürü Salmangil'in çalışmasına ilgi göstermelerinden sevk-lendim.

Denizli Halkevi Başkan vekillliğini yaparken kaynak temininde aciz duymıyan nezaketleriyle bana Evin imkânlarını bağışlayan İsmet İnönü Lisesi Edebiyat Öğretmeni İbrahim Cengiz'e, ve bu kitabı tetkikten sonra bastırmak hamiyetinde bulunan Denizli Öğretmenleri Yardımlaşma Derneği Başkanına ve idare heyeti azaları arkadaşlarıma hepsine birden teşekkür ederim.

Denizli: 12/1/1949

İsmet İnönü Lisesi Tarih Öğretmeni

AHMET AKİF TÜTENK

DENİZLİ'DE HALKIN İŞGALİ HABER ALMASI VE GÖS- TERDİĞİ HASSASİYET VE ASABİYET

14 - 15 Mayıs 1919 akşamından beri Denizli mutasarrıfı Faik Bey telgrafhanede bulunuyordu. Telgraf memurları vasıtasıyla İzmir'le irtibatta idi. Mutasarrıf Bey İzmir'in gece yarısınaan sonra elim işgal haberini bildiren telgrafı alır almaz, yanına Denizli ahzıasker kalem reisi miralay Tefvik Beyi, Denizli müftüsü Ahmet Hulûsi Efendi, Belediye reisi Hacı Tefvik Beyi, Küçükkağaoğlu Ali Beyi, İzmirlioğlu Hacı Aziz Beyi, Tavashioğlu Mustafa Beyi, Şirvanlioğlu Gıyasî Efendi, Küçükkağaoğlu Mustafa Nail Beyi, Defterdar Süleyman Beyi çağırır. Bu zevata İzmir'in nihayet Yunan askerleri tarafından işgal edildiğini, İzmir Türk halkının heyecan içinde olduğunu ve işgalle beraber İzmirle telgrafla muhaberenin kesildiğini söyler ve yanında bulunanlara İzmir Reddi İlhak cemiyetinden gelen teli okur. Mutasarrıf Bey ve bu zevat Konya yolu ile işgal haberini Dahiliye nezaretine ve sedarete tellerler. Bundan sonra Belediye dairesine giderler. Halkı korku ve telâşe düşürmemek ve halka İzmir'de olup biteni bildirmek için 15 Mayıs 1919 günü sabahı Belediye dairesinin önünde umumî bir miting tertibine karar verirler. Sabahın çok erken saatlerinde Belediye dellalı Deli Mahmut ve ücretle tutulan diğer dellallar çarşı ve mahalleleri dolaşarak halk ve acele cami imamlarına haber gönderilerek sabah namazını kılacak cemaatı alıp beraber getirmeleri için yapılacak toplantıya çağırılar.

15 Mayıs günü henüz sabah erkenden halkın bir kısmı hükümet konağı önünde, bir kısmı Türkocağı etrafında ve müftülük dairesi önünde toplandı. Halk heyecanlı idi. Bu yerlerden hareket ederek nihayet yavaş yavaş toplantı yerine gelmeğe başladı.

Çaybaşındaki Türkocağından, Delikliçinarda İttihat ve Terakkiyelerin toplantı yeri olan Meserret kiraathanesi önünden hareket eden büyük bir kalabalık önde şehrin en seçkin münevverleri, ihtiyat subayları, öğretmenler, ellerinde Türk bayrakları olduğu halde Bayramyerindeki Belediye meydanına geldiler. Az sonra Kayalık mahallesinde müftülük dairesi önünde toplanan halk Ulucamiden çıkarılan sancakla başlarında Denizli müftüsü

faziletli Ahmet Hulûsî efendi hazretleri bütün cami inamları ve tekke şeyhleri oldukları halde tehbirler getirilerek Belediye meydanlığına vardılar. Yerli Rum ve Ermeni erkeklerinden çoğunun orada hazır oldukları görülüyordu. Şehre yakın köylerden gelen köylüler de vardı. Polis ve jandarma emniyeti temin ediyordu. Bu anda halkta heyecan büyüktü. Mutasarrıf Bey, Belediye Reisi ve şehrin ileri gelenlerinden bir kısmı Belediye balkonunda ayakta yer aldılar, aynı zamanda müftü Ahmet Efendi Belediye dairesinden dışarı çıkıp halka doğru bir kaç adım yürüdü ve durdu. Çalınan trampetler halkı sükuna davet etti. Müftü Ahmet Hulûsî Efendi orada hazır bulunanlara heyecanlı ve yüksek bir sesle şu hitabede bulundu:

(Hemşerilerim, şimdi İzmir'i Yunan askerleri işgal etmiştir. Bu işgale muhalefet ve düşmanın taarruzuna mukabele lâzımdır. İşgal edilen memleketler halkının silâha sarılması ve savaşması farziyayın, uzak memleketler halkı için farzıkıfayedir; fetva veriyorum. Silâh ve cebhane azlığı veya yokluğu hiç bir zaman mücadeleye mani teşkil etmez. Elinizde hiç bir silâhınız olmasa dahi üçer taş alarak düşman üzerine atmak suretiyle mutlaka fili mukabelede bulununuz. Biz bir çok ülkelere hükmetmiş fatihlerin torunlarıyız. (ve orada bulunan tanıdığı hristiyanları göstererek) bunlar da bize birer vediaadır, onlara dokunmayınız.)

Kalabalık dağıldı. Halk meyus ve asabî idi. Öğleden sonra Türk ocasına mensup gençler Türkocağı salonunda, Delikliçnarda toplanan halka işgali lânetlemişler ve halkın millî ve dinî heyecanlarını tahrik etmişlerdir. İkinci üzeri hükûmet konağında mutasarrıflık dairesinde toplanan eşraf ve mutasarrıf bey İstanbulda itilâf devletleri mümessillerine protesto telgrafları gönderdiler. 18 Mayıs 1919 günü mutasarrıf bey ve eşraf tarafından aynı mümessillere çekilen bir telgrafta Yunan askerleri İzmir'i terketmedikleri takdirde Denizli halkının İzmir'i müdafaaya hazır olduğu bildirildi. Bu karardan bir telgrafla İstanbul hükûmeti de haberdar edildi. 21 Mayıs 1919 İstanbul hükûmeti dahiliye nazırının verdiği cevapta bu mesele hakkında itilâf devletleriyle müzakere halinde bulunduğunu, halkın heyecana kapılmıyarak iş gücüyle meşgul olması, asayişin temini, emrin hilâftında hareketi tesbit edilecek sivil ve askeri memurun azledileceği bildiriliyordu.

İzmirin işgalini haber alınca Çal ve Tavasta da bazı vatanseverler halkı tenvir ve müdafaaya hazırlığına teşvik için harekete geçtiler. Tavasta İzmir Reddi İlhak heyetinin işgali bildiren telgrafı alınınca 16 Mayıs 1919 günü kaymakam Ali Rıza bey dellal

vasıtasıyla halkı eski belediye önünde toplantıya çağırdı ve tel-graflı toplanan halka okudu, ne şekilde hareket edilmesi icap ettiği hakkında açıklamalarda bulundu. Kaymakamdan sonra Yaran-güme Hakimiyyeti Milliye okulu muallimi Mehmet Ali bey söz aldı. Makedonyada geçen bir senelik askerlik hayatında esaret altında yaşayan Türklere yapılan zulümleri, mabedlere hakareti acıklı bir dille anlattı ve derhal Yunana karşı harekete geçilmesi lâzım geldiğini söyledi. Mitinge son verildi.

Çalıda, Müftü Ahmet İzzet Efendi Yunan askerlerinin İzmir'e çıktığını haber alınca 17 Mayıs 1919 günü Çalın Çarşı camiinde toplanan halka düşmanın istilâsına karşı seyirci kalmanın doğru olmadığını ve muktedir olanların elden gelen imkânları hazırlamaları lâzım geldiğini, Allahın emrine ve Peygamberin sünnetine itimat edilmesini vazederek. O gün belediye önünde toplanan halka ihtiyat zabitlerinden Ahmet Akşit heyecanlı bir nutuk söyledi.

Bu millî uyanıştan müteessir olan Denizli yerli Rumları Denizli ile iki fedakâr kazasında olup bitenleri tezelden İzmir'deki Yunan ve Rum mahfillerine bildirdiler. İzmir Rum gazeteleri Denizli müftüsü Ahmet Hulûsi Efendi hakkında korkutucu yazılar yazmağa başladılar.

V

YUNAN KUVVETLERİ AYDIN'A DOĞRU İLERLİYOR

Yunanistan, bilindiği gibi, İzmir'i işgal etmekle kalmıyarak askerî kuvvetlerinden bir kısmını da Aydın'a doğru yola çıkardı. Daha evvel İtalyanlar Selçuğu işgal etmiş buuhnuyorlardı. Fakat İtalyanlar Yunan ilerleyişi önünde Selçuğun güneyine çekildiler. Bu suretle Yunanlılar Aydın yolunu açık buldular ve 22 Mayıs 1919 günü Selçuğa girdiler. Bu olaydan sonra Aydın'da bulunan 57 nci fırka kumandanı Şefik Bey karargâhını Çineye taşıdı. Yunan kuvvetleri 25 Mayıs 1919 günü Aydın'a ve 3 Haziran 1919 günü Nazilliye girdiler.

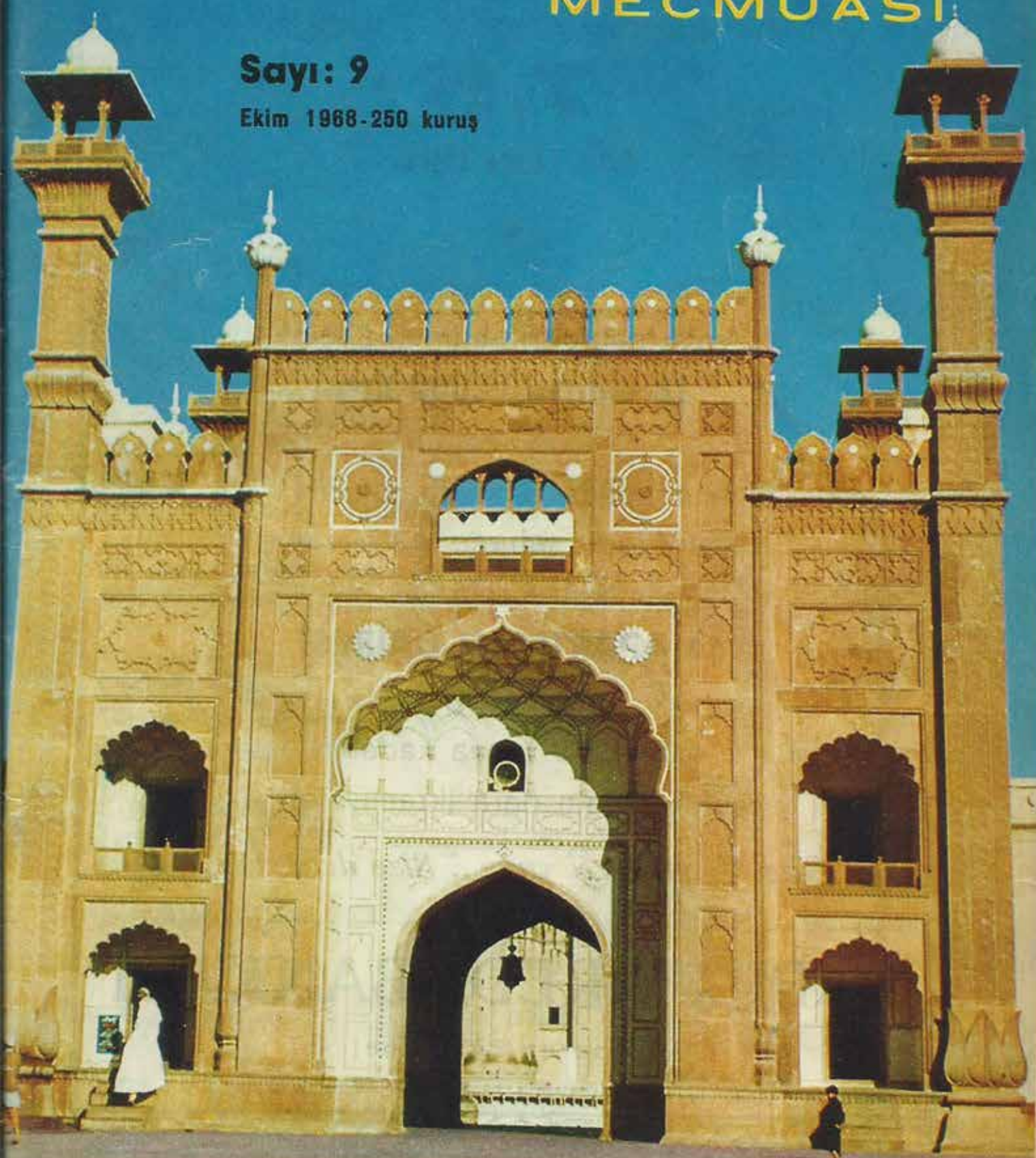
Hayat

TARİH

MECMUASI

Sayı: 9

Ekim 1968-250 kuruş

Lâhûr'da Pâdişâhî Camii.
Fotograf: Edibe Dolu

Hayat

TARİH

MECMUASI

Bu sayıda neler var

İzmir'in İşgali Faciası	4
İlk Türk Sefiri	9
Sarıklı Bir Mücahit	12
Almanya Nasıl Teslim Oldu	14
Tarihe Geçen Arabalar	20
Türkler'in Hindistan'ı	28
İstanbul Erkek Lisesi	35
Deniz Dibindeki Hazineleler	42
Bir Asır Önceki Boğaziçi	47
Günün Olayı İdi	56
Cihangir'in Türbesi	62
Didim'deki Apollon Tapınağı	67
Kaptan Paşa İle Karadeniz'de Seyahat	70
565 Yıllık Bir İhraç Malı: Fındık	74
Küçük Şöhretler	77
Girit İsyanı	81
Türkiye'de İlk Turizm Hareketleri	84
Bir Mezar Taşı	86
Tarihe Akan Bir Ay	87
Resimlerle Eski Türkiye	88
Karikatür	92
Kitaplar Arasında	94
Tarih Postası	96
Bilmece	98

Hayat **TARİH**
MECMUASI

Aylık Kültür
Mecmuası

1 Ekim 1968 Yıl: 4 Cilt: 2
Sayı: 9 Sıra: 45

İMTİYAZ SAHİBİ:
Şevket RADO

NEŞRİYAT MÜDÜRÜ:
Yılmaz ÖZTUNA

MESUL
YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ:
Orhan Ş. YÜKSEL

BASILDIĞI YER:

Tifdruk Matbaacılık Sanayii
A. Ş. Basımevi - Divanyolu
Türbedar Sok. No: 22 İstanbul
TEL: 27 95 10 (5 hat)

ABONE:

Bateş Bayilik Teşkilâtı. Ca-
ğaloğlu-İstanbul TEL: 27 61 10

Sarıklı Bir Mücâhit

YAZAN: SADİ BORAK

TERSİNE dönen harp talii, yıllar yılı Türk semasına kara bir kâbus gibi çökmüştü. 93'ten bu yana her dam, dededen toruna kadar bütün fertlerini savaş alanlarına sokmuş, gidenlerin çoğu dönmemiştir. Kızgın çöller, dondurucu stepler, engin denizler, nice Türk evlâdını yutmuştu. Birinci Dünya Harbi yenilgisi de arka arkaya gelen bu felâketlerin son halkasını teşkil etti.

Dedesini, kocasını, oğlunu, torununu kaybetmemiş hangi dam kalmıştı? Bütün bu aziz varlıklarını kaybetmiş olmanın felâketi yetmiyormuş gibi silâhları da alınmıştı ellerinden. Ve böylece millet, manevî gücü yanında maddî gücünü de kaybetmişti.

1919 mayıslarında böylesine kara bir bulut çökmüştü Denizli'nin de üstüne... Şimdi de yeni bir söylenti dolaşıyordu:

«Yunan İzmir'e çıkacak.»

Bu, sadece burunlarının dibine yaklaşan bir felâket değil, bütün yurdun felâketiydi. Çıkarma, bir veba gibi yurdun her tarafına yayılabilirdi. Bağımsızlıklarını kaybetmek felâketine uğramışlardı. Şimdi de analarının, karıların ve bacılarının namusu ayaklar altında kalacaktı.

İtilâf devletleri mümessilleri ve yerli Rumlar, Türkler'in muhtemel bir mukavemetini önlemeye çalışıyor:

— Aman, diyorlardı; ufak bir kıpırdanma sizi felâkete sürükler. Biliyorsunuz,

Yunan'ın arkasında bütün düvel-i muazama var. Evlerinize çekilin, hiç bir şeye karışmayın.

Yerlilerden de bu fikri destekleyenler vardı:

— Yapacağımız hiç bir şey yok, diyorlardı; ne silâhımız, ne topumuz var.

Doğruydum. Millet yorgun ve bezgindi; perişandı, yoksuldu. Ve daha fenası ümitsizdi. Nasıl karşı koyabilirlerdi? Tek temsilcileri, bütün bu söylentilerin asılsız olmasıydı.

Fakat, 1919 mayısının 15'inde, korktukları haber bir bomba gibi patladı.

Yunan İzmir'e çıkmıştı. «Zito Venizelos» diye bağırmayan birçok vatansever süngülenip şehit edilmişti.

Denizli'de halk mütereddit, şaşkın, korkulu.

Herkesin ne yapacağını kestiremediği bu buhranlı ve korkulu günde Denizli'nin muhterem müftüsü Ahmed Hulûsi Efendi (1861 - 1931) vakur ve sakin, emin adımlarla telgrafhaneye gidiyor, Bâbıâli'ye ve dahiliye nezaretine telgraflar çekiyordu:

«Düşman bu sabah İzmir'i işgal etmiştir. Biz, şerefimizi ve namusumuzu müdafaa edeceğiz. Düşmanı topraklarımızdan atmaya azimliyiz. Bize silâh yardımında bulununuz.»

MİLLÎ GAZAP ŞAHLANIYOR

Aynı gün Dellâl Deli Mahmud'un sesi

Denizli göklerinde dalga dalga yayıldı:

— Allah'ını, dinini, vatanını sevenler müftülük dairesi önünde toplansın.

Dellâhı, Müftü Ahmed Hulûsi Efendi görevlendirmiştir.

Bu muhterem müftüye göre; yurtları istilâya uğrayanlar, silâhları da olmasa bir köşeye büzülüp bu zillete katlanamazdı. Millet yorgundu, bitkindi ve bezgindi ama onların ruhunda cedlerinin kahramanlık ve hamaset mayası vardı. İşte müftü, halktaki bu cenk şevkini yeniden uyandıracaktı. Buna kararlıydı.

Dellâhı, Müftü Ahmed Hulûsi Efendi gömülerinde yankılar yaparken halk fevç fevç müftülük dairesi önünde toplanıyordu. Ahmet Hulûsi Efendi ilk kafilenin önüne geçti, Ulucami'den sancağı çıkardı. Sancak-ı Şerif dalgalandırken, kafiye belediye meydanına doğru yürüyor ve bir yandan da tekbir getiriyordu.

Davudî seslerden yükselen «Allahuekber» ismi celîli, ruhlarda ulvî ihtizazlar yapıyordu. Tekbir ve tehlil sadaları ile ağır ve vakur adımlarla yürüyen kafiye, her an büyüyor, heybetli dalgalar gibi kabarıp taşıyordu.

Belediye meydanına gelindiği zaman, bütün Denizli orada toplanmıştı. Müftü Ahmed Hulûsi Efendi halka doğru ilerliyor ve bütün gücünü yüreğinde toplayarak haykırıyordu:

— Ey ahali! Muhterem hemşehrilerim! Bu sabah İzmir'i Yunan askeri işgal etmiştir. Bu işgale muhalefet ve düşmanın taarruzuna mukabele etmek lâzımdır. İşgal edilen memleket halkının silâha sarılması ve savaşması farz-ı ayn; uzak memleketler halkı için farz-ı kifayedir.

İnsan seli dalgalanıyor ve: «Kahrolsun düşman» âvâzeleri gök gürültüsü gibi belediye meydanından taşıyor, dalga dalga etrafa yayılıyordu.

İlk adım muvaffak olmuş; millî gazap uyandırılmıştı.

Ahmed Hulûsi Efendi, halkın bu olumlu tepkisi karşısında konuşmaya devam ediyor:

— Fetva veriyorum: Silâh ve cephane azlığı veya yokluğu hiç bir zaman mücadeleye mâni teşkil etmez. Elinizde hiç bir silâhınız olmasa dahi, üçer taş alarak düşman üzerine atmak suretiyle mutlaka fiihî mukabelede bulununuz. Biz, birçok ülkelere hükmetmiş fâtiplerin torunlarıyız.

Evet, fâtiplerin torunları artık ye'si bir tarafa itmiş, silâhının yok, karnının aç olduğunu da unutmuştur. Teneffüs ettiği hava kadar muhtaç olduğu bağımsızlığını ve özgürlüğünü, gerekirse tırnaklarıyla savunacaktır.

Fakat yatağından taşmış bu heyecanı, bu millî gazabı kanalizasyon edecek kudretli, teşkilâtçı bir baş lâzımdır. Ahmed Hulûsi Efendi bu görevi de üzerine alacak, teşkilât kuracak, cemiyetler tesis edecek, millî kuvvetleri vücuda getirecek, şehirlerinin sınırlarından taşarak tâ Antep'e, Bolular'a kadar imdat kuvvetleri bile yetiştirecektir. Böylece, zafere kadar durmadan, dinlenmeden çalışacak ve muzaffer olacaktır.

Müftünün bu mücadelelerinin hikâyesi uzun, pek uzundur.

Yazımızı, «Garp Cephesi Nasıl Kuruldu?» müellifi Rahmi Apak'ın şu cümlesiyle bitirelim:

«Yalnız Denizlililer değil, bütün Türk milleti, Ahmed Hulûsi Efendi ile iftihar edecektir.»

Denizli kabristanında mütevazı bir taş vardır ve üzerinde şunlar yazılıdır:

«Millî Mücadele alemdarı Müftü Ahmed Hulûsi Efendi burada medfundur.»

İşte, «bütün Türk milletinin iftihar edeceği» bu muhterem mücahitin kalan tek hâtıra budur. Denizli'de namına ne küçük bir büst, ne adını taşıyan bir sokak var.

Hazin, fakat gerçek!

Kurtuluş Savaşı'nda Denizli cephesini kuran ve yöneten din adamı Müftü Ahmed Hulûsi Efendi

cemal kutay kitaplığı 4

**İSTİKLÂL SAVAŞININ
MANEVİYAT
ORDUSU**

Cemal Kutay

birinci cilt

Bu Kitap bir **POSTA KUTUSU** yayınıdır.

Dizgi - Baskı : YELKEN Matbaası

İstanbul, 1977

AÇIKLAMA

Kitapta günün konuşulan dili uygulanmıştır. Tarihî kişilere ait konuşmalarda ve belgelerde de aynı yol tutulmuştur. Olayın geçtiği devre ait bazı tarihî deyimler, isimler ve kelimeler aynen korunmuş, ancak yanına bugünkü dildeki karşılığı kelime veya anlam olarak yazılmıştır.

**YUNAN'IN İZMİR'E ÇIKIŞINDAN DÖRT
SAAT ON DAKİKA SONRA DENİZLİ'DE
DEVLET KURAN MÜFTÜ :**

Ahmet Hulûsî Efendi

15 Mayıs 1919'da İzmir'e ayak basan Yunan Ordusunun nerelere kadar uzanacağı, olayı hazırlayanlarca biliniyordu: Denizli de, Yunan işgal alanı içindeydi.

Birinci Dünya Savaşının son aylarında, Fransız marsali **Franché D'Esperey**'in komutasındaki İngiliz - Fransız - Sırp - İtalyan kuvvetlerine son anda katılmış bir tümenlik kuvvet dışında, biz, savaşın dört yıllık süreci içinde Yunanlılarla hiç karşılaşmamıştık. Yunan tahtında, Alman kanı taşıyan **Kral Jorj**, 1917'ye kadar tarafsızlığını korumuş, Cumhuriyetçilerin lideri **Venizelos**'un baskısı ile Atina; İngiltere - Fransa safına girmişti: Nesillerdir rüyâsı olan Megalo-İdea'nın ardında koştuğu Türk topraklarından Eski Hellen dediği Ege bölgesini sınırlarına katmak için...

Nitekim İzmir'in işgalinin hemen ertesi günü Yunan kuvvetleri ileri harekete geçmişlerdi.

İstanbul Hükümeti, Mondros anlaşmasının yedinci maddesi gereğince Yunanistana «**görev verildiği**» korkunç

iddiası karşısında çâresizdi. İngiliz notasında: «— **Sebebsiz yere kan dökülmemesi için tedbir alınması...**» isteniliyordu. Bab.ı Âli'nin elinden gelen tedbir, asker ve sivil makamlara karşı koymama emriydi. Çokları, hükümetin buyruğunu yerine getirmenin tesellîsi içinde başeğmişler, gelene yol vermişlerdi.

Mondros'un imzalanmasından yirmibir gün sonra, İzmir'e Yedinci Kolordu Kumandanı olarak gelen Ferik (kor-general) **Nureddin Paşa**'ya, askerlik arkadaşı ve yakın dostu Başbakan **İzzet Paşa**, valilik ödevini de verdi: Mondros'dan sonra ülkenin başına geleceklerini kavramış olmanın şuuru ile...

Nureddin Paşa (1) 19 mart 1919'da, o günkü İzmir iline bağlı Aydın ve Denizli dahil, sancak (il ve ilçe arası genişliğe sahip şehirlere) ilçelere kadar tüm merkezlerden seçilmiş üçer kişilik delegeleri İzmir'de topladı ve «**nere-den gelirse gelsin bir istilâ girişimi olursa alınacak tedbirler**» görüşüldü: 19-29 mart 1919 arası Nureddin Paşanın başkanlığında çalışmalarını sürdürmüş kongrenin, taşıdığı ad, bugünkü nesle ağır ve ağdalı söyleyiş ile birşeyler anlatmaz, fakat anlam olarak çok şey anlatması gerekir: Redd-i İlhak... Yâni, bu Türk topraklarının bir başka ülkeye katılışını geri çevirme ölüm-kalım kararı...

Görülüyor ki, daha 1919 mart ayı başında, Ege'li Türkler, yurtlarının bir yabancıya, hem de Yunan gibi, aslında bir haydut yuvası (Etniki-Eterya) fesad cemiyetinin çatısı altında, yüzlerce yıl kendilerine en geniş hak ve özgürlükleri tanımış efendileri Türklere karşı, kanun ve insanlık dışı yöntemlerle saldırıya kararlı Palikarya akışını durdurmaya kararlıydılar. Nureddin Paşa'nın çağrısına koşanlar zaferi sağlayan himmetlerin temel dayanağı oldular. Elbette kuşku içinde olanlar ve ümitsizler de vardı.

Niçin şaşmalı? Devlet'i temsil eden siyasî iktidar ve Devlet'in başında olan tâc ve taht sahibi kişi, o günün şartları içinde karşı koymanın akıl ve mantık üstü olduğu inan-

nın dışına çıkamaz. Sizin buradaki çalışmalarınız ve şahsiyetiniz onları rahatsız edecektir. Sizi başka yere nakledecekler, hatta terfi ettireceklerdir. Bu takdirde istirham ederim, İstanbula gitmeyiniz, Denizliye geliniz. Bizler gerekli her şeyi sağlamaya hazırız. Yeter ki başımızda sizin gibi tecrübe ve mevkie güven veren bir yüksek kumandan bulunsun...”

Kısa zaman sonra Nurettin Paşa'nın değiştirileceği söylentileri dolaşmaya başladı ve gerçekten kendisinin yerine işgalden bir buçuk ay önce valilik makamına Kambur lakabı ile tanınan İzzet Bey, Kolordu Kumandanlığına da Ali Nadir Paşa'lar tâyin edildi. Bu iki zatla mukadder işgalde teşkil edilecek müdafaa hattı ve tedbirleri üzerinde anlaşabilmek imkânsızdı. Nitekim yaptığımız teşebbüsler fایde vermedi.» (Faik Öztrak'ın hatıralarından)

AHMET HULUSİ EFENDİ TEŞKİLÂT YAPIYOR...

Bu tarihlerde Denizli'de mutasarrıf Faik Bey'dir. (Daha sonra İçişleri bakanı olan rahmetli Faik Öztrak). Ortada henüz Yunan işgali yokken Ege bölgesindeki savunma hazırlıkları üzerinde Faik Bey şunları anlattı. (Cemal Kutay, Millî Mücadelede Öncekiler ve Sonrakiler, ikinci cild, sahife 23 ve sonrası):

«— Gazeteler üzerinde sansür vardı. İstanbul hükümeti, Mondros mütârekesi hükümlerini tatbik için kararlı ve hassas idi. Büyük bir baskı altında bulunan Padişah da, bu siyaseti tasvip ediyordu. Bilhassa İzzet Paşa kabinesinin istifası ve iktidara Tefvik Paşa'nın gelmesinden sonra bu hususta her gün devamlı emirler alıyor, bunlarda çok açık olarak, mütareke hükümlerinin tatbikini zorlaştıracak hareketlere ve hazırlıklara aslâ müsaade ve müsamaha edilmemesi bildiriliyordu.

Mart 1919 sonunda, yâni işgalden elli gün kadar önce İzmir'de toplanan kongreye Denizli sancağı nâmına iştirâk eden millî heyetin başkanı olan müftü Ahmet Hulusî Efendi dönüşünde benimle uzun ve çoğu gizli görüşmeler yaptı ve Denizli sancağının ilçeleri olan Acıpayam, Buldan, Sarayköy, Tavas ve Çal'da, bilhassa müftüler ve müderrislerle eşrafın rehberlik ettiğı heyetlerin kuruluşunu sağladığını, artık kaçınılmaz olan Yunan işgali önünde neler yapılması gerektiğinin şimdiden düşünölüp lüzumlu tedbirlerin alınmasını teklif ve tavsiye etti. Bugün daha iyi anlıyorum ki, müftü efendinin sözlerinde hiç bir imkânın gerçekleşmesi şartı yoktu. Yapılması gereken «vatanın istiklâli ve haysiyeti gereğı» idi. İlmi, irfanı, ahlâkı ile muhitin çok itibardaki bu muhterem şahsiyeti sancağın her tarafında sevilen ve sayılan adamdı. Her taraftan müsbet haberler geliyordu. Ahmet Hulusî Efendi, zor şartlar altında göreve çağırıldığı kimseleri meziyet ve hususiyetleriyle çok iyi takdir ederek tâyin ve tesbit etmişti. O müstesnâ günlerin bendeki en derin izlenimi budur: Çok güç şartlar altında girişilecek hizmetleri, lâyük mânevî rehberler bulur ve onların telkinleri kalbler ve vicdanlarda ümid izleri yaratabilirse, elde edilemiyecek güzel sonuçlar, ufukların ardında demektir. Ben, Ahmet Hulusî Efendinin muhterem ve yüce varlığında bu ebedî gerçeğin en muhteşem örneğini görmüşümdür.»

MİLLÎ MÜCADELE'NİN İLK MEŞRUIYET FETVASI

Biz, yine olaylara döneceğiz...

İzmir, 15 Mayıs 1919 Perşembe sabahı işgâl edilmiştir. Acı haber, Denizli'ye ulaştığı zaman, gerçek ne kadar sert olursa olsun irkilmiyen tek insan Müftü Ahmet Hulusî Efendi idi. Çünkü O, mukadder sonucu biliyor ve bu gerçeğin bilinci içinde dövünmeyi değil, vatan ve haysiyet için neler yapılması gerektiğini düşünüyordu.

Düşündüklerini yerine getirdi...

Dünya Savaşında, öteki Türk beldeleri gibi dokuz cep-
hede yiğitçe dövüşen Denizlili gençler, büyük bir bayrak
yaptırmışlar, bir tarafına «**YAŞASIN VATAN**» altında Os-
manlı sancağı, son bölümünde de «**Denizli çarşısında Un
Pazarı camii şerifine, alay 67, tabur 24 kur'alı efrâdın yâ-
digâridir**» cümlesini yazdırarak armağan etmişlerdi. Bayra-
ğın öteki yüzünde: **Bismillâhirrahmanirrahim. Lâilâheillâ-
lah Muhammedürresulullah. İnnâ fetahnâleke fethen - mü-
binâ, nasru - minâllah ve fethün karîp ve beşşiri'l - mü'mi-
nîne ya Muhammed.**» yazılıydı.

Denizli'nin vatan için cephelere koşan evlâtlarının, za-
ferin Hak ve Allah yolundaki milletlerine Yüce Tanrı'nın
vaadi olduğunu kanlarıyla tescil ettikleri sancağı câmiden
alan Müftü Ahmet Hulusî Efendi, şehre tellâllar saldı, en
ücra mahallere bile ulaşan bu sesler, halkı, Bayramyeri'ne
topladı. İzmir'in işgali, kasabaya yıldırım hızıyla yayılmış-
tı. Halk, erkeği, kadını, çoluğu-çocuğuyla yollara düşmüş,
Bayramyeri'ni doldurmuştu. Müftü Efendi, mutasarrıf Faik
Beye (İçişleri Bakanı rahmetli Faik Öztrak) şöyle dedi:

«— Mutasarrıf Bey... Hükümet mütâreke hükümlerinin
uygulanmasını, yâni işgale mukavemet etmemeyi emredi-
yor. Siz, hükümet memurusunuz. Ben, bu hükümetin düş-
man işgali altında esir vaziyette olduğuna kaniim. Padişah
ve Halife de aynı vaziyettedir. Esirin fikri, hürriyetini kay-
betmemiş insanlar için mutağ (bağlayıcı) değildir. Hürri-
yetine sahip olmıyanın fetvâsı da makbul ve muteber ola-
maz. Biz, her karışı ecdad kanıyla yuğurulu bu mübarek
beldeyi bu başlar bedenlerimizi taşıırken teslim edemeyiz.
Millet, haysiyet ve namusunu muhafaza ve müdafaa kara-
rındadır. Siz şeref ve haysiyet sahibi bir zatsınız. Rica ede-
rim, bize katılmayı verdiğiniz resmî söze aykırı saysanız
dahi engel olmayınız.»

Faik Bey, yaşlı gözlerle Müftü Ahmet Hulusî Efendi'-
nin elini öpmüş, komiser Hamdi ve İbrahim Beylere mitin-

ge yardım, sadece sükûneti muhafaza etmek için vazife görmeleri emrini vermişti. Halk, Bayramyerini doldurunca, Müftü **Ahmet Hulusî Efendi**, önde sancak meydana gelmiş şöyle demişti:

«— Muhterem Denizlililer... Bugün sabahın erken saatlerinde İzmir, Yunanlılar tarafından işgal edilmiştir. Bu tecavüze karşı hareketsiz kalmak, din ve devlete ihânettir, vatana karşı irtikâb edilecek cürümlerin Allah ve Tarih önünde affı imkânsız günahıdır. Cihâd, tam manâsıyla teşekkül etmiş dinî farîze olarak karşımızdadır. Hemşehrilerim, karşımıza çıkarılan dünkü tebeamız Yunan'a biz mağlup olmadık. Onlar öteki düşmanlarımızın vasıtasıdır. Yunan'ın bir Türk beldesini ellerine geçirmelerinin ne manâya geldiğini, İzmir'de şu bir kaç saat içinde işlenen cinayetler gösteriyor. Silâhımız olmıyabilir, topsuz-tüfeksiz sapantaları ile de düşmanın karşısına çıkacağız. İstiklâl aşkı, vatan sevgisi, haysiyet şuurumuz ile kalbimizdeki imân ile mücadelemizin sonunda zaferi kazanacağız. Bu uğurda canını verenler şehit, kalanlar gazidirler. Bu mutlak olarak cihad-ı mukaddes (kutsal savaş)tır. Sizlere vatanımızı düşmana teslim etmenin çâresiz olduğunu söyleyenler, düşman esâreti altında olanlardır. Onlar irâde ve kararlarına sahip değildirler. Bu vaziyette olanların emri ve fetvâsı aklen ve şer'an câiz, makbul ve muteber değildir. Meşrû olan yalnızca vatan müdafaası ve istikâl uğruna cihâddır. Korkmayınız... Meyus olmayınız... Bu livây-ı hamd'in altında toplanınız ve mücadeleye hazırlanınız. Müftünüz olarak cihad-ı mukaddes fetvâsı (kutsal savaş buyruğunu) ilân ve tebliğ ediyorum.»

İLK CEPHE VE İLK TEŞKİLÂT...

İzmir'in işgali üzerinden ancak dört saat on dakika geçmiştir... Denizli'deki miting, fetvâ ve bu kararı takip eden fiilî teşkilât, Millî Mücadele Tarihimizin ilk gerçek varlığıdır.

Yurt Ansiklopedisi

CİLT 3

ANADOLU YAYINCILIK A.Ş. adına sahibi
Nazar BÜYÜM
Genel Koordinatör: Yücel YAMAN
Genel Yayın Yönetmeni: Taha PARLA

Danışma Kurulu: Prof. Dr. Mübeccel KIRAY,
Prof. Dr. Metin SÖZEN, Erdem HANÇER, Osman KİBAR,
Erol KÖSE, **Denetleme Kurulu:**
Doç. Dr. Burhan ŞENATALAR, Dr. Zafer TOPRAK,
Yazı Kurulu: Ayla ORTAÇ, Vedat GÜNYOL,
Mehmet BAŞARAN, İlhami GÜLCAN,
Koordinatörler: Melek DENER, Masis KÜRKÇÜGİL,
Cenap Rıza NUHRAT,

Yurt Ansiklopedisi 3'üncü Cilde Yazılanlarla Katılanlar:
Mehmet AKÖZER, Sadun AKSÜT, Ayhan AKTAŞ,
Prof. Dr. Oktay ASLANAPA, Nil AYKON, Cengiz BEKTAŞ,
Fusun ÇATALTAŞ, Dr. Murat ÇİZAKÇA, Ahmet DEMİREL,
Zeki DÖNMEZ, Nail EKİCİ, Dr. Nevzat EREN,
Burçak EVREN, Prof. Dr. Akşit GÖKTÜRK,
Doç. Dr. Selami GÖNENÇ, Dr. Selim İLKİN,
Sami KARIYO, Dr. Servet MUTLU, Dr. Yılmaz ÖZKAN,
Dr. Kayhan ÖZGÜZ, Mustafa PİRİLİ,
Engin SAĞDIÇ, Doç. Dr. Ümit ŞENESEN,
Özkan TANER, Sabiha TANSUĞ, Prof. Dr. İlhan TEKELİ,
Nida TÜFEKÇİ, Bedri YALMAN, Nuran YILDIRIM,
Mehmet YUSUF, M. Nazmi ZÜLFİKAR,

Bilgi Toplama-Kaynak Tarama-İlk Yazım Kadrosu:
Cüneyt AKALIN, Nuri AKBAYAR, Şahin ALPAY,
İzak ATİYAS, Şebnem ATİYAS, Alpay BIBER,
Önder BİLGİN, Zeki COŞKUN, Mehmet ÇAVAŞ,
Sevda ÇAVAŞ, Funda ÇEŞİT, Nabi DİNÇER, Alev ER,
Ahmet EREN, Jülide ERGÜDER, Uygur EROL,
Tanju GÜLSEREN, Ömer KARAYUMAK, Özden KARTAL,
Levent KAYAALP, Zuhai KAYAALP, Ömür KAYNAK,
Gülşen KORALTÜRK, Esat KORKMAZ, Fusun KUMCU,
Mihriban ÖZBAŞARAN, Yılmaz ÖNER, Yalçın SAYIN,
Hale ULUSOY, Cemal YARDIMCI, Kamil YÜKSEL,
Sekreteryas: Sevinç ARIMAN, Necla AKEL, Kıymet ATEŞ,
Süreyya AYDIN, Bülent COŞKUN, Veysel HAN,
Atilla KÜÇÜKDİLEK, Hüsamettin ÖRHAN,
Songül ÖZDEMİR, Nermi ŞALCI, Nurten ŞENAY,
Sabriye YAMAN,

Yazı İşleri Müdürü: Cüneyt BAYGÜN
Grafik Tasarım: Sait MADEN
Teknik Yönetmen: Yavuz KÖSEMEN

Fotoğraflar: Renkli: Anadolu Yayıncılık A.Ş. arşivi-
Şemsi GÜNER, Siyah-Beyaz: Anadolu Yayıncılık A.Ş.
arşivi, **Teknik Servis:** Vedat AKDAMAR,
Mehmet M. CEVİZİCİ, Fikret DUVAR, Yücel KAKŞA,
Berrin KUÇUKA, Nusret ŞUMLU, Bekir POYRAZ,
Eyüp YILDIRIM, Bülent YOLGUN, H. Miray YÜZGEÇ,
Sefa ESENYEL,

Dizgi: Özyalçın Koll. Şti., **Renk Ayrımı:** Tarık Uzmen
Koll. Şti., **Siyah-Beyaz Baskı:** Hürriyet Ofset A.Ş.,
Renkli Baskı: Uzmen Ofset Ltd. Şti.,
Dağıtım: Hürriyet Holding A.Ş.

Her hakkı saklıdır. Yazı ve fotoğraflar izin alınmadan
yayınlanamaz, kullanılamaz.

1982

ANADOLU YAYINCILIK A.Ş.

Lamartin Caddesi No 9/5 Taksim - İstanbul

ların giderleri Rum Ortodoks topluluğun parasal katkılarıyla karşılanmaktaydı.

XIX.yy'da Denizli Merkez Kaza'daki Ermeni Gregoryen ilkokulları paralıydı. Öğrencilerden toplanan paralar yılda ortalama 400 mecdiye tutarındaydı.

Sarayköy Kazası'nda 30 öğrencinin öğrenim gördüğü bir Müslüman ortaokulu, 95 öğrencinin öğrenim gördüğü bir Müslüman ilkokulu, 60 öğrencinin okuduğu ve ilköğretimle ortaöğretimi birlikte yürüten bir Rum Ortodoks okulu bulunmaktaydı. Çal Kazası'nda ise, 20 öğrencili bir Müslüman ortaokulu, 150 öğrencili bir Müslüman ilkokulu ve 50 öğrencili bir Rum Ortodoks ilkokulu ile toplam 3 okul ve 220 öğrenci vardı. Aynı dönemde, Tavas Kazası'nda, 40 öğrencinin öğrenim gördüğü bir Müslüman ortaokulu, 200 öğrencili 1 Müslüman ilkokulu ve 20 öğrencili bir Rum Ortodoks ilkokulu bulunmaktaydı. Buldan Kazası'nda ise Müslümanlar'ın 50 öğrencili bir ortaokulu ve 170 öğrencili bir ilkokulu vardı. Acıpayam'da 15 öğrencinin öğrenim gördüğü bir Müslüman ortaöğretim kurumu, 60 öğrencili bir Müslüman ilkokulu ve 20 öğrencili bir Rum Ortodoks ilkokulu vardı.

1903 Maarif Salnamesi'ne göre, Denizli ve kazalarındaki çeşitli öğretim kurumları ile her birinde okuyan öğrenci sayısı aşağıda gösterilmiştir:

	Öğrenci Sayısı
Denizli Mekteb-i İdadisi	88
Buldan Mekteb-i Rüştiyesi	6
Sarayköy Mekteb-i Rüştiyesi	26
Tavas Mekteb-i Rüştiyesi	72
Çal Mekteb-i Rüştiyesi	—
Garbikaraağaç Mekteb-i Rüştiyesi	26
Kadıköy Mekteb-i Rüştiyesi	—
Denizli İnas Mekteb-i Rüştiyesi	138
Denizli Narsisyan Ermeni Mektebi (Rüştiye)	80

Yine 1903 Maarif Salnamesi'ne göre, Denizli ve kazalarındaki medreseler ve her birinin öğrenci sayısı şöyledir:

Medrese Adı	Öğrenci Sayısı
Merkez Kaza	
Veli Efendi Medresesi	42
Hacı Ali Medresesi	45
İsmail Efendi Medresesi	17
Hacı Kara Medresesi	29
Şerif Efendi Medresesi	8
Cebizade Medresesi	15
Recebzade Medresesi	17
Sarıkeçili Medresesi	—
Hacı Ahmed Efendi Medresesi	6
Musa Efendi Medresesi	9
Hasan Efendi Medresesi	4
Fevzizade Medresesi	18
Şeyh Ahmed Efendi Medresesi	20
Hacı Musa Medresesi	39
Şeyh Mehmed Efendi Medresesi	17
İsmail Efendi Medresesi	34
Aksaraylı Medresesi	31
Şirvani Şeyh Medresesi	20
Hafız Ömer Efendi Medresesi	34
Küçük Mehmed Efendi Medresesi	31
Mustafa Efendi Medresesi	42
Eski Müftü Medresesi	17
Kaymakzade Medresesi	18
Beyşehirli Medresesi	8
Maksudzade Medresesi	14
Hacı Hasan Efendi Medresesi	35
Mustafa Efendi Medresesi	33

Tavas

Tahtalı Cami Medresesi	26
Müftü Efendi Medresesi	51
Aşağı Cami Medresesi	33
Yukarı Cami Medresesi	127
Karahisar Medresesi	33
İçhisar Medresesi	38

Sarayköy

Yukarı Medresesi	31
Yeni Medresesi	83
Kavak Cami Medresesi	38
Hacı Ali Efendi Medresesi	37
Hacı Derviş Medresesi	39
Osman Efendi Medresesi	49
Rıdvan Ağa Medresesi	22
Kavaklı Cami Medresesi	25
Mehmed Efendi Medresesi	16

Çal

Hüseyin Efendi Medresesi	24
Sofu Süleyman Efendi Medresesi	13
Ahmed Efendi Medresesi	12
Muslihiddin Efendi Medresesi	19
Hacı Musa Efendi Medresesi	27
İsa Efendi Medresesi	78
Hacı Ahmed Efendi Medresesi	19
Mehmed Ali Efendi Medresesi	23
Hacı Mustafa Efendi Medresesi	15
Osman Efendi Medresesi	18
Mehmed Efendi Medresesi	16
Abdurrahman Efendi Medresesi	25
İbrahim Efendi Medresesi	13
Hacı Mustafa Efendi Medresesi	24
Ahmed Efendi Medresesi	15
Mehmed Efendi Medresesi	17
Hatib Ahmed Efendi Medresesi	63
İbrahim Efendi Medresesi	37
Müftü Efendi Medresesi	125
Hacı Şeyh Eli Medresesi	44
Hasan Efendi Medresesi	47
Hüseyin Efendi Medresesi	23
Mehmed Efendi Medresesi	45
Mehmed Efendi Medresesi	9

Garbikaraağaç

Hacı Hasan Efendi Medresesi	43
Müftü Efendi Medresesi	95
Aşağı Mescid Medresesi	37
Hüseyin Efendi Medresesi	30
Hasan Efendi Medresesi	25
Hacı Hüseyin Efendi Medresesi	14
Ahmed Efendi Medresesi	45
İsmail Efendi Medresesi	6
Kâmil Efendi Medresesi	86
Feyzullah Efendi Medresesi	24
Veli Efendi Medresesi	15
Halil İbrahim Efendi Medresesi	33
Bekir Efendi Medresesi	44
Hafız Ali Efendi Medresesi	26
Aşağı Medrese	14
Şevki Efendi Medresesi	25
Şakir Efendi Medresesi	126
Hacı Emin Efendi Medresesi	14
Mehmed Ali Efendi Medresesi	25
Mustafa Efendi Medresesi	37
Pazaryeri Medresesi	15
Himmet Efendi Medresesi	32
Hüseyin Efendi Medresesi	17
Ahmed Efendi Medresesi	37
Hacı Süleyman Efendi Medresesi	44
Halil Efendi Medresesi	33

Hafız Said Efendi Medresesi	58
Mehmed Efendi Medresesi	45
Hacı İdris Efendi Medresesi	24
Hacı Hasan Efendi Medresesi	17

MÜTAREKE VE MİLLİ MÜCADELE

Denizli, Milli Mücadele yıllarında adını sık sık duyuran illerden biriydi. İl merkezi işgale uğramadıysa da birkaç ilçesi işgal edildi. İl, Kuva-yı Milliye örgütlenmesi içinde etkin bir yer aldı; Yunan işgaline karşı direnen ilk yörelerden biri oldu.

Mondros Mütarekesi sonrasında Denizli, Aydın Vilayeti'ne bağlı, 243.000 nüfuslu bir liva idi. Sarayköy, Çal, Garbikaraağaç (Acıpayam), Buldan ve Tavas kazaları da bu livaya bağlıydı. Yerli nüfusun küçük bir bölümü Rum ve Ermeniler'den oluşuyordu. İzmir-Dinar Demiryolu'na, 11 km'lik bir hatla Goncalı'da bağlanan Denizli, Ege'nin ekonomik bakımdan gelişmiş yörelerinden idi. Askeri bakımdan ise, karargâhı Aydın'da bulunan 57. Tümen'e bağlıydı.

Türkiye'nin paylaşılmasını öngören Mondros Mütarekesi'nin ağır koşulları Anadolu'nun pek çok yerinde olduğu gibi Denizli'de de hoşnutsuzluk ve tepkiyle karşılandı. Bu durum karşısında İstanbul Hükümeti, Nisan 1919'da Şehzade Abdurrahim Efendi başkanlığında bir öğüt kurulu göndererek, kentlin ileri gelenlerini ve halkı yatıştırmaya çalıştı. Kurulda Abdurrahim Efendi'nin yanı sıra Hayret ve Süleyman Şefik paşalarla, Kozmîdi ve Aristidi efendiler de bulunuyordu. 25 Nisan'da Denizli'ye gelen öğüt kurulu, halkı Hükümet Konağı önünde topladı. Süleyman Şefik Paşa, padişahça gönderilen bir bildiriye halka okudu. Söz konusu bildiride, ülkenin esenliği gereği, Mondros Mütarekesi koşullarına uyulması isteniyor, herhangi bir tehlikenin söz konusu olmadığı ileri sürülüyordu. Ancak, İstanbul Hükümeti'nin bu girişimi Denizli'de önemli bir etki yaratmadı. Çünkü, Denizli halkı, daha önce, gelişmesi beklenen olaylar konusunda bilgi sahibi olmuş ve beklenen işgale karşı tepkisini, mart ayında, İzmir'de toplanan Redd-i İlhak Kongresi'ne bir kurul göndererek göstermişti.

Şubat 1919'da Paris'te bir araya gelen İtilaf Devletleri temsilcileri Balıkesir, Aydın ve İzmir'i Yunanistan'a vermeyi kararlaştırmıştı. Bu gelişmeler üzerine Nurettin Paşa ve bazı aydınların öncülüğünde, İzmir Müdafaa-i Hukuk ve Redd-i İlhak Cemiyeti adı altında bir örgüt kuruldu. Bir kongre toplanmasını kararlaştıran örgüt, Balıkesir, Aydın ve Denizli livalarından delege gönderilmesini istedi. 22 Mart 1919'da toplanan kongreye Denizli'den gönderilen delegeler şunlardı: Müftü Ahmed Hulusi Efendi, Belediye Reisi Hacı Tevfik Bey, Tavaslızade Mustafa Bey, Küçükakağazade Ali Bey, Çalozade Ali Bey, Belevlizade Yusuf Bey (Merkez İlçe'den); Müftü Cennetzade Tahsin Efendi, Belediye Reisi Hacı İsmail Bey, Abdullah Efendi, Mehmed Kemalcioğlu Efendi (Tavas'tan); Müftü Ahmed Şakir

II. Meşrutiyet Meclis-i Meb'usarı'nda Denizli Milletvekilleri

Milletvekilleri	Bağlı Oldukları Siyasal Parti	Milletvekili Seçildikleri Dönem
Gani Bey	İttihat ve Terakki	1908-1912
Ahmed Muhib Bey	Bağımsız	Nisan 1912-Ağustos 1912
Tevfik Rüştü Bey	Bilinmiyor	1914-1918
Sadık Efendi	Bağımsız	Nisan 1912-Ağustos 1912
		1914-1918

Efendi, Belediye Reisi Halil Bey, Müderris İsmail Efendi (Sarayköy'den); Müftü Ahmed İzzet Efendi (Çal'dan); Müftü Mehmed Efendi, Hacı Molla Necip Efendi, Hacı Ahmed Efendi (Buldan'dan).

İzmir'de, Beyler Sokağı'ndaki sinemada toplanan kongre, Ege'nin işgaline kesinlikle karşı konulmasını ve bu direnişi gerçekleştirmek üzere Balıkesir, Aydın ve Denizli'de Müdafaa-i Hukuk ve Redd-i İlhak cemiyetleri kurulmasını kararlaştırdı. Denizli delegeleri de bu kararları uygulamaya koymak üzere İzmir'den ayrıldılar.

Denizli ve yöresinde Kuva-yı Milliye'nin örgütlenmesine önderlik eden Müftü Ahmed Hulusi Efendi, kongre dolayısıyla İzmir'de bulunduğu sırada Vali Nurettin Paşa ile aralarında geçen konuşmayı şöyle anlatır:

"Kanımca İstanbul tam anlamıyla işgal altında idi. Aynı zamanda halife olan padişahın yönetme ve egemenlik hakkı kâğıt üzerinde kalmıştı. Kişisel düşünce ve davranışlarıyla Türk ulusunun bağımsızlığını kendi gücüyle koruyamayacağı her halinden belli olan padişahın eniştesi Damat Ferit Paşa da, sadrazamdı. Ulusumuzun onur ve bağımsızlığı uğruna seve seve her türlü özveride bulunacağından asla kuşku duyulmamalıydı. Yeter ki onlara her şey, ne kadar acı olursa olsun anlatılmalıydı... Halk, varını yoğunu vermeye hazırды. Onları örgütleyecek, buyruk ve komutasına alacak subaylara gerek duyuluyordu. Hükümet, sürekli olarak yayınladığı genelgelerle ordumuzun silahlarını terketmesini, mütareke koşulları gereği olduğunu bildiriyor, değerli komutanlarımızı işgal bölgesinden uzaklaştırmaya çalışıyor, savunmanın çaresiz ve olanaksız olduğuna inananları yeğleyerek, onlara yetki veriyordu. Nitekim, ben böyle bir kongreyi toplama hareketinin başına geçen Nurettin Paşa'nın da uzun zaman bu önemli yerde, yani İzmir'de, hem vali, hem komutan olarak kalacağını sanmıyordum. Bu düşüncemi yalnız kaldığım zaman kendisine söyledim. Bana şöyle yanıt verdi:

—Efendi hazretleri... Ben burada komutan olarak bulunduğum sürece, kıyıya ayak basacak düşmanla sonuna kadar savaşırım. Bundan emin olunuz ve yüreğiniz rahat olarak yörenizdeki savunma hazırlıklarını sürdürünüz.

Kendisini yine uyardım:

—... Sizin buradaki çalışmalarınız ve kişiliğiniz onları rahatsızsız edecektir. Sizi başka yere gönderecek, hatta rütbenizi yükselteceklerdir. Böyle bir durumda, rica ederim, İstanbul'a gitmeyiniz. Denizli'ye geliniz. Bizler gerekli her şeyi sağlamaya hazırız. Yeter ki başımızda sizin gibi deneyimi ve tutumu güven veren yüksek bir komutan bulunsun.

Kısa süre sonra, Nurettin Paşa'nın değiştirileceği söylentileri dolaşmaya başladı ve gerçekten, kendisinin yerine, işgalden bir buçuk ay önce Kambur takma adıyla tanınan İzzet Bey, Kolordu Komutanlığı'na da Ali Nadir paşalar atandı..."

İzmir dönüsünde Müftü Ahmed Hulusi Efendi yoğun bir örgütlenme çalışmasına girişti. Hemen hemen Denizli yöresinin bütün kasaba ve köylerini dolaşarak, yerel örgütlenmelere öncülük etti. Ahmed Hulusi Efendi'nin bu çalışmalarını, dönemin Denizli Mutasarrıfı Faik Bey (Öztrak) şöyle anlatır:

"Gazeteler üzerinde sansür vardı. İstan-

bul Hükümeti, Mondros Mütarekesi hükümlerini uygulamak için kararlı ve duyarlı idi. Büyük bir baskı altında bulunan padişah da, asıl eğilimi bu doğrultuda olduğu için, bu siyaseti onaylıyordu. Özellikle İzzet Paşa Hükümeti'nin istifasından ve iktidara Tevfik Paşa'nın gelmesinden sonra, bu konuda her gün sürekli olarak buyruklar alıyorduk. Bunlarda, çok açık olarak, mütareke hükümlerinin uygulanmasını engelleyecek davranış ve hazırlıklara asla izin verilmemesi ve hoşgörülü davranılmaması bildiriliyordu.

1919 Mart sonlarında, yani işgalden 50 gün kadar önce, İzmir'de toplanan kongreye Denizli Sancağı adına katılan Heyet-i Milliye Başkanı Ahmed Hulusi Efendi, dönüşünde, benimle uzun ve çoğu gizli pek çok görüşme yaptı ve Denizli Sancağı kazalarından Acıpayam, Buldan, Sarayköy, Tavas, Çal'da, özellikle müftüler ve müderrislerle eşrafın önderlik ettiği kurullar oluşturduğunu söyledi. Artık kaçınılmaz olan Yunan işgali karşısında neler yapılması gerektiğinin şimdiden düşünülmesini, gerekli önlemlerin alınmasını önerdi... Yapılması gereken, vatanın bağımsızlığı ve onurunun zorunlu kıldığı şeylerdi. Bilimsel yeterliliği ve ahlakı ile sancağın her tarafından sevilen ve sayılan bir adamdı. Her yandan olumlu haberler geliyordu. Ahmed Hulusi Efendi, zor koşullar altında göreve çağırdığı kişileri, yeti ve özelliklerini çok iyi belirleyerek saptamış ve atamıştı. O sayılı günlerin bendeki en derin izlenimi budur."

İZMİR'İN İŞGALİ VE BİR FETVA: "MİLLİ MÜCADELE MEŞRUDUR": Yunanlıların İzmir Limanı'na asker çıkarma hazırlıklarının iyiden iyiye belirginleştiği 14 Mayıs 1919 gecesi, Denizli Mutasarrıfı Faik Bey, postanede telgraf başındaydı. Sabaha doğru, İzmir telgrafhanesinden kentin Yunan birliklerince işgal edildiği haberi geldi. Faik Bey, İzmir Redd-i İlhak Cemiyeti'nden çekilen bu teli alır almaz Miralay Tevfik Bey'i, Ahmed Hulusi Efendi'yi, Belediye Reisi Hacı Tevfik Bey'i ve Denizli ileri gelenlerinden başka bazı kişileri çağırarak durumu anlattıktan sonra, telgrafi okudu. Daha sonra, birlikte Belediye Binası'na gittiler ve hemen o sabah bir miting düzenlemeyi ve İzmir'de olup bitenleri halka anlatmayı kararlaştırdılar.

15 Mayıs 1919 sabahı, İzmir'in işgalinden dört saat kadar sonra düzenlenen ilk miting, işgale İzmir dışında gösterilen ilk toplu tepkiydi. Kentin çeşitli yerlerinde toplanarak, önce Belediye Alanı'na, oradan da Kayahk Mahallesi'ndeki Müftülük Binası'na giden Denizlililer'i, burada Müftü Ahmed Hulusi Efendi karşıladı ve hep birlikte yeniden Belediye'nin önüne geldiler. Yerli Ermeni ve Rumlar'dan bazıları da mitinge

katılmışlardı. Bu sırada Müftü Ahmed Hulusi Efendi kürsüye çıktı ve Denizli halkını Milli Mücadele'ye çağıran şu konuşmayı yaptı:

"Saygıdeğer Denizlililer... Bugün sabahın erken saatlerinde İzmir Yunanlılar'ca işgal edilmiştir. Bu saldırıya karşı kayıtsız kalmak, dine ve devlete ihanettir... Cihad, tam anlamıyla bir dinsel görev olarak karşımızdadır. Hemşehrilerim, karşımıza çıkarılan Yunan'a biz yenilmedik. Onlar öbür düşmanlarımızın aracıdır. Yunanlıların bir Türk ilini ellerine geçirmelerinin ne anlama geldiğini, İzmir'de şu birkaç saat içinde meydana gelen cinayetler gösteriyor. Silahımız olmayabilir, topsuz-tüfeksiz, sapan taşları ile de düşmanın karşısına çıkacağız... Bu, kesin olarak kutsal bir cihaddır. Sizlere vatanımızı düşmana teslim etmekten başka çare olmadığını söyleyenler, düşmanın tutsağı olanlardır. Onlar istenç ve kararlarına sahip değildirler. Bu durumda onların buyruk ve fetvaları aklın ve şer'an caiz, kabul edilebilir ve geçerli değildir. Meşru olan, özellikle, vatan savunması ve bağımsızlık uğruna savaştır. Korkmayınız... Üzülmeyiniz... Bu Tanrı Sancağı altında toplanınız ve savaşa hazırlanınız. Müftünüz olarak, Kutsal Savaş Fetvası'nı veriyor ve sizlere duyuruyorum"

Müftü Ahmed Hulusi Efendi'nin Milli Mücadele'yi meşru bir savaş olarak duyuran bu ilk fetvasından sonra, aynı gün Belediye Binası'nda bir toplantı yapıldı; çevre il ve ilçelerle ilişkisi geçilerek, ortak bir direniş cephesi kurulması kararlaştırıldı. Daha sonra Aydın Milletvekili ve Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkan Yardımcısı olan Dr. Mazhar (Germen) Bey o gün şöyle anar:

"... Denizli'de Müftü Ahmed Hulusi Efendi'nin önderlik ettiği miting haberi ve ardından Müftü Efendi'nin imzasını taşıyan telgraf bu saatlerde Aydın'a geldi. Ben Heyet-i Milliye deyimini ilk kez bu telgrafta gördüm... Mutasarrıf olmadığı için bu makama da vekâlet eden 57. Tümen Komutanı Miralay Şefik (Aker) Bey... Müftü Efendi'nin telgrafının metnini okuyarak, dedi ki:

Denizli Müftüsü, tutulacak en sağlam ve vatanseverce yolu bize göstermektedir. Ben, asker olarak, elimdeki bütün olanaklarla vatanımı korumak için namus ve şeref andı içtim. Fakat bunu, Denizli'deki hareketi örnek alarak yapmak akıl ve mantık gereğidir. Burada da, böyle düşünen ve davranan kişiler çıkmasını dilerim.

Bu genel çağrıdan sonra, Miralay Şefik Bey'in özel girişimleri sürdü ve nasıl ortaya çıktığı herkesce bilinen Aydın Cephesi oluştu. Denizli'nin ilk olarak kurduğu cephe ve örgüt ile ilişkilerimizi koruduk. Aydın'ın işgalinden sonra bu cepheye görev alanların çoğu Denizli'ye geçti"

**TARİH ATLASLI
KURTULUŞ SAVAŞI
ANSİKLOPEDİSİ**

BULVAR
GAZETESİ

**BULVAR ANSİKLOPEDİ SERVİSİ
TARAFINDAN HAZIRLANMIŞTIR**

Hazırlayanlar: Osman AKKUŞAK
Ayşe BULUT
Rahmi KAHYA
Fusun KANVER
Kemal KÖKTÜRK
Nihal YAZAN

Düzenleme: Nuray BIBER
Bahar BARAN

Dizgi: Sabahattin ASLAN
Mehmet SELÇUK
Ahmet ERDOĞAN
İsa ORUÇ
Şukret YAVAŞ
Müjgan CENGİZER
Betül FERİK
Ayfer KIZGINGÜL
Handan COŞKUN
Nihal DERELİ
Gonül GONCA
İpek BAŞ
Yüksel KURTULUŞ
Aynur MERT
Dilek ARAŞ

Pikaj-Montaj: Dursun SINIK
Rıdvan EREN
Esat EKİCİGİL
Metin DEMİR
Üzeyir DARICI
Özcan KANDEMİR
Murat TUNÇTAN
Mahmut KARADUMAN
Enver DINDAR

Renk Ayrımı: Hayrullah ÖZDOĞAN
Mükremin GÜNDOĞDU
Saim SAGIN
Erol YÜREKLİK

Kamera: Yılmaz GÖKKAYA
Metin KORKMAZ
Necdet MANAV

Grafik Resim: Serdar YALÇIN
Murat BÜYÜKÇELEBİ
Zuhal MENEKŞE
Kemal AYDABOL

Tashih: Ayla ÖZGÜR

Kalip: Erol KARATAŞ
M. Ali YILMAZ
Zeki AK

Baskı: İsmail ÇELİK
Refik ERCAN
Ahmet DUMAN
Metin KAYTAK

© Telif
BULVAR G
ait

TERCÜMAN T
dizilmiş ve
İSTAN

KAYNAKLAR

- Abadan, Yavuz, *Türk İnkılabı Tarihi Notları*, Ankara 1956.
- Adıvar, Halide Edip, *Türk'ün Ateşle İmtihanı*, İstanbul 1962.
- Apak, Rahmi, *İstiklâl Savaşı'nda Harp Cephesi Nasıl Kuruldu?*, İstanbul 1942.
- Ali Rıza (Sevdiğin), *Gazi ve İnkılab*, İstanbul 1933.
- Altay, Fahrettin, *İstiklâl Harbinde Savaş Kobanisi*, İstanbul 1949.
- Altay, Mustafa, *İstiklâl Harbi Hâzırlanm.*, Konya 1952.
- Arıkoğlu, Damar, *Hâzırlanm.*, İstanbul 1961.
- Askun, Vehbi Cem, *Sivas Kongresi*, Sivas 1945.
- Atatürk'ün Söylen ve Demecleri I (T.H.M.M.'de ve C.H.P. Kurultaylarında 1919-1938), (nşr. Türk İnkılabı Tarihi Enstitüsü) İstanbul 1945.
- Atay, Fâhî Rıfkı, 19 Mayıs, Ankara 1944.
- Avkut, Fahri, *İstiklâl Savaşı'nda 4. Kolordu*, İstanbul 1935; *İstiklâl Savaşı'nda Kutahya ve Eskişehir Muharebeleri*, *Askeri Mecmuası*, S.41, İstanbul 1935.
- Baykal, Bekir Sıtkı, *Hey'eti Temsilîye Kararları*, Ankara 1974; *İzmir'in Yunanlılar Tarafından İşgali ve Bu Olavin Doğu Anadolu'daki Tepkileri*, *Belleten*, C. XXXII, S.132, Ankara 1969; *Erzurum Kongresi ile İlgili Belgeler*, Ankara 1969.
- Bayur, Hikmet, 1918 Birakışması Sırasındaki Tinsel Durum ve Mustafa Kemal'in İki Demeci, *Belleten*, C. XXXII, S.128, Ankara 1968; *Türk İnkılabı Tarihi*, C.I, I/1, I/2, II/1, II/2, II/3, II/4, III/1, III/2, III/3, III/4, İstanbul 1940; Ankara 1967.
- Belen, Fahri, *Buyuk Türk Zaferi*, İstanbul 1970.
- Bıyıkhoğlu, Tefik, *Trakya'da Millî Mücadele*, C.I-II, Ankara 1955-1956.
- Bilsel, M.Cemil, *Lozan*, C.I-II, İstanbul 1933.
- Bischhoff-Burhan Belge, *Ankara-Türkiye'de Yeni Oluşun Bir İzahı*, Ankara 1936.
- Bozkurt, Mahmut Esat, *Atatürk İhtilali*, İstanbul 1940.
- Buyuk Harbde Gazi Hâzretlerinin 19. Fırkadan İtibaren Kumanda Ettikleri Kit'alarla, İdare Buyurdukları Muharebelerin Kısaça Hulasaları ve Tarihleri (nşr. Genelkurmay), Ankara 1941.
- Cebesoy, Ali Fuat, *Buyuk Harbde Osmank İmparatorluğu'nun 1916-1917 yılındaki vaziyeti, Biranşehi-Gazze Meydan Muharebesi ve Yirminci Kolordu*, İstanbul 1938; *Millî Mücadele Hâzırlanm.*, Ankara 1946.
- Dursunoglu, Cevad, *Millî Mücadele'de Erzurum*, Ankara 1946.
- Gologlu, Mahmut, *Halifeliik, Ne İdi?, Nasıl Ahnda, Niçin Kaldı?*, Ankara 1973; *Millî Mücadele Tarihi*, C.I-VII, Ankara 1969.
- Gökbilgin, M.Tayyib, *Millî Mücadele Başlarken, Mondros Mutarekesinden Sivas Kongresi'ne*, C.I-II, Ankara 1959.
- İgdemir, Ulug, *Sivas Kongresi Tutanakları*, Ankara 1969.
- İleri, Suphi Nuri, *Sevres ve Lausanne, Sevr ve Lozan Muharebelerinin Tarihçesi ve Hükümleri*, İstanbul 1943.
- İnal, İbnülemin Mahmud Kemal, *Osmank Devri'nde Son Sadrazamlar*, fas. 1-14, İstanbul 1940-1952.
- İnan, Afet-Karal, Enver Ziya, *Atatürk Hakkında Konferanslar*, Ankara 1946.
- Jaeschke, Gotthard, *Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi, Mondros'tan Mudanya'ya kadar (30 Ekim 1918-11 Ekim 1922)*, Ankara 1970; *Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi II. Mudanya Mutarekesinden 1923 Sonuna Kadar (11 Ekim 1922-31 Aralık 1923)*, Ankara 1973.
- Karabekir, Kâzım, *İhtisat Esaslarıymız-İzmir İhtisat Kongresi Kararları*, Ankara 1923; *İstiklâl Harbimizin Esasları*, İstanbul 1933.
- Karal, Enver Ziya, *Türk İnkılabının Mahiyeti ve Önemi*, İstanbul 1937; *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi (1918-1938)*, İstanbul 1973.
- Korutürk, Utkan, *Atatürk ve Türk Devrimi Kronolojisi*, 1918-1938, Ankara 1973.
- Larher-Mehmed Nihad, *Buyuk Harbde Türk Harbi*, C.I-III, İstanbul 1928.
- Mustafa Kemal, Atatürk, *Natuk (1919-1927)*, C.I-III, İstanbul 1934.
- Nes'et Halil (Atay), *Buyuk Meclis ve İnkılab*, Ankara 1933.
- Özalp, Kâzım, *Millî Mücadele (1919-1922)*, C.I-II, Ankara 1974.
- Sabis, Ali İhsan, *Harb Hâzırlanm.*, C.I, II, V, Ankara 1951.
- Safa, Peyami, *Türk İnkılabına Bakışlar*, İstanbul 1938.
- Sevük, İsmail Habib, *Atatürk İçin*, İstanbul 1939.
- Simavi, Lütfi, *Sultan Mehmet Resat Han'ın ve Selefinin Namıyında Gördüklerim*, İstanbul 1924.
- Söylemezoglu, Galip Kemal, *Başımıza Gelenler, Yakın Bir Maziinin Hâzırlanm-Mondros'tan Mudanya'ya 1918-1922*, İstanbul 1939.
- Sehidoglu, Süreyya, *Millî Mücadele'de Adanazar-Bolu-Düzce-Hendek ve Yöresi Avaklanmaları*, Ankara 1970.
- Tansel, Selahattin, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, C.I-IV, Ankara 1973.
- Tunaya, Tarık Zafer, *Atatürk ve Atatürkçülük*, 2bs, İstanbul 1928; *Türkiye'de Sıvası Partiler*, İstanbul 1952 (Yeni bs. C.I, Türkiye'de Sıvası Partiler, İstanbul 1984).
- Turan, Serafeddin, *Bahşesir ve Alasehir Kongreleri ve Hocim Muhiddin Çankı'nın Kuva-yı Milliye Hâzırlanm (1919-1920)*, Ankara 1967.
- Türkgeydi, Ali, *Mondros ve Mudanya Mutarekelerinin Tarihi*, Ankara 1948.
- Türkgeydi, Ali Fund, *Görüp İstittiklerim*, Ankara 1949.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi*, 23 Nisan 1336 (1920), C.I-XXIX.
- Unat, Faik Resit, *Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin Kuruluşuna Ait Vesikalar*, I-II, *Tarih Vesikaları*, S.1, İstanbul 1941; *Atatürk'ün Askerlikten İstifası ve Milli Savaş'a Millet Ferdi Olarak Başlaması*, *Tarih Vesikaları*, S.6, İstanbul 1942; *Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nin Kuruluşuna Ait Bazı Vesikalar*, *Tarih Vesikaları*, S.6, İstanbul 1942; *Mustafa Kemal Paşa'nın Başkumandanlığa Tayini ve Kendisine Müşürlük Rütbesiyle Gazilik Unvanı Verilmesi Hakkında Bazı Vesikalar*, *Tarih Vesikaları*, S.8, İstanbul 1942; *Ebedi Şef Atatürk'ün Dil Kurumu'na Direktifleri*, *Tarih Vesikaları*, S.11, İstanbul 1943; *Mustafa Kemal Paşa'ya 9.Ordu Kışağı Mufettişi Sıfatıyla Verilen Vazife ve Salahiyetlere Dair Bazı Vesikalar*, *Tarih Vesikaları*, S.12, İstanbul 1943; *Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Birinci Devresinde Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu'nun Kuruluşuna ve Çalışmalarına Ait Bazı Vesikalar*, *Tarih Vesikaları*, S.14, İstanbul 1944.
- Ünaydın, Rusen Esref, *Anafartalar Kumandanı Mustafa Kemal ile Mülakat*, İstanbul 1930.
- Ürgüplü, Münip Havri, *Lozan*, Ankara 1936.

"...1840 yılından beri, yani üç çeyrek yüzyıldan beri, Rize'den İstanbul İstanbul Boğazı'na değin Anadolu'nun Karadeniz Bölgesinde eski Yunanlılığın dirilmesi için çalışan bir Rum göçmenlerinden Rahip Klemat-yos (Klematios) adında biri, ilk Pontus toplantı ocağını İnebo-lu'da, bugün de halkın "Manas-tır" dediği bir tepede kurmuştu. Bu teşkilat üyeleri, zaman za-man, ayrı ayrı hudut çeteleri ku-rarak çalışıyorlardı. Genel savaş sırasında dışardan gönderilip dağıtılan silâh, cephane, bomba ve makineli tüfeklerle Samsun, Çarşamba, Bafra ve Erbaa Rum köyleri sanki bir silâh deposu durumuna gelmişti.

Birkaç gün sonra da Hara-topladılar, başlarına da Hara-lambos adında bir adam verdi-ler. Batum'da toplananların da Haralambos'un yanındakilere katılmaları sağlanıyordu. Bun-ları, Samsun'daki kimi yabancı temsilciler koruyor ve silâhlan-dırıyordu. Kıyılarıımıza çıkan bu çeteler göçmenleri besleme sôsü verilerek yabancı hükû-metlerce yedirilip glydiriliyor-du. Yabancı Kızılhaç kurulları arasında gelen subayların da teşkilât kurmak, çeteleri asker-lik yönünden eğitmek ve gele-cekteki Pontus hükûmetinin te-melini atmakla görevlendirdik-leri anlaşılıyordu.

19 Temmuz 1920'de de Ba-tum'da, Karadeniz, Kafkas, Gü-ney Rusya Rumları Pontus me-

minde silâhlı ve savaşçı kuvvet-ler.

b) Bunların beslenmesini sağlayarak Pontus halkı.

c) Yönetim ve kolluk kurulları ile kentlerden ve köylerden yiyecek sağlamakla görevli ulaştırma kolları.

Çetelerin çatışma bölgeleri ayrılmıştı. Pontus haydutları-nın kuvveti, başlangıçta 6.000-7.000 silâhlı idi. Daha sonra her yerden katılanlarla 25.000'i bul-du. Bu kuvvet, ufak birliklere ayrılarak çeşitli yerlerde barını-yordu.

Cemil Cahit (Toydemir) Bey komutasındaki 3. Kolordu ile 15. Kolordu'ya bağlı birliklerin şiddetli baskınları sonucunda Çorum ve çevresindeki Pontus-çular tesirsiz hale getirildi.

DENİZLİ

Türkiye'nin paylaşılmasını öngören Mondros Mütarekesi Denizli'de de hoşnutsuzluk ve tepkiyle karşılandı. Bu durum karşısında İstanbul Hükûmeti, Ocak 1919'da Şehzade Abdür-rahim Efendi başkanlığında bir heyet göndererek, halkı yatış-tırmaya çalıştı.

Anadolu'nun direnişi güçleniyor

Bu arada, Anadolu'daki dire-niş hareketi gün geçtikçe güç-leniyordu. Halkı teşkilâtlandır-

mak için kurulan İzmir Müdafaa-i Hukuk ve Redd-i İlhak Cemiyet-i'nin yapılmasını kararlaştırdı-ğı Kongre'ye Balıkesir, Aydın ve Denizli livalarından da dele-geler gönderilmesi istendi. 22 Mart 1919'da toplanan kongre-ye Denizli'den şu delegeler gön-derildi: Müftü Ahmed Hulusi Efendi, Belediye Reisi Hacı Tevfik Bey, Tavaslızade Musta-fa Bey, Küçükkağazade Ali Bey, Cillovzade Ali Bey, Belevlizade Yusuf Bey (Merkez İlçe'den), Müftü Cennetizade Tahir Efen-di, Belediye Reisi Hacı İsmail Bey, Abdullah Efendi, Mehmed Kemalettin Efendi (Tavas'tan), Müftü Ahmed Şükrü Efendi,

Belediye Reisi Halil Bey, Mü-derris İsmail Efendi (Sarayköy'den), Müftü Ahmed İzzet Efendi (Çal'dan), Müftü Mehmed Efen-di, Hacı Molla Necip Efendi, Hacı Ahmed Efendi (Buldan'dan).

Kongre Balıkesir, Aydın ve Denizli'de de Müdafaa-i Hukuk ve Redd-i İlhak cemiyetleri ku-rulmasını kararlaştırdı.

İzmir'in işgal haberi

Denizli ve çevresinde Kuva-yı Milliye'nin teşkilatlanmasına

önderlik eden Müftü Ahmed Hulusi Efendi dönüşünde Denizli Sancağı kazalarından Acıpayam, Buldan, Sarayköy, Tavas, Çal'da özellikle müftüler ve müderrislerle eşrafın önderlik ettiği kurallar meydana getirdi.

15 Mayıs 1919 sabahı İzmir'in işgal haberini alan mutasarrıf Falk Bey ve arkadaşları bir miting düzenlediler. Şehrin çeşitli yerlerinde toplanan Denizlililer, Belediye'nin önüne geldiler. Yerli Ermeni ve Rumlardan bazıları da mitinge katılmışlardı. Kürsüye çıkan Müftü Ahmed Hulusi Efendi şu konuşmayı yaptı:

Dine ve devlete ihanet

"Saygıdeğer Denizlililer... Bugün sabahın erken saatlerinde İzmir Yunanlılarca işgal edilmiştir. Bu saldırıya karşı kayıtsız kalmak, dine ve devlete ihanettir. Cihad, tam anlamıyla bir din sel görev olarak karşımızdadır. Hemşehrilerim, karşımıza çıkarılan Yunan'a biz yenilmedik. Onlar öbür düşmanlarımızın aracıdır. Yunanlıların bir Türk ilini ellerine geçirmelerinin ne anlamı geldiğini, İzmir'de şu birkaç saat içinde meydana gelen cinayetler gösteriyor. Silâhımız olmayabilir, topsuz-tüfeksiz, sapan taşları ile de düşmanın karşısına çıkacağız... Bu, kesin olarak kutsal bir cihaddır. Sizlere vatanımızı düşmana teslim etmekten baş-

KURTULUŞ SAVAŞI ANSİKLOPEDİSİ

ka çare olmadığını söyleyenler, düşmanın tutsağı olanlardır. Onlar istek ve kararlarına sahip değildirler. Bu durumda onların buyruk ve fetvaları aklen ve şer'an caiz, kabul edilebilir ve geçerli değildir. Meşru olan, özellikle, vatan savunması ve bağımsızlık uğruna savaştır. Korkmayınız. Üzülmeyiniz.

Bu Tanrı Sancağı altında toplanınız ve savaşa hazırlanınız. Müftünüz olarak, Kutsal Savaş Fetvası'nı veriyor ve sizlere duyuruyorum."

İzmir işgalinden sonra, Yunanlıların ileri hareketini sürdürmesi üzerine, Denizlililer siyasal ve askeri teşkilatlanma hazırlıklarını hızlandırdılar. Sonunda, 29 Mayıs 1919'da Müftü Ahmed Hulusi Efendi'nin başkanlığında, Denizli Müdafaa-i Hukuk ve Redd-i İlhak Cemiyeti kuruldu. Yönetim Kurulu şu kişilerden meydana getirildi; Belevli Yusuf Bey, Müftüzade Kâzım Efendi, Mustafa Efendi, Emin Bey, Tavaslızade Mustafa Efendi, Ali Efendi, Dr. Kâzım Bey, Şükrü Bey ve Karahacızade Ahmet Ağa. Polis Komiseri Hamdi Bey de kurulmaya başlanan Kuva-yı Milliye çetesini yönetmeyi üstlendi. Bir süre sonra Denizli Direniş Teşkilatı, Heyet-i Milliye adını aldı.

Bu arada ilerlemeyi sürdüren Yunanlılar 3 Haziranda Nazilli'ye girdiler. Bu durum karşısında harekete geçen Denizli Heyet-i Milliyesi Sarayköy önlerinde ve Menderes İmağı gerisinde bir cephe meydana getir-

meyi kararlaştırdı. 8 Haziran'da Binbaşı İsmail Hakkı Bey, iki sahra topunu da yanına alarak Sarayköy'e gitti. 10 Haziran günü de Denizli Heyet-i Milliyesi bir bildiri yayınlarak halkı direnişe çağırdı.

ikinci işgalin büyük taarruzla kalkması

Komiser Hamdi Bey önderliğindeki bir keşif kolu, Nazilli'ye doğru harekete geçmişti ki, Yunanlıların 20 Haziranda Nazilli'yi boşalttıkları haberi geldi. Bunun üzerine, önce bölgede bulunan Aydın Kuva-yı Milliyesinden Yörük Ali Efe çetesi, ardından da Komiser Hamdi Bey'in birliği Nazilli'ye girdi. Bunu, trenle gelen İsmail Hakkı Bey komutasındaki Milli Menderes Müfrezesi izledi.

22 Haziran 1920'de karşı saldırıya geçen Yunan kuvvetleri 30 Haziranda Nazilli'ye girdiler. Kuva-yı Milliye birlikleri Sarayköy'e çekilmek zorunda kaldı. Yunanlılar 5 Temmuzda Buldan'ı aldılar. Menderes İmağı'nın sağ yakasına kadar gelen Yunanlılar burada durdular.

1921 başlarında ilk işgal birkaç gün içinde kırılmışken, ikincisi 30 Ağustos 1922'deki Büyük Taarruz'a kadar sürdü. Yeniden harekete geçen Yunanlılar, Çivril'i iki kez ele geçirdiler. 5 Temmuz 1920'den başlayarak işgal altına giren Buldan ise, ancak 4 Eylül 1922'de kurtarıldı.

ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
T Ü R K T A R İ H K U R U M U Y A Y I N L A R I
XVI. DİZİ — Sa. 12¹

TÜRK KURTULUŞ SAVAŞI KRONOLOJİSİ

MONDROS'TAN MUDANYA'YA KADAR

(30 EKİM 1918 — 11 EKİM 1922)

GOTTHARD JAESCHKE

TÜRK TARİH KURUMU BASIMEVİ—ANKARA
1 9 8 9

M a y ı s

1 9 1 9

- nuna sulh şartlarını tevdii. – Afgan ordusunun Hindistan'a gitmesi.
8. Hüseyin Rauf'un istifasının VI. M. tarafından kabulü (T. V. 3549). – Şakir Paşanın K. Karabekir'e umumî vaziyet hk. telgrafı (K. K. 26). – Vali İzzet'in Müslüman ve Hristiyanlara el birliği tavsiyesi (Sabah 9.). – Darülfünunda Damat Ferid'in Dr. Rıza Tefvik tarafından karşılanması (Gökbilgin I 70).
9. Heyeti Nasiha ile Fevzi Paşanın İstanbul'a dönmesi. – Sabah : "U. S. Yardım Heyetinin (Relief Commission) İzmir, Burdur ve Isparta'da gıda maddesi dağıtması."
10. Venizelos'un talebi : "Türlere İzmir'de karaya çıkarma hareketinden sadece 12 saat evvel haber verilmeli, C.'un İzmir'e gitmesi önemlidir." Üçlerin kararı : "Amirallık ona şu talimatı verecek : a) Harekât esnasında C. İzmir'de bulunacak, b) Yunan kıtaları 14 mayıstan evvel gelmeyecek, c) İtalyan mümessiline 12 mayısta bildirilecektir, d) C. Amet ile birlikte İstanbul'da Türlere şu malûmatı verecek : I) Yunan çıkarma hareketinden 36 saat evvel İzmir tabyalarının Müttefiklere teslim edilmesi, II) Mütarekeye göre Yunan çıkarma hareketinin Türlere 12 saat evvel bildirilmesi, III) Ondan sonra tabyaların Yunan kumandanına tevdii." (U. S. V. 555-558) – Milne'in emri : "Her tümende ancak 1500 tüfek bulundurulacak." (T. İ. H. I 179). – Temps (Charles Vellay) : "Eski İyonya (İonie) nın dirilmesi bekleniyor." – Thompson Azerbaycan'a İtalyan kıtaları vadediyor. (U. S. V 467; Br. III 325, 406, 419; Aldrovandi 304; Kazemzadeh 227). – Bristol'un İzmir'e varışı.
11. M. K. Damat Ferid'in Nişantaşındaki konağına davetlidir : "Samsun ve havalisindeki karışıklıkları yerinde yapacağımız tetkikat ile hallederiz." (Atay III 116). – M. K.'in çeteler hk. rapor istemesi (H. T. V. D. 61). – İtalyanların Bodrum'u işgali (12. Marmaris ve Makri, 13. Kuşadası, 14. Ayasuluk istasyonu : Pace 56; Br. IV 37; T. İ. H. I 151, II 1, 130).
12. C.'un Defrance ve Sforza'ya haber verdikten sonra İstanbul'dan ayrılışı (Akdenizde Amet ile mülâkatı). – M. K.'in VI. M.'in huzuruna kabulü : "Paşa, paşa, devleti kurtarabilirsin" ... – "Elimden gelen hizmette kusur etmiyeceğime emniyet buyurunuz...; bana emir buyurduklarınızı bir an unutmayacağım." (Atay III 122; Z. C. I 9; Cumhuriyet 6-VII-1960 : Mühimme Defteri) – Şakir Pa-

M a y ı s

1 9 1 9

tayini (T. V. 3549). – Webb'in raporu : “Defrance hiçbir talimat almadığı için Damat Ferid'e yalnız benim gitmem icab etti. Bundan dolayı bütün mesuliyet bize ait olacaktır.”

Paris : Üçlerin kararı : İstanbul, Trakya ve Boğazlar Türk haki-miyetinden alınacak. İzmir ile Ayvalık ve havalisi Yunan haki-miyetine verilecek. Üç manda teklifi : 1) Yunanistan'a İzmir'in hin-terlandı, 2) İtalya'ya Güneye uzanan mıntaka, 3) Fransa'ya Erme-nistan'dan başka Anadolu'nun bakiyesi verilecek (U. S. V 623).

Atina : Venizelos'un İzmir'in Yunanistan'a terkedilmesi hk. tel-graflı büyük bir gösteriyi mucip oluyor (T. 16.).

15. *İzmir* : Vali İzzet'in C.'a gönderdiği protestosu. – Smith'in raporu : “Yunan askerinin karaya çıkacağı haberi yıldırım süratle (like a wild fire) yayılmıştır.” – Saat sekizde karaya çıkma başlıyor. Chrysostomos askerleri takdis ediyor. Konak önünde Osman Recep Nevres (Hasan Tahsin)'in ilk kurşunu. Katliamda bilhassa Süley-man Fethi'nin vahşi bir surette öldürülmesi. Ali Nadir ile Hurrem'in “Patris” gemisinde gözaltına alınması, Vali İzzet'in İngiliz Kon-solosluğuna sığınması. (T. İ. H. II 1, 239; Br. II 240; Pace 193). – C.'un raporu : “Öğleden evvel vahim çarpışma vukubuldu, vaziyet çok endişe vericidir.” (very grave).

İstanbul : Meclisi Vükelâ toplantısı : Protesto kararı. – Mehmet Ali bekleme salonunda : “Allah Allah ne küstahlık... Yunanlılar İzmir'e çıkıyor.. Protesto edeceğiz”. – M. K. : “... Belki de daha kat'î tedbirler düşünülebilir.” (Atay III 120). – M. K.'in Fevzi ve Cevat ile mülâkatı (Atay III 118; Külçe I 108; N. I 14 : mahrem ve zatî bir şifre alınması). – Damat Ferid'in Âli Komiserlere verilen notası (Reşat Nuri tarafından kaleme alınmıştır) (T. V. 3553, Mem-leket 18. : metni). – VI. M. “pek mütefekkir ve mükedderdir” (Türkgeldi 207). – M. K. Bekirağa Bölüğünde Fethi'ye : “Babîâli ve Saray benim hakkımda derin gaflet içinde bulunuyorlar. Meseleden henüz İngilizlerin haberleri yoktur.” (Yunus Nadi 17) – Harcırah kararnamesi (T. V. 3555).

Anadolu : Denizli, Aydın, Konya ve Burdur mitingleri (T. İ. H. II 1, 64, 127; Tütenk 9; Şefik I 58; H. T. V. D. 880, 896).

16. M. K.'in Selâmlığı ziyaretinden sonra İstanbul'dan ayrılışı (Alemdar 17. : resmi). – Anadolu'dan pek çok telgraf geliyor (Gökbilgin I 88).

**MİLLİ MÜCADELEDE
SARAYKÖY HATIRALARIM**

Emin Aslan Tokat

Heykelin Üzerindeki Kitabe:

24 Mayıs 1919'da Sarayköy Halkı Ulu
Önderimiz M. Kemal Atatürk'ün Samsun'a
çıkışından 6 gün sonra; Belediye Meydanında
toplanarak düşmanı ilçemize
sokmayacaklarına dair yemin etmişlerdir.

Milli Mücadelemizde önemli yeri olan bu
günün anısına ve bu günden sonra memleket
topraklarında şehit düşmüş aziz şehitlerimizin
anısına ilçemizin şükran duygularının bir
ifadesi olarak bu anıt dikilmiştir.
Aziz Şehitlerimizin ruhları şadolsun.

01.01.1956

Yayınlayan : Esat Özberk
Temmuz 1995- İstanbul
Kapak Fotoğrafı : Sarayköy Girişindeki Efe Heykeli
İsteme Adresi : Barbaros Bulvarı 74/4 80700
Beşiktaş/ ISTANBUL
Tel : (0212) 261 80 72

diye reisi Hacı Salih oğlu Halil ve müderris Hacı Halil oğlu mail, Çal'dan müftü Ahmet İzzet, Buldan'dan müftü S. Efendizade Mehmet, Hacı Molla Ahmet oğlu Necip ve Karasuf oğlu Hacı Ahmet ve saire gibi zatlar bu meyanda bu konuda bulundular ve çalıştılar. Fakat önce de söylendiği gibi net bir netice almadan dağıldılar gittiler.

Nihayet bunu takip eden 14 Mayıs 1919 günü İngiliz Alisi Galtrop, Mondros mütarekesine uyularak İzmir ve bölgenin Yunan askerleri tarafından işgal edileceğini o zaman İzmir valisi bulunan İzzet Bey'e bildirdi. Bu aciz ve pısrık adam, ki İstanbul hükümetinin tavsiyesile bu yersiz ve haksız tekliflere karşı hiçbir itiraz sesi yükseltemedi ve teklife miskince boyun eğdi. Teessüf olunur ki bu miskin boyun eğmeye, İzmir'de bulunan askeri kuvvetler de, Kor. Komutan Nadir Paşaları ile beraber iştirak ettiler.

Nihayet 14-15 Mayıs 1919 gecesi Yunan askerleri müdahale asızca ve kolayca İzmir rıhtımına çıkmaya başladılar. Bu üzerine İzmir "Reddi İlhak Kurumu" "İzmir elden gidiyor" yadıyla etrafa son telgrafını çekti ve ondan sonra İzmir'de tıfraf muhaberatı kesilmiş olduğundan artık bunların İzmir'de başka bir sesleri çıkmamıştır. Bütün gece İzmir rıhtımına Yunan askerleri çıkarıldı ve 15 Mayıs 1919 sabahı İzmir rıhtımında Yunan askerleri ve yerli Rumlar tarafından mezalim başlatılmıştı. Kışla basıldı ve içindeki subay ve askerlerimiz silah tecrit edilerek üç gün üç gece Avarof zırhlısında ve Patris gemisinde dövülmek ve aç bırakılmak suretiyle tevkif edildiler, kâfile bu subaylar ve askerlerimiz rıhtımdan götürülürken bihassa yerli Rumlar'la Yunanlılar tarafından bin türlü tahakkük ve tezyiflere maruz kalıyorlardı. Hatta bu kâfilelerden birinde bulunan Kor. K. vekili Miralay Fethi Bey, sıhhiye nâzırı Dr. Kaymakam Şükrü Bey ve arkadaşları vuku bulan müdahaleye teklif ve tazyiklere rağmen "Zito Venizelos" diye bağırma ve rıhtımdan dolayı diğer bazı askerlerle beraber bu kepazelik seyreden yabancıların gözleri önünde Yunan askerleri tarafından feci bir surette meydanda süngülenerek şehit edildi.

de şüphesiz bu hareketinden dolayı İstanbul'daki ve İzmir'deki benzerleri gibi sorumlu olacaktır.

Esasen 15 Mayıs 1919 günü İzmir'in feci bir suretle işgali haberini alan Denizli, Sarayköy ve diğer vilayet ve kazalar halkı büyük bir heyecan içinde çalkalanıyordu. O gün Denizli'de keyfiyet halka ve memurlara bildirildi. 29 Mayıs 1919'dan beri müteşekkil olan ve Küçük Ağa oğlu Ali, Dr. Kâzım, Dalamanlı oğlu Şükrü ve Tatosman oğlu Emin Efendilerden müteşekkil ve müftü Ahmet Hulusi Efendi başkanlığındaki reddi ilhak heyetinin delâletiyle o günü bayram yerinde belediye önünde kalabalık halk kitlelerinden mürekkep büyük bir toplandı ile heyecanlı bir miting yapıldı, nutuklar söylendi, işgal tel'in ve protesto edildi ve şayet işgal ve mezalim devam ederse silahla mukabeleye geçileceği ve binaenaleyh siyaseten bu yersiz ve haksız işgale ve mezalime nihayet vermek için müessir teşebbüslerle geçilmesi lüzumunu saraya ve İstanbul hükümetine uzun tel'lerle bildirildi. Hatta bu teşebbüs bilahare İstanbul'a heyetler gönderilmek suretiyle de te'yit edildi. Fakat maatteessüf bu teşebbüslerden yine hiçbir müsbet netice çıkmadı. İstanbul hükümeti ve saray bu facialar karşısında hâlâ sükûnetini muhafaza etmekte ve "işî müzakerelerle halledeceğiz, teşebbüslerden vazgeçin, aksi halde mütacasirler hakkında takibat yapıp cezalandırılacaklardır" tarzında menfi ve tehditamiş rollerini oynamaya devam ediyorlardı. Fakat İstiklâl ve şerefini takdir eden yüce Türk milleti, artık saray ve İstanbul hükümetinin bu miskin sükûnetine karşı ihtilâl bayrağını çekmek suretiyle, fiili müdafaaya geçmekten başka çare olmadığını anladı, silahlı ve fiili teşebbüs ve hareketlere geçti. Bilhassa bu heyecanlı, fiili ve silahlı ayaklanma cepheye pek yakın olmanın da tesiri olacak Menderes kenarındaki Sarayköy ilçesinde aşk derecesini bulmuştu.

İstiklâl
*

Tarih Dizisi

MONDROS'TAN MUDANYA'YA KADAR CİLT I

Dr. Selahattin TANSEL

MİLLÎ EĞİTİM BAKANLIĞI YAYINLARI : 2262

BİLİM VE KÜLTÜR ESERLERİ DİZİSİ : 541

Tarih Dizisi : 14

Kitabın adı
MONDROSTAN
MUDANYA'YA KADAR

I.

Yayın Kodu
91.34.Y.002.991
ISBN 975.11.0599.4 (Tk. No.)
975.11.0600.1 (1. Cilt)

Baskı yılı

1991

Baskı adedi

20.000

Dizgi, baskı, cilt
MİLLÎ EĞİTİM BASİMEVİ

*Yayımlar Dairesi Başkanlığı'nın 9.10.1990 tarih ve 8306 sayılı yazıları ile
üçüncü defa 20.000 adet basılmıştır.*

rektiğini millete duyurmuştu. 5 Haziran'da İstanbul'a gönderdiği bir yazı ile Rumların Sivas, Tokat ve Amasya yörelerindeki çetecilik faaliyetlerinden bahsetti; Amasya civarında 21, Lâdik, Erbaa ve Niksar dolaylarında ise 5 Rum çetesinin dolaştığını, bunların maksadlarının sadece çapul değı, politik olduğunu ve bir takım amaçları bulunduğunu, İ'tilâf Devletleri subaylarının bulunduğu şehir ve kasabalarda hristiyan halkın, işlerini halletmek üzere mahallî hükûmete değı bu subayara baş vurduklarını, görevini yapmak isteyen Türk jandarma Alay komutanına bir İngiliz subayının engel olduğunu ve bütün bu davranışların devlet otoritesini sarstığını bildiriyordu (64). Havza silâh deposundaki silâhları evlere taşıyan Mustafa Kemal Paşa, Mondros Mütârekesi hükümleri gereğince İ'tilâf Devletlerine teslim edilmesi gereken ve 3. Kolordu tarafından İstanbul'a gönderilmekte olan 10.000 sürgü kolu ile 12 top kamasına, bunları nakle memur olanlarla taşıyan hayvanların yorgunluğunu ve perişanlığını öleri sürerek, 7 Haziran'da el koydu.

Mitingler, protestolar.

3 — İzmir'in işgali büyük küçük herkesi üzmüş; Yunanlıların İzmir'de yaptıkları taşkınlıklar, azgınlıklar ve işledikleri cinâyetler ise (65), Türk milletinin heyecan ve nefretini artırmış; öc alma duygularını kamçılarmıştı. Onun için İzmir'in işgalini duyan Türk şehir ve kasabalarında o andan itibaren hareketler başlamış; İ'tilâf Devletleri temsilcilerine tehdid edici protesto yazıları gönderilmiş (66), mitingler yapılmış, Kütahya'da yapılan mitinge

(64) Harb Tarihi Vesikaları Dergisi, Sayı 4. Belge 64.

(65) 17 Mayıs 1919'da İzmir fâcialarını incelemeğe memur edilen bir Fransız subayı, "Yunanlıların harekâtını bütün mevcudiyetiyle takbih ve şayet İzmir fecâyiinin yüzde birinin vâki olacağını Fransa bilseydi Yunan işgaline kat'iyyen razı olmazdı" dedikten sonra "Bu kadar rezâleti irtikâb edenlerin başı, köpek başı gibi ezilir" demişti. Bak, Harb Tarihi Vesikaları Dergisi, Sayı 38. Belge 918.

(66) Protestoda bulunan ilk şehir ve kasabalar şunlardır: Bayramiç, Seydişehir, Gördüs, Burdur, Ezine, Ödemiş, Denizli, Aydın, Bursa, Kalecik, Keskin, Konya, Beyşehir, Kastamonu, Kırklareli,

müslüman olmayan halk bile katılmıştı (67). 16 Mayıs'da Tavas'da yapılan mitingde heyecanlı konuşmalar oldu; aynı gün Erzurum'da büyük bir toplantı yapıldı ve sonunda Pâdişah'a, hükûmet'e, yabancı devletler temsilcilerine çekilen telgraflarla ve sert bir dille olay protesto edildi (68). 17 Mayıs'da Çal Müftüsü, halkı gerekli yardımı yapmağa da'vet etti; Aydın'da yapılmış olan mitingde Sabri bey tarafından ateşli bir konuşma yapıldı; "Hoca Es'ad Efendi tarafından bir düâ-yi baliğ okundu ve bütün Müdafaa-i Hukuk cemiyetlerine hukuk-ı milliyyemizi te'min edecek olan teşkilât-ı müsellehaya" vakit kaybedilmeden girişilmesini isteyen bir telgraf çekildi (69). Bu arada Trakya'daki Birinci Kolordu komutanı, bir işgal durumu ile karşı- **Trakya'da heyecan.** laşıldığı vakit, kolordu'nun ne suretle hareket edeceğini hükûmetten sordu. Fakat 20 Mayıs'da verilen cevap hiç doyurucu değildi. Çünkü, bir işgal karşısında kolordu'nun ne suretle hareket edeceğine dair şimdiden bir emir verilmesinin mümkün olamayacağı, ancak böyle bir hal vukuunda, kolordu'nun İstanbul ile bağlantısı kesilirse, "Hiç bir silâh ve malzeme bırakılmadan halin gösterdiği şekle göre hareket" edilmesi lâzımgeldiği bildiriliyordu (70). Anlaşıyordu ki, bir işgal vukuunda yapılacak işi kolordu kendisi ta'yin edecekti. Çünkü esasen bu kolordu düşmanlar tarafından "Tecrid edilmiş bir halde" bulunuyordu (71). Öte taraftan, Mondros mütârekesi hükümleri gereğince, Trakya'daki Türk tümenlerinin tüfek sayısı 1000'e

Nevşehir, Ayaş, Develi, Sultaniye, Bolu, Bergama, Bolvadin, Cide, Mucur, Çatalca, Kandıra, Yalova, Konya Ereğlisi, Dikili, Niğde, Akhisar... Bak, T. Gökbilgin, I, S. 88.

(67) T. Gökbilgin, I, S. 88.

(68) C. Dursunoğlu, S. 63.

(69) Bu telgraf aşağıdadır: "Bi-l-umum Müdafaa-i Milliye Cemiyetleri. İzmir'in işgali ma'lûmunuzdur. İzmir'le irtibatımız da münkâtı'dır. Sükûn ve i'tidâli muhafaza ediniz. Hukuk-ı Milliyyemizi te'min edecek olan teşkilât-ı müsellehaya vakit fevt etmiyerek himmet ve gayret ediniz. Aydın Hey'et-i Milliyyesi". Bak, M. Arif, S. 20.

(70) Türk İstiklâl Harbi, 2, I. Kısım. S. 108.

(71) Aynı Eser, S. 108.

**TÜRKİYE'NİN
PARLAYAN
YILDIZI**

DENİZLİ

**T.C.
DENİZLİ VALİLİĞİ**

T.C. Denizli Valiliğinin yayını olan bu kitap,
Ocak 1998 yılında birinci defa olarak
3000 adet basılmıştır.

ISBN 975 - 7565 - 95 - 4

Yayına Hazırlayanlar:

Ersal Yavi - Necla Yazıcıoğlu Yavi

Tel/Fax:0 232 441 85 04

Halil Rifat Paşa Cad. 10/2 İzmir

Bilgisayar Grafik Tasarım:

R.Gani Boyacı, Eren Yavi, Kerem Yavi.

Fotoğraflar:Ersal Yavi, sanayi kuruluşları, turistik tesislerin
arşiv ve yayınları ile Denizli'yi tanıtıcı yayınlar.

NEŞA OFSET VE AMBALAJ SANAYİİ VE TİCARET A.Ş.

Tesislerinde hazırlanmıştır ve basılmıştır.

Tel:0 232 458 28 08 - 459 40 41

Fax:0 232 458 26 65 İZMİR

TEŞEKKÜR

Kitabın yayınlanmasına önderlik eden Denizli Valisi Sayın Yusuf Ziya Göksu ile yayın kararını alan İl Meclisi Üyeleri'ne, yayın faaliyetlerini koordine eden Vali Yardımcısı Sayın Mustafa Akdoğan'a, İl Özel İdaresi Müdürlüğü'ne, İl Müdürlükleri ve Kaymakamlıklar'dan bilgi akışı sağlayan İl Planlama ve Koordinasyon Müdürlüğü'ne, hazırlanan metinleri okuyarak görüş bildiren Pamukkale Üniversitesi Mühendislik Fakültesi Dekanı Sayın Prof.Dr. Hüsnü Yusuf Gökaltı ile İktisadi ve Ticari Bilimler Fakültesi Dekanı Sayın Prof.Dr. Feyzullah Eroğlu'na, Ticaret Borsası Danışmanı Sayın Can Başer'e, "Denizli Pamukkale" isimli kitaptan derlediğimiz bilgi ve yayınladığımız bazı fotoğraflar için Sanat Tarihçi Sayın H.Hüseyin Baysal, Arkeolog Sayın Ali Ceylan, Arkeolog Sayın Haşım Yıldız, Arkeolog Sayın Salim Yılmaz, Arkeolog Sayın Nesrin Karabay, Arkeolog Sayın Celal Şimşek'e, Pamukkale ile ilgili fotoğraflarını yayınlamamız için gösterdiği ilgi ve yardımlar için Sayın Mustafa Eriş'e, Acıpayam şenlik ve halkoyunları ile ilgili fotoğraflarını temin eden Sayın İdris Cengiz'e teşekkür ederim.

ERSAL YAVI

Ulusal Bağımsızlık Savaşında Denizli ve Döneme Ait Sanat Eserleri

*Vatan savunması ve bağımsızlık uğruna savaşın...
Silahınız olmaya bilir, yerden üç taş alın savaşın...*

Denizli Müftüsü Ahmet Hulusi Efendi
15 Mayıs 1919 Saat.16:10-Denizli

30 Ekim 1918, yer, Limni adasının Mondros Limanı'nda demirli İngiliz Agamemnon zırhlısı. 1.Dünya Savaşı sonlarında yenik düşen Osmanlı İmparatorluğu heyetine, İtilâf Devletleri adına Ferik Amiral Sir S.A.G. Calthrope, 25 maddelik bir Mun'akit Mütâreke-Nâme imzalatmaya zorluyordu.

Tarih kitaplarımızda "Mondros Mütarekesi" olarak geçen bu sözde ateşkes anlaşması gerçekte 600 yıllık bir imparatorluğu fiilen sona erdiren acı bir belgeydi. Sömürge imparatorlukları bu belgeyle yetinmediler. Şubat 1919'da Paris'te toplanarak İzmir, Balıkesir ve Aydın'ı Yunanistan'a vermeyi kararlaştırdılar. Bundan böyle tükenmiş imparatorluğun kalbi olan Anadolu, dört bir yandan işgale başlanacaktı.

Bu karara boyun eğen ve halkı yatıştırmayı amaçlayan İstanbul Hükümeti'nin Heyet-i Nasîha (Nasihat Heyeti), Hürriyet ve İtilâf taraftarları, İstanbul Hükümeti ajanları ve bazı ayrılıkçı Rumlar'ın propaganda ve girişimlerine karşın, Anadolu'da Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri kuruldu. İzmir'de Nurettin Paşa önderliğinde Müdafaa-i Hukuk ve Redd-i ilhak Cemiyeti, 22 Mart 1919'da Denizli, Aydın ve Balıkesir'den gelen halk temsilcilerinin katılımıyla bir kongre düzenledi. Denizli, Müftü Ahmet Hulusi Efendi başkanlığındaki heyetin bu kongreye katılmasıyla Milli Mücadele'ye ilk adımını atmış oluyordu.

15 Mayıs 1919 sabahı, Yunan askeri birliklerinin İzmir'i işgaline kayıtsız kalan İstanbul Hükümeti'ne en etkili ve hızlı yanıt, aynı gün öğleden sonra saat 16.00'da Denizli'den geldi ve ardından 4 Eylül 1922'deki bağımsızlık gününe kadar ilginç ve ibret verici birçok olay yaşandı.

İzmir'in işgalini İzmir Redd-i İlhak Cemiyeti'nin telgrafından öğrenmiş olan Denizli Mutassarrıfı, bu haberi bir taraftan Konya hattı üzerinden İstanbul'a bildirirken, bir taraftan da belediye başkanına, müftüye ve kentin ileri gelenlerine duyurmuştu. Bunun üzerine Müftü Hulusi Efendi ve diğerleri hemen harekete geçtiler ve belediye binası önünde bir miting yapmayı kararlaştırdılar. Bu amaçla sabah namazından sonra Hulusi Efendi, Ulu Camii'deki (Kayalık Camii) sancağı çıkarttı. Halk bunun altında toplanmış ve tekbir getire getire belediye önüne gelmişti. Bunların arasında Hristiyan vatandaşlar da bulunmaktaydı. Müftü Efendi burada ateşli bir konuşma yapmış, halkın silaha sarılmasını istemiş ve onları düşmana karşı fiili müdahalede bulunmaya davet etmişti.

Müftü Efendi'nin sözlerinden bir kısmı şöyledir:"Hemşehrilerim, şimdi İzmir'i Yunan askeri işgal etmiştir. Bu işgale muhalefet etmek, düşmanın taarruzuna karşı koymak lazımdır. İşgal edilen memleketler halkının silaha sarılması ve savaşması farz-ı ayn, uzak memleketler halkı için farz-ı kifâyedir. Fetva veriyorum, silah ve cephane azlığı veya yokluğu hiçbir zaman mücadeleye engel teşkil etmez. Elinizde hiçbir silahınız olmasa dahi, üçer taş alarak düşman üzerine atmak suretiyle mutlaka karşı koyunuz. Biz bir çok ülkelere hükmetmiş fatihlerin torunlarıyız (ve orada bulunan Hristiyanları göstererek) bunlar da bize birer emnettir; onlara dokunmayınız. Vatanımızın müdafaa edilemeyeceğini söyleyenler düşman esareti altındadır. Onların emri ve fetvası, din ve akıl bakımında meşru ve geçerli değildir."

24 Mayıs 1919 Çarşamba günü kuşluk vaktinde Sarayköy'e doğru ilerleyen Yunan birliklerini durdurmak amacıyla, Sarayköy halkı, Heyeti Milliye öncülü-

6

175911

T. C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRKİYE CUMHURİYETİ TARİHİ ANABİLİM DALI

MİLLİ MÜCADELEDE
DİN ADAMLARININ ROLÜ

DOKTORA TEZİ

Hazırlayan
Recep ÇELİK

İSTANBUL 1998

tebaamız Yunandır. Onlar öteki düşmanlarımızın vasıtasıdır. Yunanın bir Türk beldesini eline geçirmesinin ne manaya geldiğini, İzmir'de şu bir kaç saat içinde işlenen cinayetler gösteriyor. Silahımız olmayabilir, topsuz-tüfeksiz, sapan taşları ile de düşmanın karşısına çıkacağız. İstiklal aşkı, vatan sevgisi, haysiyet şuurumuz ve kalbimizdeki iman ile mücadelemizin sonunda zaferi kazanacağız. Bu uğurda canını verenler şehit, kalanlar gazidir. Bu mutlak olarak cihad-ı mukaddesdir. Sizlere vatanınızı düşmana teslim etmenin çaresiz olduğunu söyleyenler, düşman esareti altında olanlardır. Onlar irade ve kararlarına sahip değildirler. Bu vaziyette olanların emri ve fetvası aklen ve şer'an caiz, makbul ve muteber değildir. Meşru olan; münhasıran vatan müdafaası ve istiklal uğrunda cihaddır. Korkmayınız, me'yus olmayınız... Bu livâ-yı hamdin altında toplanınız ve mücadeleye hazırlanınız. Müftünüz olarak 'Cihad-ı Mukaddes Fetvası'nı ilan ve tebliğ ediyorum... Elinizde hiçbir silahınız olmasa dahi üçer taş alarak düşman üzerine atmak suretiyle mutlaka fiilî mukabelede bulununuz...²⁴⁴

Bu düşündürücü ve heyecanlı konuşma dinleyenleri harekete geçirmiş, düşmana lanetler yağdırılmıştır. Belediye meydanından taşan hissiyat dalga dalga komşu il ve ilçelere de yayılmıştır. Nitekim İzmir'in işgalinden dört saat gibi kısa bir süre sonra düzenlenen bu miting çevre il ve ilçelerde fevkalade tesiri olmuştur.²⁴⁵

Ahmed Hulusi Efendi'nin konuşmasının tesiri Aydın'ı müteâkib Denizli'nin ilçelerinde de hissedilmiştir. Ardarda mitingler yapılmaya, protestolar çekilmeye başlanmıştır. 16 Mayıs Cuma günü Tavas²⁴⁶, Acıpayam²⁴⁷ ve Sarayköy²⁴⁸ ilçelerinde; 17 Mayıs Cumartesi günü ise Çal ilçesinde²⁴⁹ mitingler düzenlenerek işgali protesto telgrafları

²⁴⁴ Borak, a. g. m., s. 13.

²⁴⁵ Bu husus hakkında Aydın Mebusu olan Dr. Mazhar Bey [Germen] şu bilgileri vermektedir:

"Denizli'de Müftü Ahmed Hulusi Efendi'nin rehberlik ettiği miting haberi ve onu takiben Müftü Efendi'nin imzasını taşıyan telgraf işte bu saatlerde Aydın'a geldi. Ben, "Heyet-i Milliye" tabirini ilk defa bu telgrafa gördüm. Hükümet doktoru idim. Mutasarrıf olmadığı için bu makama da vekalet eden 57. Fırka Kumandanı Miralay Şefik Bey'in davet ettiği şahsiyetler arasında bulunuyordum. Kumandan, Müftü Efendi'nin gönderdiği telgraf metnini okuyarak dedi ki: "Denizli Müftüsü, tutulacak en sağlam ve vatanseverce yolu bize göstermektedir. Ben asker olarak elimdeki bütün imkanlarla vatanımı korumak için namus ve şeref andı içtim. Fakat bunu, Denizli'deki hareketi örnek alarak yapmak akıl ve mantık gereğidir" demişti. Bkz. Cemal Kutay, *İstiklal Savaşının Maneviyat Ordusu*, c. I, İstanbul 1977, s. 62-63; a. mlf., *Manevi Mimarlar*, s. 53; Toker, a. g. e., s. 30.

²⁴⁶ Tavas'ta Kaymakam Ali Rıza Bey, Müftü Cennetzaade Tahir Efendi'nin yardımıyla ilçe halkını eski belediye binası önünde toplayarak, onlara İzmir'den gelen işgali bildiren telgrafi okudu. Ayrıca ne şekilde davranılması gerektiği konusunda açıklamalarda bulundu. Daha sonra Yarangüme Hakimiyet-i Milliye Okulu öğretmenlerinden Mehmed Ali Bey söz alarak askerlik hizmeti esnasında Makedonya'da görmüş olduğu zulümlerden bahsedip derhal Yunanlılara karşı harekete geçilmesini istedi. Bkz. İbrahim Aksakal, *Milli Mücadelede Denizli Müftüsü Ahmed Hulusi Efendi*, Ankara Üniversitesi (A.Ü.) İlahiyat Fakültesi Lisans Tezi, Ankara 1971, s. 13.

²⁴⁷ Acıpayam'da düzenlenen mitingte, Müftü Hasan Efendi yaptığı konuşmayla halkın milli ve dini duygularının galeyana gelmesindeson derece etkili olmuştur. Bkz. Toker, a. g. e., s. 31.

²⁴⁸ Sarayköy'deki miting, bugünkü Sarayköy belediye binası önündeki zincirlikuyunun bulunduğu meydana yapılmıştır. İlçe Müftüsü Ahmed Şükrü Efendi yüksekte bulunan kuyu kapağının üstüne çıkarak halka, İzmir'in kâfir Yunanlılar tarafından işgal edildiğini, kâfirlerin bulunduğu yerde namaz kılınmasının caiz olmadığını söyleyerek düşmana karşı konulmasını istemiştir. Bkz. Toker, a. g. e., s. 32.

²⁴⁹ Çal Müftüsü Ahmed İzzet Efendi, 17 Mayıs cumartesi günü halkı Çal Camii'nde toplayarak düşman istilasma karşı seyirci kalmayıp silahla direnişte bulunulmasının gerekli olduğunu anlatmıştır. Sonraki günlerde de aynı camide yapılan toplantılarla halkı teşkilatlanmaya sevk etmiştir. Aynı gün Çarşı Camii'nin dışında Çal Belediye binası önünde de bir miting düzenlenmiştir. Burada Yedek Subay Ahmed [Akşit] heyecanlı bir konuşma yapmıştır. Bkz. Mısıroğlu, a. g. e., s. 167-168.

Henüz daha kongre devam etmekte iken, Denizli’de istenilen teşkilatı hemen kuracağını açıklayan Ahmed Hulusi Efendi²³³, İzmir dönüşünde yoğun bir teşkilatlanma çalışmasına girmiştir. Yaklaşan tehlikenin büyüklüğü ve vehâmetini halka anlatmak üzere Denizli yöresinin bütün kasaba ve köylerini dolaşmış, Acıpayam, Buldan, Sarayköy, Tavas ve Çal’da, özellikle müftüler ve müderrislerle eşrafın önderlik ettiği kurullar meydana getirmiştir. Göreve çağırıldığı kişilerin, özellik ve yeteneklerini belirleyerek atamıştır²³⁴.

Denizli Mutasarrıfı Faik [Öztrak] Bey (daha sonra içişleri bakanı) İzmir’in işgaliyle ilgili haberi öğrenir öğrenmez Müftü Ahmet Hulusi Efendi, Askerlik Şubesi Başkanı Tevfik Bey, Belediye Başkanı Hacı Tefik Bey ve eşraftan bazı şahısları yanına çağırarak İzmir’den gelen telgrafi okumuştur. Mutasarrıf ve beraberindekiler, işgal haberini Dahiliye Nezâreti’ne de bildirmişlerdi²³⁵. Heyet, halkı korku ve telaşa düşürmemek ve İzmir’de olup bitenleri haberdar etmek üzere belediye binası önünde bir miting tertibine karar vermişti²³⁶. Mitingin düzenlenmesi görevini Müftü Ahmet Hulusi üstlenmişti²³⁷.

Ahmet Hulusi Efendi derhal çalışmalarına başladı. 15 Mayıs sabahının erken saatlerinde mitingi halka duyurmak üzere bulunup kiralanan tellallar çarşı ve mahalleleri dolaşarak “Allah’ını, dinini ve vatanını sevenler”in Müftülük binası önünde toplanmalarını duyurdular²³⁸. Bu arada Müftü Efendi, cami imam-hatiplerine de haber göndererek sabah namazından sonra cemaatle birlikte miting yerine gitmelerini istedi²³⁹.

Bu şekilde mitingten haberdar edilen Denizli halkı, 15 Mayıs gününün ilk saatlerinde belediye binasının bulunduğu Bayramyeri’nde toplandı. Kalabalığın artması üzerine yanında din görevlileri, tekke şeyhleri, eşraf, öğretmenler ve yedek subaylar olduğu halde Müftü Efendi önce Müftülük binası önüne gitti²⁴⁰. Ahmet Hulusi Efendi, Müftülük yakınındaki Ulu Cami’de bulunan sancak-ı şerifi²⁴¹ asılı olduğu yerden tekbirler ve salat ü selamlarla indirerek caminin çevresinde bekleyen kalabalığın önüne geçti²⁴². Daha sonra hep birlikte tekbirlerle bayram yerine gelindi. Bu anda halkta heyecan doruk noktasına ulaşmıştı. Mutasarrıf, Belediye Reisi ve bazı eşraf, belediye balkonunda daha önce yerlerini almışlardı. Çalınan trampetlerle halk sükunete davet edildi²⁴³. Bir anlık sessizlikten sonra Müftü Efendi’nin sesi duyulur oldu:

“Muhterem Denizlililer!..

Bugün sabahın erken saatlerinde İzmir Yunanlılar tarafından işgal edilmiştir. Bu tecavüze karşı hareketsiz kalmak, din ve devlete ihanettir. Vatana karşı irtikâb edilecek cürümlerin Allah ve tarih önünde afvı mümkünâtı yok günahıdır. Cihad, tam manasıyla teşekkül etmiş, dinî farîza olarak karşımızdadır. Hemşehrilerim! Karşımıza çıkarılan dünkü

²³³ Müftüler, a. g. e., s. 4.

²³⁴ *Yurt Ansiklopedisi*, c. III, İstanbul 1982, s. 2141.

²³⁵ Sadi Borak, Dahiliye Nezâreti’ne telgrafların Müftü Ahmet Hulusi Efendi tarafından çekildiğini belirtmektedir. Telgraf metni için bkz. Borak, a. g. m., sayı 9, s. 12.

²³⁶ Köstüklü, a. g. e., s. 69.

²³⁷ Ayrıca mitingte sükuneti sağlamak için Komiser Hamdi ve İbrahim Beyler müftü efendiye yardımcı olmak üzere görevlendirildiler. Bkz. Kutay, *Manevi Mimarlar*, s. 50.

²³⁸ Borak, a. g. e., s. 12-13.

²³⁹ Tütenk, a. g. e., s. 6-8.

²⁴⁰ Toker, a. g. e., s. 29.

²⁴¹ Sancak-ı Şerif hakkında geniş bilgi için bkz. Kutay, *Manevi Mimarlar*, s. 49-51; Müftüler, a. g. e., s. 8-9.

²⁴² Mısıroğlu, a. g. e., s. 168.

²⁴³ Tütenk, a. g. e., s. 9.

ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ

**MİLLÎ MÜCÂDELE'DE DENİZLİ,
ISPARTA VE BURDUR
SANCAKLARI**

Prof. Dr. Nuri KÖSTÜKLÜ

Köstüklü, Nuri

Milli Mücadele’de Denizli, Isparta ve Burdur Sancak-
ları. / Nuri Köstüklü - Ankara, AKDITYK Atatürk Araştır-
ma Merkezi, 1999.

384 s. 24 cm.

ISBN: 975-16-1162-8

1 İstiklâl Savaşı İk.a.

956.1023

İSBN : 975-16-1162-8

İLESAM : 99-06-Y-0150-110

BASKI : Semih Ofset 341 40 75 (4 Hat) ANKARA

İKİNCİ BÖLÜM

BÖLGEDE MİLLÎ TEŞKİLATLANMA

A. İşgallerin Başlamasıyla Mücâdele Fikrinin Doğuşu ve Müdâfaa-i Hukuk Cemiyetleri'nin Kuruluşu

I. İşgallere Karşı Gösterilen İlk Tepkiler

1. Denizli Sancağının Tepkisi

14/15 Mayıs gecesi sabaha doğru Yunan askerleri İzmir rıhtımına ayak basmaya başladıkları an, İzmir Redd-i İlhak Heyeti ve Belediyesi yurdun her tarafına olduğu gibi, Denizli'ye de Yunan işgalinin başladığını haber veren telgrafi göndermişti¹. Denizli Mutasarrıfı Faik Bey, İzmir'in işgal haberini alır almaz, Denizli Ask. Şb. Bşk. Tevfik Bey'i, Müftü Ahmet Hulûsi Efendi'yi, Belediye Bşk. Hacı Tevfik Bey'i ve eşraftan bazı kimseleri yanına çağırarak, İzmir'den gelen telgrafi okudu. Mutasarrıf ve beraberindekiler, işgal haberini Konya yoluyla Dahiliye Nezareti'ne de bildirdiler. Daha sonra bu heyet, halkı korku ve telaşa düşürmemek ve İzmir'de olup bitenleri haber vermek için belediye dairesi önünde umûmî bir miting tertibine karar verdi. 15.5.1919 sabahının çok erken saatlerinde Müftü Ahmet Hulûsî Efendi'nin görevlendirdiği belediye tellahı Deli Mahmut ve parayla tutulan diğer tellallar çarşı ve mahalleleri dolaşarak "Allahını, dinini vatanının sevenlerin" müftülük dairesi önünde toplanmasını söylediler². Aynı zamanda câmi imamlarına da haber gönderilerek sabah namazını kıldıktan sonra cemâatla birlikte belediye dairesi önüne gelmeleri istendi³.

15 Mayıs sabahının erken saatlerinde halkın bir kısmı, Çaybaşı mahallesindeki Türkocağı'nda ve hükûmet konağı önünde, bir kısmı da Delikliçınar'daki İttihat ve Terakkiciler'in toplandığı yer olan Meserret kiraathanesi önünde, bazı gruplar da Kayalık mahallesindeki müftülük binasıyla, Bayramyeri'ndeki belediye önünde toplandılar. Daha sonra çeşitli yerlerde toplanan bu gruplar, Bayramyeri'ne geldiler. Buradan, önde Müftü Efendi, câmi imamları, tekke şeyhleri, eşraf, öğretmenler, yedek subaylar ellerinde Türk Bayrakları olduğu halde,

1 Telgrafın tam metni için bkz., TİH 2/1, s. 63.

2 Sadi Borak, "Sarıklı Bir Mücâhit", Hayat Tarih Mecmuası, Ekim 1968, sayı: 9.

3 M. Akif Tütenk, Millî Mücâdele'de Denizli, İzmir 1949, s. 6, 8.

müftülük binası önüne gittiler⁴. Ahmet Hulûsî Efendi, müftülük yakınında bulunan Ulucâmi'deki sancak-ı şerifi asılı olduğu yerden "tekbirler" ve "salât-ı selamlarla indirerek, câminin etrafında bekleyen kalabalığın önüne geçti⁵. Daha sonra tekbirler getirilerek belediye meydanlığına gelindi. Yerli Rum ve Ermeni erkeklerinden çoğunun orada hazır oldukları görülmüyordu. Şehre yakın köylerden de gelenler vardı. Polis ve jandarma emniyeti temin ediyordu. Bu anda halkta heyecan büyüktü. Mutasarrıf, Belediye Reisi ve bazı eşraf belediye balkonunda ayakta yer aldılar. Çalınan trampetler, halkı sükûnete dâvet etti⁶. Müftü Ahmet Hulûsî Efendi, orada hazır bulunanlara heyecanlı ve yüksek sesle şu hitâbe de bulundu: **"Ey ahâli! Muhterem hemşerilerim! bu sabah İzmir'i Yunan askeri işgal etmiştir. Bu işgale muhâlefet ve düşmanın taarruzuna mukâbele etmek lâzımdır. İşgal edilen memleket halkının silaha sarılması farz-ı ayn, uzak memleketler halkının silaha sarılması, farz-ı kifâyedir. Fetva veriyorum, silah ve cephane azlığı veya yokluğu hiçbir zaman mücâdeleye mâni teşkil etmez. Elinizde hiçbir silahınız olmasa dahi, üçer taş alarak düşman üzerine atmak suretiyle mutlaka fiilî mukâbelede bulununuz. Biz birçok ülkelerle hükmetmiş Fatihlerin torunuyuz..."**⁷

Mitingten sonra halk üzgün ve sinirli bir ruh hâli içinde dağıldı. Öğleden sonra da Türkocağı'na mensup gençler, Türk Ocağı salonunda toplanarak işgali lanetledi. Aynı hareket halk tarafından Delikliçınar'da yapıldı. Böylece halkın dinî ve millî duyguları tahrik edildi. Aynı günün ikindi üzeri, hükümet konağında toplanan şehrin ileri gelenleri, Mutasarrıfla birlikte İstanbuldaki İtilaf devletleri temsilcilerine bir protesto telgrafı çektiler. Yine aynı gün belediyede yapılan bir toplantıda çevre il ve ilçelerle ilişki kurularak ortak bir direniş cephesi kurulması kararlaştırıldı⁸. Bu arada 8 Mayıs'ta bütün ahâli namına Müftü Ahmet Hulûsî tarafından Sadâret Makamına gönderilen bir başka telgrafta, İzmir'in Yunan kuvvetlerince işgal edilmesinden duyulan üzüntü belirtilerek, işgalin kesinlikle kabul edilmeyeceği ve bu konuda hükümetin emirlerine hazır olduğu ifade edildi⁹.

4 Aynı; Tarhan Toker, Kuvâ-yı Milliye ve Millî Mücâdele'de Denizli, Denizli 1983, s. 29.

5 Kadir Mısırhoğlu, Sankli Mücâhitler, İstanbul 1976, s. 18.

6 M. A. Tütenk, a.g.e., s. 9.

7 S. Borak, a.g.m.

8 T. Toker, a.g.e., s. 30.

9 BTTD, sayı: 22.

15 Mayıs sabahı İzmir'in işgalinden dört saat sonra düzenlenen Denizli mitingi, işgale İzmir dışından gösterilen ilk toplu tepki olup¹⁰, çevre il ve ilçelere fevkalâde tesiri olmuştur. Meselâ, daha sonraları Aydın Milletvekili olacak Dr. Mazhar Bey'in (Germen) anlattığına göre, yanında 57 Tümen Komutanı Şefik Bey olduğu halde, Denizli'den Ahmet Hulûsî imzasını taşıyan telgrafı aldıklarında, Şefik Bey telgrafı okuyarak: **"Denizli Müftüsü, tutulacak en sağlam vatan-severce yolu bize göstermektedir. Ben asker olarak elimdeki bütün imkânlarla vatanımı korumak için namus ve şeref andı içtim. Fakat bunu, Denizli'deki hareketi örnek alarak yapmak akıl ve mantık gereğidir"**¹¹ demiştir.

Denizli mitinginin arkasından Denizli ilçelerinde Yunan işgaline tepki olarak, ardarda mitingler yapılmaya, protestolar çekilmeye başlandı. 16 Mayıs Cuma günü Tavas'ta Kaymakam Ali Rıza Bey, tellal vasıtasıyla halkı eski belediye önüne çağırarak, onlara İzmir'den gelen işgali bildiren telgrafı okudu, ne şekilde davranılması gerektiği konusunda açıklamalarda bulundu. Kaymakamdan sonra, Yarangüme Hakimiyet-i Milliye Okulu öğretmeni Mehmet Ali Bey söz aldı ve askerliği süresinde Makedonya'da görmüş olduğu Türkler'e yapılan zulümlerden bahsederek derhal Yunanlar'a karşı harekete geçilmesi gerektiğini söyledi¹². Bu konuşmadan sonra sona eren mitingin düzenlenmesinde, müftü Cennetzâde Tâhir Efendi'nin fevkalâde hizmeti olmuştur¹³. Diğer taraftan aynı gün hem Acıpayam'da, hem de Sarayköy'de İzmir'in işgali protesto edildi. Yine her iki ilçede Acıpayam'da Müftü Hasan Efendi ve Sarayköy'de Müftü Ahmet Şükrü Efendi¹⁴ olmak üzere millî duygunun galeyana gelmesinde müftülerin hizmeti çok fazla olmuştur. 16 Mayıs'ta Acıpayam'da yapılan mitingin ardından aynı gün, Yüksek Sadârete bir protesto telgrafı çekilmişti. Bu telgrafta, İzmir ve dolaylarının Yunan'a ilhak edileceğinin haber alındığı yazılarak, bu

10 T. Toker, a.g.e., s. 29; Tayyip Gökbilgin, eserinde (Millî Mücadele Başlarken, I. Kitap, Ankara 1959, s. 87-88) "İzmir'in işgali ilk olarak Bayramiç ve Seydişehir'de nefretle protesto edildi. Bu kasabaların habisenin ertesi günü, birer miting akdedilmiş ve protesto telgrafları çekilmişti... ertesi günlerde Denizli başta olmak üzere pek çok vilâyet ve kasabadan protestolar geldi" demektedir. Halbuki, işgale ilk tepki Denizli'den gösterilmişti.

11 T. Toker, a.g.e., s. 30.

12 Öğretmen Mehmet Ali Sezer'in Millî Mücadele Hatıraları s. 14'den naklen, I. Aksakal, Millî Mücadele'de Denizli ve Denizli Müftüsü Ahmet Hulûsî Efendi, (yayınlanmamış Lisans tezi, A.Ü. İlahiyat Fakültesi, 1971); M. A. Tütenk, a.g.e., s. 10; S. Tansel, a.g.e., C. I, s. 247.

13 T. Toker, a.g.e., s. 31.

14 Aynı.

MİLLİ MÜCADELE'DE NAZİLLİ CEPHESİ VE ÖNDERLERİ

Aşağıda isimleri olan bizlerin AYTAG diye isimlendirilen kuruluşla hiçbir ilişkimiz yoktur.

Derneğimiz, Sultanhisar Kaymakamlığı ve Belediye Başkanlığınca 16.12.2005 tarihinde birlikte düzenlediğimiz ve konusu "Millî Mücadele'de Nazilli Cephesi ve Önderleri" olan panelin AYTAG ismi altında kitaplaştırılmasında bilgimiz olmadığı gibi hiçbir katkımız da yoktur. Bu nedenle hiçbir hukuki mesuliyeti kabul etmiyoruz.

Ünal UYGUÇ (Aydın İli ve İlçeleri Kültür ve Eğitim Der. Bşk.)

Prof. Dr. Abdullah YAYLALI

Yrd. Doç. Dr. Günver GÜNEŞ

Yrd. Doç. Dr. Mehmet BAŞARAN

Eğitimci-Yazar Hüseyin KURUÜZÜM

MİLLİ MÜCADELE'DE NAZİLLİ CEPHESİ VE ÖNDERLERİ PANELİ

Ünal UYGUÇ
Aydın İli ve İlçeleri Kültür ve Eğitim Derneği Başkanı

Fazıl TÖRÜN
Sultanhisar Belediye Başkanı

Yılmaz AYDIN
Sultanhisar Kaymakamı

DESTEKLERİYLE GERÇEKLEŞMİŞTİR

16 Aralık 2005

SULTANHİSAR
(Nysa Oteli Konferans Salonu)

Birinci Basım: Nisan 2006, İkinci Basım: Mart 2007

ISBN :975-9944-270-05-2

Editör
Yrd. Doç. Dr. Mehmet BAŞARAN

Ön ve Arka Kapak Tasarımı

Baskı ve Cilt: Üç-Er Ofset (0 212 629 03 15)

" Kaynak adı belirtilerek alıntı yapılabilir "

Yrd. Doç. Dr. Mehmet BAŞARAN (*)

A.D.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi
Tarih Bölümü

HACI SÜLEYMAN EFENDİ

19. yüzyıl sonlarından itibaren Avrupa devletleri, İngiltere, Fransa, Rusya, Avusturya, Almanya ve İtalya Osmanlı topraklarında bir yarış içine girmişlerdi. I. Dünya Savaşı içinde Londra (1915), Sykes-Picot (1916) ve St. Jean Maurienne (1917) antlaşmaları yapılarak, Osmanlı Devleti gizlice paylaşılmaktaydı.

30 Ekim 1918'de imzalattırılan Mondros Mütarekesi'nin de daha mürekkebi bile kurumadan Anadolu işgal edilmeye başlanmaktaydı.

İlk önce bir başarı olarak kabul edilen Mondros Mütarekesi'nin maddeleri ortaya çıkmaya başladıkça, Anadolu insanı silaha sarılmaya başlamıştı.

Bu silahlı karşı koyuşta, din adamlarının da etkisi olduğunu söylememiz gerekmektedir.

Örneğin; Müftü Ahmet Hulusi Efendi, 15 Mayıs 1919 günü düzenlediği mitingte Denizli halkına; **"işgal edilen memleket halkının silaha sarılması dinî bir görevdir"** dediğinde, etrafında bir çemberin oluşmasını sağlamıştır.

Bu panelimizde de, aydınlık düşünceleri ile II. Meşrutiyet Meclisi'nde Aydın'ı, Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde ise İzmir'i temsil eden bir din adamı Hacı Süleyman Efendi hakkında bilgi vermek istiyorum.

Arapça, Farsça, Fransızca ve Rumca'yı bilen Hacı Süleyman Efendi, 1856'da Nazilli'de doğmuş, 5 Ekim 1923'te de vefat etmiştir.

Ulusal Kurtuluş Savaşı sırasında Şeyhülislâm Dürrizâde Abdullah Efendi'nin fetvası, Hatt-ı Hümayûn ve Hükümet'in bildirisi ile birlikte 11 Nisan 1920'de resmen yayınlanmıştı.

PAMUKKALE ÜNİVERSİTESİ
FEN-EDEBİYAT FAKÜLTESİ
TARİH BÖLÜMÜ

ULUSLARARASI DENİZLİ ve ÇEVRESİ TARİH ve KÜLTÜR SEMPOZYUMU

EDİTÖRLER

Prof.Dr. Ayfer ÖZÇELİK
Yrd.Doç.Dr. Yasemin AVCI

Yrd.Doç.Dr. M.Yaşar ERTAŞ
Yrd.Doç.Dr. Süleyman İNAN

Yrd.Doç.Dr. Yusuf KILIÇ
Arş.Gör. Selim PARLAZ

BİLDİRİLER 1

PA.Ü.FEN EDEBİYAT FAKÜLTESİ
TARİH BÖLÜMÜ YAYINLARI: 1
SEMPOZYUM DİZİSİ: 1

**ULUSLARARASI DENİZLİ ve ÇEVRESİ
TARİH ve KÜLTÜR SEMPOZYUMU
BİLDİRİLER**

ISBN 978 – 975 – 6992 – 19 - 7 (1.C)
ISBN 978 – 975 – 6992 – 18 - 0 (TK)

Birinci Baskı:

Ocak 2007 DENİZLİ

Yazıların sorumluluğu yazarlarına aittir; kaynak gösterilmek şartıyla iktibas ve atıf şeklinde kullanılabilir

İsteme Adresi:

Pamukkale Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü / KINIKLI - DENİZLİ

Tel: 0 258 213 72 82 – 213 40 30 Faks: 0 258 212 55 46 e-mail: denizlisempozyum@pamukkale.edu.tr

Baskı: Özkan Matbaacılık Ltd. Şti. • Tel: (0.312) 395 48 91 - 92

Fakülte Kitabevi Baskı Merkezi

Fakülte Kitabevi Yayın Dağıtım Pazarlama Ltd. Şti.

Kutlubey Mah. 1004 Sok. No:15/B ISPARTA

(Hilmi Dilmen İlköğretim Okulu Karşısı)

Tel:(246)233 03 74 & 75 Fax: 233 03 76

e-mail: fakultekitabevi@yahoo.com.tr

MİLLÎ MÜCADELE'DE DENİZLİ MÜFTÜSÜ AHMET HULUSİ EFENDİ'NİN ÇALIŞMALARI

AHMET HULUSİ EFENDİ DENİZLİ MUFTI'S ACTIVITES IN STRUGGLE

Yusuf Ziya Bildirici*

Özet

Geçmiş tarih milletlerin sıkıntılı zamanlarında ortaya çıkan önderlerin başarılarını bizlere yansıtır. Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'ndan sonra imzaladığı Mondros Mütarekesi'ne uymayarak Batı Anadolu'da işgal ve katliamlar yapan Yunan kuvvetlerine karşı verilen mücadelede karizmasıyla ortaya çıkan Denizli Müftüsü Ahmet Hulusi Efendi bu liderlerden birisidir.

Ahmet Hulusi Efendi üzerinde taşıdığı dinî görevi, teşkilatçılığı ve ileri görüşlülüğü yanında, Denizli sancağına dayanan düşman ilerleyişine karşı büyük insan kitlelerini cepheye yığan karizmasıyla adını tarihe yazdırmıştır.

Abstract

The past history reflects us the success of the leaders who appear in troubling times of the nations. The Mufti of Denizli, Ahmet Hulusi Efendi is one of those leaders who appeared with his charisma in the struggle against Greek forces who had occupations and scuppered places in West Anatolia disobeying the "Meandros Armistice" that Ottoman State signed after the World War I.

Besides his religious mission he carried, his organizing ability, and far-sightedness, Ahmet Hulusi Efendi had his name recorded in the history with his charisma which massed huge people crowds to the front-lines against the enemy progression that arrived at Denizli Town.

Giriş

I. Dünya Savaşı sonrası Osmanlı Devleti'nin 30 Ekim 1918'de imzaladığı Mondros Mütarekesi'nin ardından, İtilâf Devletleri'nin işgal hareketleri başladı. Osmanlı Hükûmeti'nin tutumu ve ordunun terhis edilmesi nedeniyle işgallere karşı savunma yapacak düzenli bir güç bulunmuyordu. Güney cephesinde Ermeni destekli Fransız işgalcilerine karşı başlayan millî direniş hareketi, Adalar Denizi bölgesinde Yunan işgaline karşı koyma bilincinin itekleyici gücü olmuştur. Zor şartlarda Türk milletinin işgalcilerin düzenli kuvvetlerine karşı başlattığı Kuva-yı Milliye hareketi düzenli ordunun kuruluşuna önemli bir görevi yerine getirmiştir. İtilâf Devletlerinin, Yunan kuvvetleri aracılığıyla Aydın ve Nazilli üzerinden Anadolu'da doğan millî bilinci ortadan kaldırmaya çalışmaları, Denizli cephesini ve bu cephenin organizatörü Ahmet Hulusi Efendi'yi ortaya çıkarmıştır.

Ahmet Hulusi Efendi 1861 yılında Denizli'de doğdu. Babası Denizli Müftüsü Osman Efendi'dir. Ahmet Hulusi Efendi ilk tahsilini Tekkeli Bekir Efendi'den aldı. Ardından babasından Arapça ve Fıkıh dersleri aldıktan sonra tedrisatla meşgul oldu. Sahn müderrisliğine kadar yükseldi. Vefat eden kardeşi Osman Efendi'nin yerine 1918 yılında Denizli Müftüsü oldu¹.

Mondros Mütarekesi sonrasında Denizli, Aydın vilayetine bağlı 24.000 nüfuslu bir sancaktı. Garbikaraağaç², Çal, Sarayköy, Buldan ve Tavas kazaları da bu sancağa bağlıydı. Yerli nüfusun küçük bir bölümü Rum ve Ermenilerden oluşmaktaydı. Denizli askerî bakımdan karargâhı Aydın'da bulunan 57. Tümen'e bağlıydı³.

Denizli Sancağında Mücadele Fikrinin Oluşmasında Ahmet Hulusi Efendi Faktörü

Mondros Mütarekesi'nin bazı maddeleri, İtilâf Devletlerine Anadolu'da her istedikleri yeri işgal etmelerine zemin hazırlamıştı. 1919 yılı Şubat ayında Paris'te toplanan İtilâf Devletleri, kendi saflarındaki Amerika Birleşik Devletleri Cumhurbaşkanı Wilson'ın "işgal altındaki milletlerin mukadderatı" ile ilgili prensiplere uymadan Balıkesir, Aydın ve İzmir'i Yunanistan'a vermeyi⁴ uygun bulmuşlardı.

* Yrd. Doç. Dr. Pamukkale Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, yziya@pau.edu.tr

¹ Akif Tüten, *Millî Mücadele'de Denizli*, İzmir, 1949, s. 20.

² Acıpayam kazası.

³ Şefik Aker, *İstiklâl Harbinde 57. Tümen ve Aydın Millî Cidallı*, Ankara 1937, s. 13.

⁴ Selahattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, İstanbul 1991, c.1, s. 155-160.

Henüz Yunan işgali başlamadan İzmir Valiliğine vekâlet eden 17. Kolordu Kumandanı Nurettin Paşanın isteği ile kurulan İzmir Müdafaa-i Hukuk ve Redd-i İlhak Cemiyeti'nin daveti üzerine 22 Mart 1919⁵ tarihlerinde yapılan kongreye, İzmir, Aydın, Denizli, Muğla, Manisa ve Balıkesir'i temsilen 37'si belediye başkanı ve 37'si müftü olmak üzere toplam 165⁶ delege katıldı. Müftü Ahmet Hulusi Efendi'nin Denizli sancağına başkanlık⁷ ederek katıldığı kongrede; Türk yurdunun işgal edilmemesi için İtilâf Devletleri temsilcilerine bir nota verilmesine ve gerektiğinde direniş göstermek üzere Balıkesir, Aydın ve Denizli sancaklarında Müdafaa-i Hukuk ve Redd-i İlhak cemiyetleri⁸ kurulmasına karar verildi.

Bu gelişmelerden sonra 15 Mayıs sabahına doğru Yunan askerlerinin İzmir'i işgal etmeye başladıklarını haber alan Denizli Mutasarrıfı Faik Bey, Askerlik Şubesi Başkanı Tevfik Bey, Belediye Reisi Hacı Tevfik Bey, Müftü Ahmet Hulusi Efendi, Küçükağaoğlu Ali Bey, İzmirlioğlu Hacı Aziz Bey, Tavaslıoğlu Mustafa Bey, Şirvanoğlu Gıyasi Efendi, Küçükağaoğlu Mustafa Nail Bey ve Defterdar Süleyman Bey toplanarak olayı görüştüler. Dahiliye Nezareti'ne Konya'dan telgraf çekilerek⁹ gelişmeler hakkında bilgi verildi. Grup, İzmir'in işgalini aynı gün protesto etmek ve halkın tepkisini canlı tutmak amacıyla, organizesini Ahmet Hulusi Efendinin üstlendiği¹⁰ bir miting¹¹ düzenlemeye karar verdi

Müftü Ahmet Hulusi Efendi'nin görevlendirdiği Belediye tellalı Deli Mahmut ve parayla tutulan diğer tellallar çarşı, pazar ve mahalleleri dolaşarak "Allahını, dinini, vatanını sevenlerin" Müftülük önünde¹² toplanmasını söylediler. Cami imamlarına da haber gönderilerek sabah namazının edasından sonra cami topluluğunun Belediye Binası önüne¹³ gelmeleri tembih edildi.

Mitingi Haber alan Denizli halkından bir kısmı Çaybaşı Mahallesi'ndeki Türk Ocağı'nda

ve Hükümet Konağı önünde, bir kısmı da Delikli Çınar'daki İttihat ve Terakkicilerin toplantı yeri olan Meserret Kiraathanesi önünde, bazı gruplar da Kayalık Mahallesi'ndeki Müftülük binası ile Bayramyeri'ndeki Belediye önünde toplandılar. Buradan, önde Müftü Ahmet Hulusi, Belediye önüne geldiler. Cami imamları, tekke şeyhleri, eşraf, öğretmenler, yedek subaylar, ellerinde Türk bayrakları olduğu halde, Müftülük yakınındaki Ulucami'den Sancak-ı Şerifi alıp, tekbirler getirerek, Ahmet Hulusi Efendi önderliğinde¹⁴ tekbirler getirerek Belediye önüne geldiler. Yerli Rum ve Ermeni erkeklerinden çoğunun orada hazır oldukları görülüyordu. Şehre yakın köylerden gelenler de vardı.

Belediye Başkanı Hacı Tevfik Bey ve Mutasarrıf Faik Bey'in bulunduğu Belediye Binası'nın balkonundan halka hitabeden Ahmet Hulusi Efendi¹⁵: "*Saygıdeğer Denizlililer! Hemşehrilerim! Bugün sabahın erken saatlerinde İzmir Yunanlılar tarafından işgal edilmiştir. Bu saldırıya karşı kayıtsız kalmak dine ve devlete ihanettir. Vatana karşı irtikap edilecek cürümlerin Allah ve tarih önünde affı imkânsız günahdır. Cihat tam manasıyla teşekkül etmiş dinî farize olarak karşımızdadır. Hemşehrilerim, karşımıza çıkarılan Yunan'a biz mağlup olmadık... Yunan'ın bir Türk beldesini ellerine geçirmelerinin ne manaya geldiğini İzmir'de şu birkaç saat içinde işlenen cinayetler gösteriyor. Silahımız olmayabilir, topsuz tüfeksiz sapan taşları ile düşmanın karşısına çıkacağız. Silah ve cephanе azlığı veya yokluğu hiçbir zaman mücadeleye engel teşkil etmez. Müftünüz olarak cihad-ı mukaddes fetvasını ilân ve tebliğ ediyorum.... Elinizde hiçbir silahınız olmasa dahi üçer taş alarak¹⁶ düşman üzerine atmak suretiyle fiilî mukabelede bulununuz. Birçok ülkelere hükmetmiş fatihlerin torunlarıyız. Bu kesin olarak kutsal bir cihattır. Sizlere vatanımızı düşmana teslim etmekten başka çare olmadığını söyleyenler, düşmanın tutsağı olanlardır. Onlar irade ve kararlarına sahip değillerdir. Bu durumda*

⁵ Nail Morali, *Mütarekede İzmir Olayları*, Ankara 1975, s.11-13'te; İzmir Müdafaa-i Hukuk-u Osmaniye Cemiyeti'nin 19 Mart tarihinde kongre yaptığını; Türkmen Parlak, *Yunan Ege'ye Nasıl Girdi*?, C. 1, İzmir 1982, s. 290'da bu tarihi 17 Mart 1919 olarak vermektedir.

⁶ Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, Ankara 1984, s. 174.

⁷ Denizli Sancağı'ndan; Belediye Başkanı Hacı Tevfik Bey, Tavaslı Oğlu Mustafa Bey, Küçükağazâde Ali Bey, Cillovzâde Ali Bey, Belevlizâde Yusuf Bey, Tavas'tan; Müftü Cennetzâde Tahir Efendi, Belediye Başkanı Gerdekezâde Hacı İsmail Bey, Şeyh Alizâde Mehmet Kemaleddin Efendi, Sarayköy'den; Müftü Ahmet Şükrü Efendi, Belediye Başkanı Hacı Salihzâde Halil Bey, Müderris Hacı Halilzâde İsmail Efendi, Acıpayam'dan; İzmir'de Faik Paşa Medresesi Müderrisi Ali Efendi, Çal'dan; Müftü Ahmet İzzet Efendi, Necib Ağa, Buldan'dan; Müftü Salih Efendizâde Mehmet Efendi, Hacı Mollazâde Necib Bey, Kara Yusufzâde H. Ahmet Efendi kongreye katıldılar. Bkz.: Tarhan Toker, *Kuvayı Milliye ve Millî Mücadelede Denizli*, Denizli 1975, s.23.

⁸ T. Toker, *Kuvayı Milliye...*, s.23; Yurt Ansiklopedisi, İstanbul 1982, c.3, s.2141.

⁹ Sadi Borak, "Sarıklı Bir Mücahit", *Hayat Tarih Mecmuası*, sayı:9 (Ekim 1968), s. 12.

¹⁰ Cemal Kutay, *Kurtuluşun ve Cumhuriyetin Manevî Mimarları*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1973, s. 50.

¹¹ A. Akif Tütenk, *Millî Mücadelede Denizli*, İzmir 1949, s.8.

¹² Türkmen Parlak, *İşgalden Kurtuluşa 1. Yunan Ege'ye Nasıl Geldi*, İzmir Sosyal Hizmetler Vakfı Kültür Yayınları, İzmir 1982, s. 486; S. Borak, "Sarıklı...", s. 12.

¹³ T. Toker, *Kuva-yı Milliye ...*, s. 29; A.A. Tütenk, *Millî Mücadelede...*, s.8-9

¹⁴ S. Tansel, *Mondros'tan...*, c.I, s.274; Kadir Mısırlıoğlu, *Kurtuluş Savaşında Sarıklı Mücahitler*, İstanbul 1969, s. 133.

¹⁵ T. Toker, *Kuva-yı Milliye ...*, s. 29 vd.

¹⁶ S. Borak, "Sarıklı...", s. 12-13.

onların buyruk ve fetvaları üklen, şer'an caiz kabul edilebilir ve geçerli değildir" şeklindeki¹⁷ konuşmasıyla¹⁸. Denizli halkını yaklaştıran bu tehlike karşısında birlikte mücadeleye çağırdı. Ahmet Hulusi Efendi, işgale karşı kayıtsız kalmanın düşünülemeyeceğini ve vatanın hiçbir zaman savunmasız bırakılamayacağını vurgulayarak, aynı zamanda Millî Mücadelenin ilk "kutsal savaş" fetvasını¹⁹ ilân ederek, haklı yurt savunmasına çağırmıştır.

Mitinge katılanların dağılmasına karşın halktan heyecan içinde dolaşanlar vardı. Türk Ocağı Salonu'nda toplanan halka işgali lanetlediler ve halkın millî duygularını²⁰ tahrik edici konuşmalar yaptılar. Bayramyeri Mitingi'nden sonra Hükümet Konağı'nda toplanan şehrin ileri gelen milliyetperverleri, ikinci vaktinde İstanbul'daki İtilâf Devletleri temsilcilerine bir protesto telgrafi çektiler.

Denizli'de yapılan mitingün halk üzerinde olumlu yansımalarının²¹ bir göstergesi olarak; 16 Mayıs'ta Kaymakam Ali Rıza Bey ve Müftü Cennet-zâde Tahir Efendi'nin katkılarıyla Tavas, Müftü Hasan Efendi'nin çabalarıyla Acıpayam, Müftü Ahmet Şükrü Efendi'nin girişimleriyle Sarayköy, Müftü Mehmet Efendi önderliğinde Buldan mitingleri²² yapıldı. Acıpayam'da yapılan mitingün ardından aynı gün, Yüksek Sadarete bir protesto telgrafi çekildi²³.

Denizli ve ilçelerinde işgale karşı halkın tepkileri yansıtılırken 17 Mayıs'ta Müftü Ahmet İzzet Efendi ve Yedek Subay Ahmet Akşit'in gayretleriyle Çal'da²⁴ bir miting yapıldı²⁵.

Denizli ve ilçelerinde İzmir'in işgaline karşı tepkiler yapılırken, Mutasarrıf Faik Bey ve halktan kişilerin imzalarıyla 18 Mayıs'ta İstanbul'daki İtilâf Devletleri temsilcilerine ikinci bir protesto telgrafi çekildi. Bu telgrafıla: «Yunan askerleri İzmir'i terk etmedikleri takdirde, Denizli halkının İzmir'i müdafaaya hazır olduğu»²⁶ bildirildi.

Ahmet Hulusi Efendi ve diğer girişimcilerin önderliğinde yapılan mitingler, Ankara'yı hedef alan Yunan ilerlemesine karşı, Türklerin Menderes savunma hattını oluşturmalarına zemin hazırlayan manevî gücü harekete geçirmiştir.

Millî Teşkilat Çalışmalarında Ahmet Hulusi Efendi

İleriyi gören Ahmet Hulusi Efendi, Yunan ileri harekâtının ancak silahlı güçlere komuta edebilecek yetenekli subaylarla durdurulacağına inanmaktaydı. Yunan işgali öncesi İzmir Müdafaa-i Hukuk ve Redd-i İlhak Cemiyeti'nin kongresinde; Nurettin Paşa'ya "görevinden alınması durumunda İstanbul'a gitmemesini, Denizli'de oluşacak hareketin komutanı olmasını"²⁷ rica etmişti.

İzmir'in işgalinin²⁸ ardından, Yunanlıların 22 Mayıs'ta Selçuk'u, 25 Mayıs'ta Aydın'ı işgal ederek alan genişletmeye başlamaları üzerine Denizli halkında örgütlenme fikri gelişecektir. Aydın'daki Kuva-yı Milliye mensupları uygun ortamda direniş çalışmalarını yürütmek için Denizli'ye geldiler. Ahmet Hulusi Efendi ve Topçu Binbaşı İsmail Hakkı Bey'in de çabaları ile 22 Mayıs 1919 tarihinden itibaren Aydın ve Nazilli halkı ile işbirliği ederek silahlı çetelerden kuvvetler meydana getirmeye yönelik teşebbüslerde bulundular.

Yunanlıların işgal alanlarını genişletmeye devam etmeleri karşısında, Denizli Heyet-i Milliyesi lojistik destek ve gönüllü toplanmasını sağlarken, ilçelerinde millî teşkiller meydana getirildi. 24 Mayıs 1919'da Sarayköy Kuva-yı Milliyesi²⁹, aynı tarihlerde Acıpayam Kuva-yı Milliyesi, Buldan Kuva-yı Milliyesi, Tavas Müdafaa-i Hukuk ve Redd-i İlhak Cemiyeti, Çal Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti³⁰ kurularak yörenin savunulması için Millî Mücadeleye fiilen katılma azmini ortaya koydular.

¹⁷ Müftü Ahmet Hulusi Efendi orada bulunan Hristiyanları göstererek "Bunlar bize vadiadır, onlara dokunmayınız" diyerek Türkün hoşgörüsüne rehberlik etmişti. Bkz.: A.A. Tütenk, *Millî Mücadelede...*, s. 9.

¹⁸ T. Parlak, *İşgalden Kurtuluşa 1...*, s. 485.

¹⁹ Cemal Kutay, *İstiklâl Savaşının Manevîyat Ordusu*, İstanbul 1977, s.58-59.

²⁰ A.A. Tütenk, *Millî Mücadelede...*, s.9.

²¹ Daha sonraları Aydın Milletvekili olacak olan Dr. Mazhar (Germen) Bey'in anlattığına göre, yanında 57. Tümen Komutanı Şefik Bey olduğu halde, Denizli'den gelen ve Ahmet Hulusi imzasını taşıyan telgrafi aldıklarında, Şefik Bey telgrafi okuyarak : «Denizli Müftüsü, tutulacak en sağlam ve vatanseverce yolu bize göstermektedir. Ben asker olarak, elimdeki bütün imkânlarla vatanımı korumak için namus ve şeref andı içtim, fakat; bunu Denizli'deki hareketi örnek alarak yapmak akıl mantık gereğidir» demişti, Bkz.: T. Toker, *Kuva-yı Milliye ...*, s.30-32.

²² T. Toker, *Kuva-yı Milliye ...*, s.30-31.

²³ Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, sayı 22, s.18; Nuri Köstüklü, *Millî Mücadelede Denizli, Isparta ve Burdur Sancakları*, Ankara 1990, s. 65.

²⁴ T. Toker, *Kuva-yı Milliye ...*, s.31; S. Tansel, *Mondros'tan...*, c.I, s.243.

²⁵ Denizli'deki gelişmeleri yerli Rumların İzmir'deki Yunan ve Rum çevrelerine bildirmeleri üzerine, İzmir Rum gazeteleri Denizli Müftüsü Ahmet Hulusi Efendi aleyhinde yazılar yazmaya başlamışlardı. Bkz.: A.A. Tütenk, *Millî Mücadelede...*, s. 9-10.

²⁶ A.A. Tütenk, *Millî Mücadelede...*, s.9.

²⁷ Kâmil Erdeha, *Millî Mücadelede Vilâyetler ve Valiler*, İstanbul 1975, s.382.

²⁸ Ömer Sami Coşar, *İstiklâl Savaşı Gazetesi*, 15 Mayıs 1919, s.1-2.

²⁹ T. Parlak, *İşgalden Kurtuluşa 1...*, s. 485'te Sarayköy'de kurulan bu millî teşkile "Milliciler" adını vermektedir.

³⁰ T. Toker, *Kuva-yı Milliye ...*, s. 40 vd.

MİLLİ MÜCADELEDE DİN ADAMLARI

I

Prof. Dr. Ali SARIKOYUNCU

"Yunan İzmir'e Çıkacak"

Burunlarının dibine yaklaşan bu felâket sebebiyle, *Denizli*'de halk mütereddit, şaşkın ve korkuluydu. Nihayet 1919 Mayısının 15'inde, korktukları haber bomba gibi patladı. Yunan İzmir'e çıkmıştı. Bu acı haber, *Denizli*'ye de ulaştı (15).

Denizli Mutasarrıfı Faik Bey (daha sonra İçişleri Bakanı da olan Faik Öztrak) bu acı haberi öğrenir öğrenmez, Müftü Ahmet Hulusi Efendi'yi, Askerlik Şubesi Başkanı Tevfik Bey'i, Belediye Başkanı Hacı Tevfik Bey'i ve eşraftan bazı şahısları da yanına çağırarak, *İzmir*'den gelen telgrafı okudu. Mutasarrıf ve beraberindekiler, işgal haberini *Dahiliye Nezareti*'ne de bildirdiler (16). Daha sonra bu heyet, halkı korku ve telaşa düşürmemek ve İzmir'de olup bitenleri haber vermek üzere belediye binası önünde bir miting tertibine karar verdi (17). Bu mitingin düzenlenmesi görevini de Müftü Ahmet Hulusi Efendi üstlendi (18).

Bu sebeple Müftü Ahmet Hulusi Efendi, hemen işe koyuldu. 15 Mayıs 1919 sabahının çok erken saatlerinde mitingi halka duyurmak üzere tellallar bulundu. Müftü Efendi'nin görevlendirdiği belediye tellalı Deli Mahmut ve parayla tutulan diğer tellallar çarşı ve mahalleleri dolaşarak "**Allah'ını, dinini, vatanını sevenlerin**" Müftülük binası önünde toplanmalarını duyurdular (19). Bu arada Müftü Efendi, Cami imam-hatiplerine de haber göndererek sabah namazından sonra cemaatle birlikte miting yerine gitmelerini istedi (20).

Bu şekilde mitingten haberdar edilen *Denizli* halkı, 15 Mayıs 1919 gününün ilk saatlerinde belediye binasının bulunduğu Bayramyeri'nde toplandı. Halkın

(15) 14/15 Mayıs gecesi sabaha doğru, Yunan askerleri İzmir rıhtımına ayak basmaya başladıkları an, *İzmir Redd-i İlhak Heyeti* ve *Belediyesi* yurdun her tarafına olduğu gibi *Denizli*'ye de Yunan işgalinin başladığını gösteren telgrafını göndermişti (Bu telgrafın tam metni için bkz., *Türk İstiklâl Harbi*, C. 2/1, Ankara, 1963, s.63).

(16) Sadi Borak *Dahiliye Nezareti*'ne çekilen telgrafların Müftü Ahmet Hulusi Efendi tarafından çekildiğini belirtmektedir. Bu telgrafın metni için bkz., Sadi Borak "*Sarıklı Bir Mücahit*," *Hayat Tarih Mecmuası*, Sayı: 9 (Ekim 1968), s.12.

(17) Nuri Köstüklü, *Millî Mücadele'de Denizli, Isparta ve Burdur Sancakları*, Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara, 1990, s.63.

(18) Ayrıca mitingte sadece sükûneti korumak için de Komiser Hamdi ve İbrahim Bey'ler Müftü Efendi'ye yardımcı olmak üzere görevlendirildiler (C. Kutay, *Kurtuluşun ve Cumhuriyetin...*, s.50).

(19) S. Borak, "a.g.m", s.12-13; N. Köstüklü, a.g.e, s.63.

(20) M. Akif Tütenk, *Millî Mücadele'de Denizli*, İzmir, 1949, s.6-8.

toplanması üzerine, yanında din görevlileri, tekke şeyhleri, eşraf, öğretmenler, yedek subaylar olduğu halde; Müftü Efendi önce Müftülük binası önüne gitti ⁽²¹⁾. **Ahmet Hulusi Efendi**, Müftülüğün yakınında bulunan Ulu Cami'deki Sancak-ı Şerifi ⁽²²⁾ asılı olduğu yerden "tekbirler" ve "salât-u selâmlar"la indirerek, caminin etrafında bekleyen kalabalığın önüne geçti ⁽²³⁾. Daha sonra tekbirlerle Bayramyeri'ne gelindi. Bu anda halkta heyecan doruk noktasına ulaşmıştı. Mutasarrıf, Belediye Reisi ve bazı eşraf belediye balkonunda daha önce yerlerini almışlardı. Çalınan trampetlerle halk sükûnete davet edildi ⁽²⁴⁾. Bir anlık sessizlikten sonra, **Müftü Efendi'nin gür sesi işitilmeye başlandı. O, bu tarihî konuşmasında şöyle diyordu:**

"Muhterem Denizliler!.. Bugün sabahın erken saatlerinde İzmir, Yunanlılar tarafından işgal edilmiştir. Bu tecavüze karşı hareketsiz kalmak, din ve devlete ihanettir, vatana karşı irtikâb edilecek cürümlerin Allah ve Tarih önünde affı imkânsız günahıdır. Cihad, tam manasıyla teşekkül etmiş dinî farîze olarak karşımızdadır. Hemşehrilerim, karşımıza çıkarılan dünkü tebeamız Yunan'a biz mağlûp olmadık. Onlar, öteki düşmanlarımızın vasıtasıdır. Yunan'ın bir Türk beldesini ellerine geçirmelerinin ne manaya geldiğini, İzmir'de şu bir kaç saat içinde irtikâp edilen cinayetler gösteriyor. Silâhımız olmayabilir, topsuz-tüfeksiz sapan taşları ile de düşmanın karşısına çıkacağız. İstiklâl aşkı, vatan sevgisi, haysiyet şuurumuz ile kalbimizdeki iman ile mücadelemizin sonunda zaferi kazanacağız. Bu uğurda canını verenler şehit, kalanlar gazidir. Bu mutlak olarak cihad-ı mukaddestir. Sizlere vatanımızı düşmana teslim etmenin çaresiz olduğunu söyleyenler, düşman esâreti altında olanlardır. Onlar irâde ve kararlarına sahip değildirler. Bu vaziyette olanların emri ve fetvası aklen ve şer'an caiz, makbul ve muteber değildir. Meşru olan, münhasıran vatan müdâfaası ve İstiklâl uğruna cihaddır. Korkmayınız... Meyus olmayınız... Bu livay-ı hamd'in altında toplanınız ve mücadeleye hazırlanınız. Müftünüz olarak CİHAD-I MUKADDES FETVASINI ilân ve tebliğ ediyorum" ⁽²⁵⁾. "...Elinizde

(21) Tarhan Toker, *Kuva-yı Milliye ve Millî Mücadele'de Denizli*, Denizli, 1983, s.29.

(22) Bu Sancak-ı Şerif hakkında bilgi için bkz., C. Kutay, *Kurtuluşun ve Cumhuriyetin...*, s.49-51; L. Müftüler, a.g.e, s.8-9.

(23) Kadir Mısıroğlu, *Kurtuluş Savaşında Sarıklı Mücahitler*, 2. Baskı, İstanbul, 1969, s.168; N. Köstüklü, a.g.e, s.64.

(24) M. A. Tütenk, a.g.e, s.9; N. Köstüklü, a.g.e, gös.yer.

(25) C. Kutay, *Kurtuluşun ve Cumhuriyetin...*, s.51-52.

hiçbir silâhınız olmasa dahi üçer taş alarak düşman üzerine atmak suretiyle mutlaka fiili mukâbelede bulununuz..." (26)

Bu düşündürücü ve heyecanlı konuşmayla insan seli dalgalanıyor ve "Kahrolsun düşman" âvâzeleri gök gürültüsü gibi belediye meydanından taşıyor, dalga dalga etrafa yayılıyordu (27). Nitekim İzmir'in işgalinden dört saat gibi kısa bir sürede düzenlenen bu mitingin çevre il ve ilçelerde fevkalâde tesiri olmuştur. Bunu daha sonraları Aydın Mebusu olarak da TBMM'nde hizmet veren Dr. Mazhar Bey (Germen) şöyle belirtmektedir:

"İşte Denizli'de Müftü Ahmet Hulusi Efendi'nin rehberlik ettiği miting haberi ve onu takiben Müftü Efendi'nin imzasını taşıyan telgraf bu saatlerde Aydın'a geldi. Ben, HEY'ET-İ MİLLİYE tabirini ilk defa bu telgrafta gördüm. Hükümet doktoru idim. Mutasarrıf olmadığı için bu makama da vekâlet eden 57.nci fırka kumandanı Miralay (Albay) Şefik Bey'in davet ettiği şahsiyetler arasında bulunuyordum. Kumandan, Müftü Efendi'nin telgrafının metnini bizzat okuyarak meâlen şu şekilde vaziyeti açıkladı. Dedi ki:

"Denizli-Müftüsü, tutulacak en sağlam vatanseverce yolu bize göstermektedir. Ben asker olarak elimdeki bütün imkânlarla vatanımı korumak için, namus ve şeref andı içtim. Fakat bunu, Denizli'deki hareketi örnek alarak yapmak akıl ve mantık gereğidir" (28) demiştir.

Ahmet Hulusi Efendi'nin konuşmasının tesiri *Denizli'nin* ilçelerinde de etkili oldu. Nitekim ilçelerde ardarda mitingler yapılmaya, protestolar çekilmeye başlandı. Bu cümleden olarak, *16 Mayıs Cuma günü Tavas* (29), *Acıpayam* (30)

(26) S. Borak, a.g.m, s.13.

(27) S. Borak, a.g.m, gös.yer.

(28) Cemal Kutay, *İstiklâl Savaşının Maneviyat Orduları*, İstanbul, 1967, s.37; C. Kutay, *Kurtuluşun ve Cumhuriyetin...*, s.53; T. Toker, a.g.e, s.30.

(29) Tavas'ta Kaymakam Ali Rıza Bey, Müftü Cennetizade Tahir Efendi'nin yardımıyla ilçe halkını eski belediye binası önünde toplayarak, onlara İzmir'den gelen işgali bildiren telgrafı okudu. Ayrıca, ne şekilde davranılması gerektiği konusunda açıklamalarda bulundu. Daha sonra Yarangüme Hakimiyet-i Milliye Okulu Öğretmenlerinden Mehmet Ali Bey söz aldı. Askerlik hizmeti esnasında Makedonya'da görmüş olduğu zulümlerden bahsederek, derhal Yunanlılara karşı harekete geçilmesini istedi (İbrahim Aksakal, *Millî Mücadele'de Denizli ve Denizli Müftüsü Ahmet Hulusi Efendi*, A.Ü. İlahiyat Fak. Lisans Tezi, 1971, s.13).

(30) Acıpayam'da düzenlenen mitingle; Müftü Hasan Efendi yaptığı konuşmayla halkın millî ve dinî duygularının galeyana gelmesinde etkili olmuştur (T. Toker, a.g.e, s.31).

ve Sarayköy⁽³¹⁾ ilçelerinde; 17 Mayıs Cumartesi günü Çal ilçesinde⁽³²⁾ mitingler düzenlenmiş ve işgali protesto telgrafları çekilmiştir⁽³³⁾.

Öte yandan Müftü Ahmet Hulusi Efendi, halkı galeyana getirmekle yetinmemiş, bizzat kendisi de bütün ahâli namına Sadarat Makamı'na telgraflar göndermiştir. Bu telgraflardan 16 Mayıs 1919 tarihli olanında; Müftü Efendi, İzmir'in Yunan kuvvetlerince işgal edilmesinden duyulan üzüntüyü belirterek, işgalin kesinlikle kabul edilmeyeceğini ifade etmekteydi⁽³⁴⁾.

Yine Müftü Efendi'nin teşvik ve desteğiyle, Denizli'den İstanbul'daki İtilâf devletleri mümessillerine protesto telgrafları çekilmiştir. Bunlardan ilki, 15 Mayıs 1919'da, ikincisi ise, 18 Mayıs 1919'da gönderilmiştir. Bu telgraflarda; "Yunan askerlerinin İzmir'i terketmedikleri takdirde, Denizli halkının İzmir'i müdafaaya hazır olduğu ifade ediliyordu"⁽³⁵⁾.

Buraya kadar ifade edilenlerden anlaşılacağı üzere, hiçbir teşkilatlanma olmadığı halde, düşmanın işgale başladığını haber alan Denizli Sancağı halkı, bu konuda elinden gelen tepkiyi göstermiştir. Tabii bu millî uyanışta, Müftü Ahmet Hulusi Efendi'nin yukarıda sözü edilen çalışmaları fevkalâde önem arz etmektedir. Onun bu konudaki hizmetleri, yörede millî teşkilâtların kurulmasıyla daha da artacaktır.

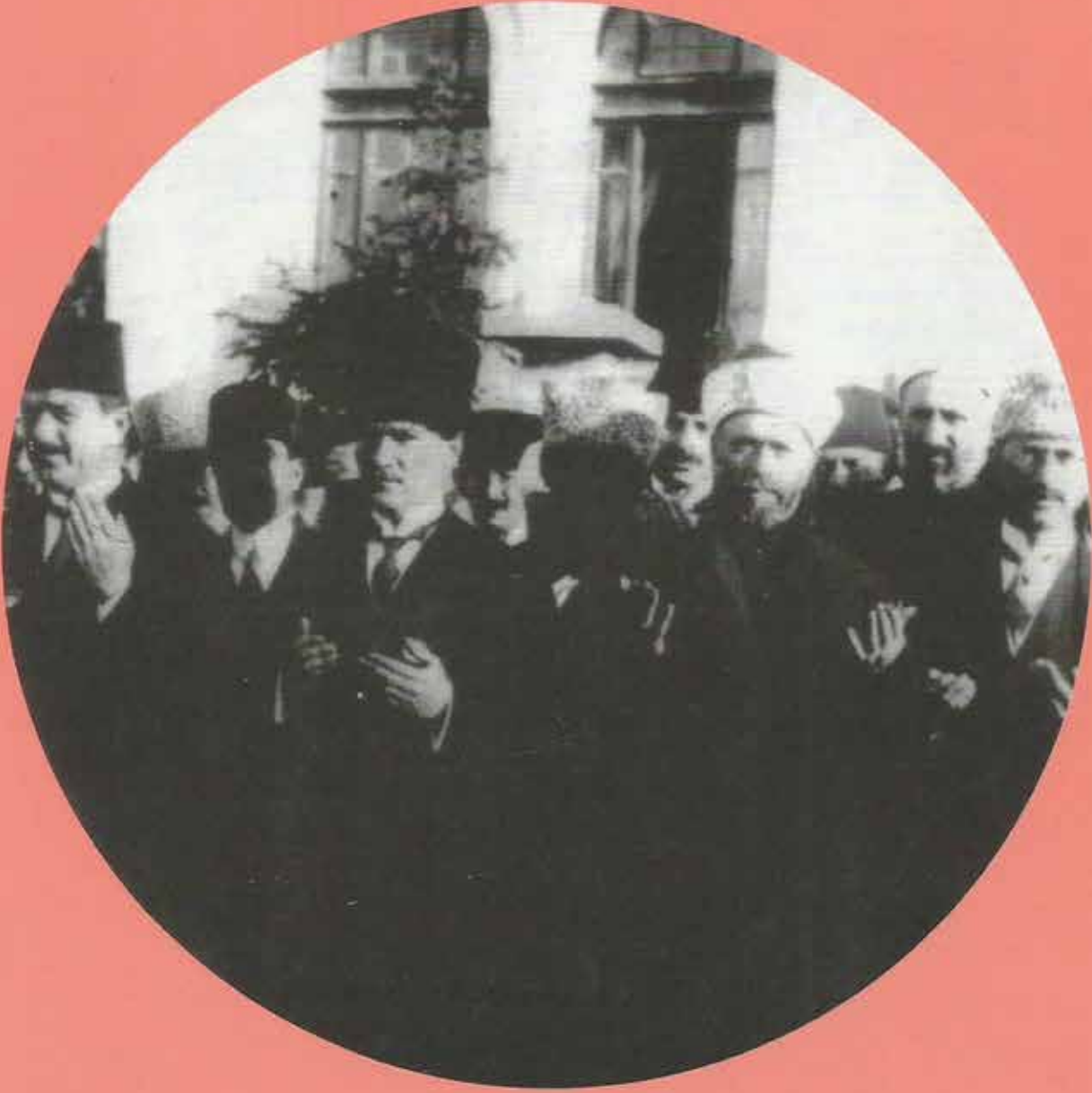
(31) Sarayköy'deki miting ise, bugünkü Sarayköy belediye binası önündeki Zincirlikuyu'nun bulunduğu meydana yapılmıştır. İlçe Müftüsü Ahmet Şükrü Efendi, yüksekte bulunan kuyu kapağının üstüne çıkarak halka, "İzmir'in kâfir Yunanlılar tarafından işgal edildiğini, bu kâfirlerin bulunduğu yerde namaz kılınamayacağını ve kılınmasının caiz olmadığını" belirterek düşmana karşı konmasını istemiştir (T. Toker, a.g.e, s.32; N. Köstüklü, a.g.e, s.67).

(32) Çal Müftüsü Ahmet İzzet Efendi, 17 Mayıs Cumartesi günü halkı Çarşı Camii'nde topladı. Onlara düşman istilasına karşı seyirci kalınmamasını, silahla mukavemet edilmesinin gerekli olduğunu anlatmıştır. Daha sonraki günlerde aynı camide yapılan toplantılarla halkı teşkilatlanmaya sevketmeye çalışmıştır. Ayrıca 17 Mayıs 1919 günü, Çarşı Camii'nin dışında, Çal Belediye binası önünde de bir miting düzenlenmiştir. Burada Yd. Subay Ahmet (Akşit) heyecanlı bir konuşma yapmıştır. (K. Mısıroğlu, a.g.e, s.167-169).

(33) 16 Mayıs'ta Acıpayam'da yapılan mitingin ardından aynı gün, İstanbul Hükümeti yetkililerine bir protesto telgrafı çekilmişti. Bu telgrafta, İzmir ve dolaylarının Yunanistan'a verileceği haberi alındığı belirtilerek, bu nedenle halkın heyecan ve galeyanda olduğu ifade ediliyordu. Ayrıca Acıpayam ilçesi ahalisinin millî tarihe ve kültürel haklarımıza açık bir tecavüz olan bu düşünce ve girişimleri protesto ettiği bildiriliyordu (Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, Sayı:12, s.15).

(34) Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, Sayı:22, s.18.

(35) M.A. Tütenk, a.g.e, s.9; T. Toker, a.g.e, s.30.

MİLLİ MÜCADELEDE DİN ADAMLARI

II

Prof. Dr. Ali SARIKOYUNCU

Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları	: 398
İlmî Eserler	: 70

Tashih: Mustafa KAYA
Ali Osman PARLAK

Baskı Kontrol: Mehmet Ali SOY
Altan ÇAP

07-06-Y-0003-398
ISBN:975-19-1265-2
ISBN:975-19-1861-8

© Diyanet İşleri Başkanlığı

Dizgi : Mustafa YEŞİLYURT - Arif YEĞİN - Yusuf GÖRGÜNOĞLU

Grafik : Recep KAYA

Dini Yayınlar Dairesi Başkanlığı

Derleme ve Yayın Şubesi Müdürlüğü

Tel: (0312) 295 73 06 - 295 72 75 ANKARA

Fax: (0312) 284 72 88

e-mail: diniyayinlar@diyanet.gov.tr

Baskı : Semih Ofset Matbacılık Yayıncılık Ltd. Şti.

Tel: (0312) 341 40 75 Fax: (0312) 341 98 98

1 Eylül 1885 tarihinde babası Denizli Müftüsü Osman Nuri Efendi'nin **Fahri Müftü Müsevvitliği** (Müftü Yardımcılığı) göreviyle ilk memuriyet hayatına başlayan **Ahmet Hulusi Efendi**, 1910'da bu göreve 200 kuruş maaşla asaleten atandı. Aynı yıl **Aydın Vilayeti İl İdare Meclisi** üyeliğine seçildi. Bir yılı aşkın bir süre, bu mecliste Denizli Sancağı'nı temsil etti. Bu arada, **Mekke-i Mükerre-me**'ye akan "**Ayn-ı Zebin**" su yolunun tamiri için kurulan (12 Temmuz 1906) yardım toplama komisyonunun da başkanlığını yapan **Ahmet Hulusi Efendi**, ağabeyi Mehmet Tahir Efendi'nin ölümü üzerine **6 Haziran 1918'de Denizli Müftülüğü**'ne tayin edildi (3).

Belirtilen memuriyetlerinin yanı sıra mezuniyetini müteakip babasının medresesinde hocalığa başlayan **Ahmet Hulusi Efendi**, 18 Ocak 1887'de **Edirne**'den "**İbtidâ-yî Hariç Ruusunâme-i Hümayûn**", 20 Aralık 1904'te Bursa'dan "**İbtidâ-yî Dahil Ruusuname-i Hümayûn**" ünvanlarını alarak **Sahn Müderrisliği**'ne kadar yükseldi (4).

İtilaf Devletleri, 1919 yılının başında 18 Ocak'ta Paris'te bir araya geldiler. **Sevr**'in bir nevi ön denemesi niteliğinde olan Paris Konferansı'nda Yunanistan'a İzmir ve çevresi vaat edilmişti (5). Bu haber her Türk vatandaşı gibi Ahmet Hulusi Efendi'yi çok müteessir etmişti. Bu üzücü vaziyet karşısında çare arar, tedbir düşünürken, İzmir Kongresine çağırıldı (6).

17-19 Mart 1919 tarihlerinde çalışmalarını sürdüren kongrede **Denizli Sancağı Merkezi**'ni, Müftü Ahmet Hulusi Efendi Başkanlığında; Belediye Başkanı Hacı

(3) Ağabeyi Mehmet Tahir Efendi'nin ölümü üzerine boşalan Denizli Müftülüğü için yapılan seçimde, Ahmet Hulusi Efendi, yönetici, ulema, esnaf ve halk temsilcilerinden 58 oy almıştır. Bu göreve talip diğ er adaylardan Köralizâde Esat Efendi'ye 37 ve Müftüzâde Kazım Efendi'ye 25 oy verilmiştir.

(4) **İbtidâ-yî Hariç Ruusu**: Medrese öğretimini bitirenler "mülazım" olup, isimleri Ruusuname-i Hümayûn'a kaydolunurdu. Bu mülazımlardan yedi sene mülazemet müddetini bitirenler, imtihana girerler, başarılı olanlar, ruusla beraber "**İbtidâ-yî Hariç**" medreselerine müderris tayin oldukları için bu ruusa bu tabir verilmiştir.

İbtidâ-yî Dahil: Medreselerde orta tahsili veren müderrislere denilirdi. Bu mertebeye ulaşan müderrisler daha sonra "**Sahn**" müderrisliğine tayin olurlardı (M.Zeki Pakalın, **Osmanlı Tarih De-yimleri ve Terimleri Sözlüğü**, C. II, İstanbul, 1971, s. 14-15).

(5) Bu konuda bkz., Dr. Selahattin Tansel, **Mondros'tan Mudanya' ya Kadar**, İstanbul, 1991, C.1, s. 155-162.

(6) İzmir Vali Vekili ve 17. Kolordu Komutanı Nurettin Paşa'nın da desteğiyle, İzmir, Aydın, Denizli, Muğla, Manisa ve Balıkesir temsilcileriyle İzmir'de Müdafaa-i Hukuku Osmaniye Cemiyeti'nin önderliğinde bir kongre yapılması kararlaştırıldı. Kongreye Ege'nin bütün müftü ve belediye başkanlarıyla her kazadan iki ve liyalardan üç delege davet edildi (Celal Bayar, **Ben de Yazdım**, İstanbul, 1967, C. 5, s. 1630.)

Tevfik, Tavaslıoğlu Mustafa, Küçükağazâde Ali Beylerden oluşan heyet temsil etti (7). Kongre'de teşkilatlanmaya gidilmesi kararlaştırıldı (8).

Henüz daha kongre devam etmekte iken, Denizli'de hemen istenilen teşkilatı kuracağını açıklayan Ahmet Hulusi Efendi (9), İzmir dönüşünde yoğun bir teşkilatlanma çalışmasına girmiştir. Yaklaşan tehlikenin büyüklüğünü ve vehametini halka anlatmak üzere Denizli yöresinin bütün kasaba ve köylerini dolaşmıştır (10).

İzmir'in işgalinden (15 Mayıs 1919) sadece dört saat gibi kısa bir süre sonra düzenlenen mitingte Denizli halkına, **"İşgal edilen memleket halkının silaha sarılması dini bir görevdir"** (11) dediğinde herkes Müftü Ahmet Hulusi Efendi'nin etrafında birleşmiştir. Halkla bütünleşen Ahmet Hulusi, Denizli ve çevresinde etkili olmuş ve daha sonraki günlerde Millî Mücadele için önem arz eden hizmetlerde bulunmuştur (12).

(7) Denizli Sancağı'nın ilçelerinden kongreye katılan delegeler için bkz., A. Sarıkoyuncu, a.g.e., s. 75, dipnot: 10.

(8) Kongre çalışmaları için bkz., Halit Morali, **Mütareke'de İzmir Olayları**, Ankara, 1975, s. 13 vd.

(9) Lütfi Müftüler, **Millî Mücadele'de Denizli Heyet-i Milliyesi**, Balıkesir, 1947, s. 4.

(10) **Yurt Ansiklopedisi**, C. 3, s. 1241.

(11) O, bu tarihi konuşmasında şöyle diyordu:

*"Muhterem Denizlililer!... Bugün sabahın erken saatlerinde İzmir, Yunanlılar tarafından işgal edilmiştir. Bu tecavüze karşı hareketsiz kalmak, din ve devlete ihanettir, vatana karşı irtikab edilecek cürümlerin Allah ve Tarih önünde affı imkânsız günahdır. Cihad, tam manasıyla teşekkül etmiş dini farize olarak karşımızdadır. Hemşehrilerim, karşımıza çıkarılan dükkü tebeamız Yunan'a biz mağlup olmadık. Onlar, öteki düşmanlarımızın vasıtasıdır. Yunan'ın bir Türk beldesini ellerine geçirmelerinin ne manaya geldiğini, İzmir'de şu bir kaç saat içinde irtikâb edilen cinayetler gösteriyor. Silahımız olmayabilir, topsuz, tüfeksiz sapan taşları ile de düşmanın karşısına çıkacağız. İstiklâl aşkı, vatan sevgisi, haysiyet şuurumuz ve kalbimizdeki iman ile mücadelemizin sonunda zaferi kazanacağız. Bu uğurda canını verenler şehit, kalanlar gazidir. Bu mutlak olarak cihad-ı mukaddestir. Sizlere vatanımızı düşmana teslim etmenin çaresiz olduğunu söyleyenler, düşman esareti altında olanlardır. Onlar irâde ve kararlarına sahip değildirler. Bu vaziyette olanların emri ve fetvası aklen ve şer'an caiz, makbul ve muteber değildir. Meşru olan münhasıran vatan müdâfaası ve İstiklâl uğruna cihaddır. Korkmayınız...Meyus olmayınız...Bu livay-ı hamd'in altında toplanınız ve mücadeleye hazırlanınız. Müftünüz olarak **CIHAD-I MUKADDES FETVASINI** ilân ve tebliğ ediyorum"* (A. Sarıkoyuncu, a.g.e., s. 79-80). bkz., C. Kutay, **Kurtuluşun ve Cumhuriyetin...**, s. 51-52.

(12) **Denizli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti**'ni 29 Mayıs 1919'da teşkil ettirerek faaliyete geçirmiştir. Mücadelenin yalnız Denizli Merkez ve ilçeleri halkı ile başlanamayacağını bilincinde olan Ahmet Hulusi, güvendiği adamlarını Aydın ve Isparta'ya göndermiştir. Kendisi de 58 yaşında olmasına rağmen, **Dinar ve Afyonkarahisar'a** gitmiştir. Gönüllü ve silah temin etmiştir. Ayrıca bu kentlerde de ulusal direnci başlatmıştır. Denizli'ye dönüşünde **Denizli Kuva-yı Milliyesi**'ni oluşturarak Aydın-Köşk cephesine düşmana karşı göndermiştir. Millî Mücadele'de üstün hizmetleri görülen **Demirci Mehmet Efe**'nin millî harekete katılımını da sağlamıştır. Kuva-yı Milliye'yi personel, silah ve cephane bakımından devamlı takviye etmiştir. Bu konuda daha fazla bilgi için bkz., A. Sarıkoyuncu, a.g.e., s. 74-129.

MİLLİ MÜCADELE'DE AYDIN SANCAĞI VE YÖRÜK ALİ EFE

Editör : Günver GÜNEŞ - Mehmet BAŞARAN

AYDIN BELEDİYE BAŞKANLIĞI YAYINI

**Atam;
Sana
Minnettariız...**

Aydın Belediyesi Kültür Yayınları

Yayın Adı

**“MİLLİ MÜCADELE'DE AYDIN SANCAĞI
VE Y R K ALİ EFE”**

Editör

Yrd. Doç. Dr. Günver GÜNEŞ

Yrd. Doç. Dr. Mehmet BAŞARAN

Fotoğraflar

Aydın Belediyesi Basın Yayın Servisi

Redaksiyon

Mehmet KÜÇÜKYUMUK - Dilara DAL

Kapak

Aydın ERKMEN

Baskı

Tuna Ofset - Aydın

1919 tarihlerinde faaliyet gösteren kongrede, Yunanlılara karşı izlenecek siyaset ile İzmir'in işgali yönünde yapılacak bir girişime silahla karşı koymanın ilk somut işareti verilmiştir³. Denizli Müftüsü Ahmet Hulusi Efendi'nin Nurettin Paşa ile yapılan görüşmede Paşa'yı Denizli'ye davet etmesi, direniş yönündeki kararlılığı önceden ortaya koyması açısından önemli bir işaret sayılabilir⁴.

İzmir'in İşgali'nin Denizli'deki Etkileri

Paris Barış Konferansından İzmir'in işgal edileceği yönünde kararlar alındığı bilgileri geldikçe endişeler artmıştır. İzmir'in işgalinden bir gün önce İzmir Müdafaa-i Hukuk-u Osmaniye Cemiyeti'nin İzmir'in işgal edilmesine karşı çıkılması ve işgal durumunda yardım edilmesine ilişkin telgrafi Denizli'ye ulaşmıştır. Mutasarrıf Faik (Öztrak) Bey, gelen telgrafi değerlendirmek üzere, kentin ileri gelenleriyle makamında toplanarak, 15 Mayıs'ta bir miting yapılması kararının alınmasını sağlamıştır⁵.

Bu miting gerçekleşmeden İzmir'in 15 Mayıs 1919'da Yunan ordusu tarafından işgal edildiğine dair telgrafın Denizli'ye ulaşmasıyla Mutasarrıf Faik Bey, kentin ileri gelenleri ile bir kez daha Belediye'de toplantı yapmıştır⁶. Yapılan toplantının ardından Müftü Ahmet Hulusi Efendi önderliğinde⁷ işgale karşı ilk protesto miting yapılmıştır. İzmir'in işgalinden sadece dört saat sonra yapılan miting, Denizli'de milli ve dini duyguların yükselmesine, İstanbul'daki İtilaf Devletleri temsilcilerine protesto telgrafları çekilmesine, çevre il ve ilçelerde de mitingler yapılmasına neden olmuştur⁸. Denizli'de gün içinde Delikliçınar ile

³ Veysi Akın, *Milli Mücadele'de Sarayköy*, Denizli 2001, s.10.

⁴ Tarhan Toker, *Kuvayı Milliye ve Milli Mücadele'de Denizli*, Denizli Sanayi Odası yayını:3, Denizli (Basım tarihi verilmemiş), s.24. Mustafa Albayrak, *Milli Mücadele Dönemi'nde Batı Anadolu Kongreleri (17 Mart 1919-2 Ağustos 1920)*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara 1998, s.93. Veysi Akın, a.g.e., s.11.

⁵ Mustafa Albayrak, a.g.e., s.94.

⁶ Ahmet Akif Türenk, *Milli Mücadelede Denizli*, Denizli Öğretmen Yardımlaşma Derneği Yayın No:1, İzmir 1949, s.8.

⁷ Denizli'de Mutasarrıf Faik Bey ve Denizli Askerlik Şube Reisi Albay Tevfik Bey memur oldukları için hareketin önünde görünmek istemedikleri için, Müftü Ahmet Hulusi Efendi'den direnişe öncülük etmesini istemişlerdir. Müftü Efendi Denizli Kuva-yı Milliye hareketinin doğması ve gelişmesi yönünde kendisine sorumluluk yükleyen bu isteği kabul etmiştir. Osman Eskicioğlu, *Ahmet Hulusi Efendi'nin Şahsiyeti ve Faaliyeti Hakkında Bazı Tespitler*, Milli Mücadele'de Denizli ve Müftü Ahmet Hulusi Efendi Sempozyumu, 24-25-26 Haziran 1992, Türk Ocakları Denizli Şubesi, Denizli s.23, Osman Akandere, Erol Akcan, *"Milli Mücadele Dönemi'nde Demirci Mehmet Efe ile Denizli Mutasarrıfı Faik Bey Arasındaki İlişkiler"*, Uluslar arası Denizli ve Çevresi Tarih ve Kültür Sempozyumu, 6-7-8 Eylül 2006, Cilt 1, Denizli 2007, s.542.

⁸ Belediyede yapılan toplantıda ayrıca çevre il ve ilçelerle irtibata geçilerek direniş cephesi oluşturulması kararı alınmıştır. Gün içinde Denizli'de toplantı ve mitingler devam etmiştir. Nuri Köstüklü, *Milli Mücadele'de Denizli, Isparta ve Burdur Sancakları*, Atatürk Araştırma Merkezi yayını, Ankara 1999, s.51-54, Tahir Kodan, *Atatürk Döneminde Denizli (1923-1938)*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 1996, s.13, Tarhan Toker, *Kuvayı Milliye...*, s.7'de Denizli'de yapılan miting için 16 Mayıs 1919'da işgalden 24 saat sonra mitingin yapıldığını belirtirken, aynı kitap s.28-29'da telgraf başında olan Denizli Mutasarrıfı Faik Bey'in 15 Mayıs sabaha doğru Yunan ordusunun İzmir'i işgale başladıkları haberini aldığını ve Belediye binasında toplantı yaparak miting kararı aldıkları bilgisini vermektedir. Apak ve Selek, 16 Mayıs tarihini miting tarihi olarak veriyor. Rahmi Apak, *İstiklal Savaşında Garp Cephesi Nasıl Kuruldu*, TTK yayını, Ankara 1990, s.88. Sabahattin Selek, *Milli Mücadele* (Ulusal Kurtuluş Savaşı), Örgün Yayınevi, 3.Baskı, İstanbul 2002, s.212.

Türk Ocağı salonunda işgale karşı protesto miting ve toplantılarına devam edilmiştir⁹.

İzmir'in işgali bütün yurttta heyecan yaratmaya devam ederken, 15 Mayıs akşamüzeri Denizli Hükümet Konağı'nda bir toplantı daha yapılmıştır. Bu toplantıda tepkileri yoğunlaştırmak için çevre il ve ilçelerle irtibata geçilmesi ve İtilaf Devletleri'nin işgallere göz yuman tavırlarına karşı temsilciliklerine protesto telgrafı çekilmesi kararı alınmıştır¹⁰.

Denizli'de Müftü Ahmet Hulusi Efendi'nin önderliğinde yapılan mitingin ardından 16 Mayıs'ta Tavas, Sarayköy, 17 Mayıs'ta Acıpayam ve Çal mitingleri yapılmıştır¹¹. Sarayköy mitingini Müftü Ahmet Şükrü Efendi, Çal mitingini Müftü Ahmet İzzet Efendi Tavas mitingini Müftü Cennet Zade Tahir Efendi, Acıpayam mitingini Müftü Hasan Efendi, Buldan mitingini Müftü Mehmet Efendi önderlik etmiştir¹². Mitingler siyasi ve askeri açıdan ülkenin içinde bulunduğu durum karşısında, çaresiz ve kararsız olan halkı, işgallere karşı uyanık bir halde sesini duyurması açısından önemli idi¹³.

Denizli'de işgalin ilk gününden itibaren artan bir şekilde tepkiler yükselmeye devam etmiştir. İtilaf Devletleri temsilciliklerine 18 Mayıs'ta çekilen bir protesto telgrafında: "Yunan askerlerinin İzmir'i terk etmedikleri takdirde, Denizli halkının İzmir'i müdafaaya hazır olduğu"¹⁴ nun vurgulanması, gösterilen tepkinin Denizli'nin de işgale uğrayabileceği düşüncesinin ötesinde, işgalin tamamen sona erdirilmesinin hedeflendiğini ortaya koymaktadır.

Denizli'de işgale karşı direniş çabalarını destekleyen gelişmelerden biri; İzmir'den Denizli'ye tren ile dönen Kitapçı Zade Ahmet ve tahsildar Karpuzcu Ahmet Efendilerin aynı kompartımanda yolculuk yaptıkları Denizli Rumlarından Pavlide'de bir Yunan bayrağı ve şapka görmeleri ile Yunan askerlerinin yorgun bir halde hat boyunu takip ederek Aydın'a geldiklerini görmeleri olmuştur. Karpuzcu Ahmet Efendi'nin Denizli'ye döndüklerinde intibalarını anlatırken bitkin Yunan askerlerinin ellisinin hakkından bir adamın sopa ile gelebileceği hikayesi Yunan ilerleyişine karşı konulması gerektiğini inanan kişiler üzerinde olumlu etki bırakmıştır¹⁵.

⁹ Ahmet Akif Tütenk, *Milli Mücadelede Denizli...*, s.9.

¹⁰ Tarhan Toker, *Kuvayı Milliye...*, s.30.

¹¹ Veysi Akın, *Milli Mücadele'de*, s.19. Veysi Akın, aynı eser s.13'te Sarayköy'de yapılan miting için yanlışlıkla 16 Mayıs gününü vermiştir.

¹² Tarhan Toker, *Kuvayı Milliye...*, s.31.

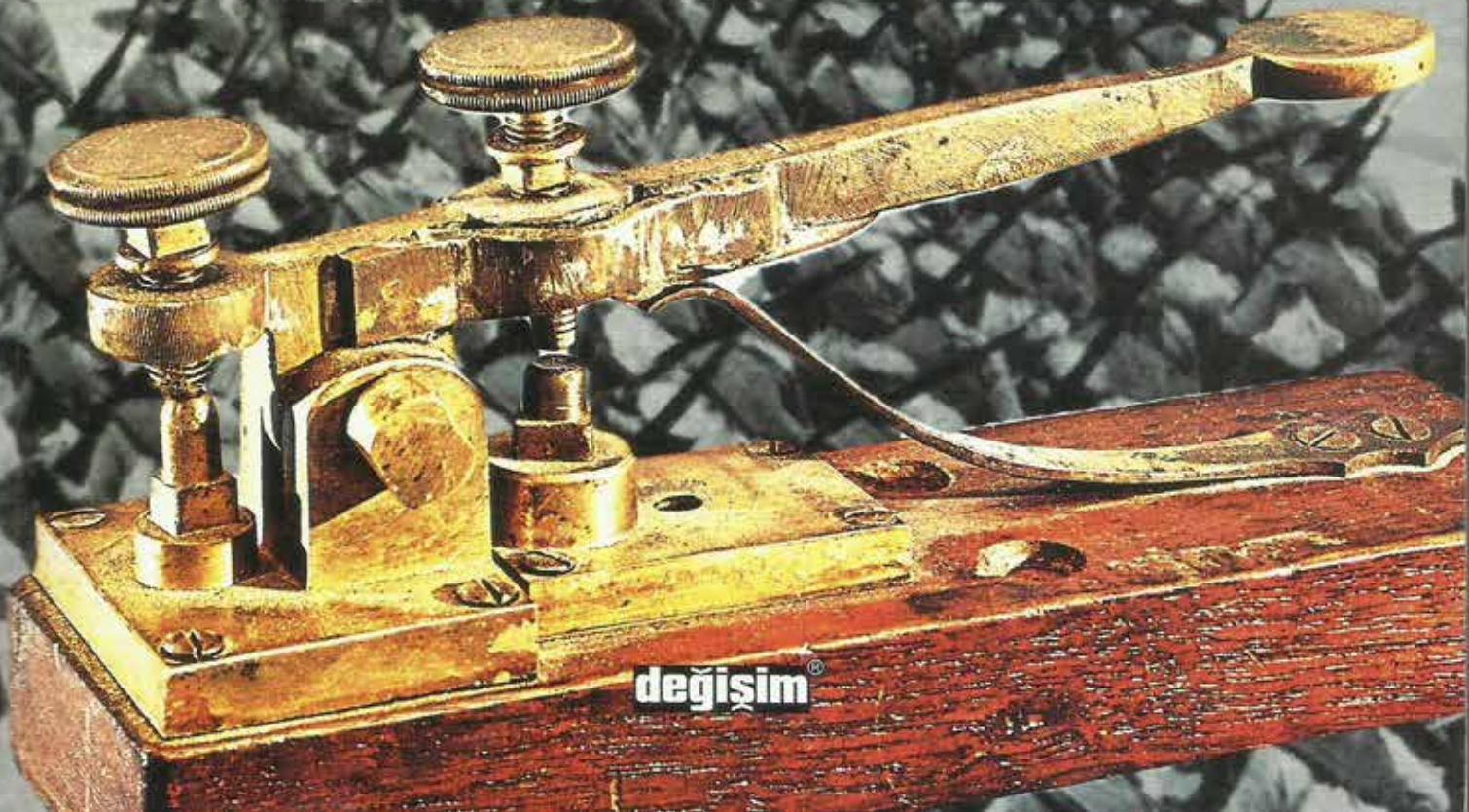
¹³ Mitingler için bir "Miting Heyeti" oluşturulurdu. Genellikle bu tertip komitesinde belediye reisi, müftü, ulema, ve eşraftan kişiler bulunurdu. Mehmet Şahingöz, *"Milli Mücadele'de Protesto ve Mitingler"*, Türkler, c.15, Ankara 2002, s.735.

¹⁴ Nuri Köstüklü, *Milli Mücadele'de Denizli, Isparta...*, s.54-55.

¹⁵ Ahmet Akif Tütenk, *Milli Mücadele'de Denizli...*, s.11, M. Şefik Bey, Denizli'de mütarekenin imzalandığı dönemde 243.542 İslam Türk, 3184 Rum, 51 Yahudi, 557 Ermeni, 7'de Katolik bulunduğunu belirtmiştir. M. Şefik Aker, *İstiklal Harbinde 57.Tümen ve Aydın Milli Cidali*, 104 Sayılı Askeri Mecmua'nın Tarih Kısmı, 1 Mart 1937, Yıl:11, Sayı:45, Cilt I, İstanbul 1937, s.8.

İŞGAL VE PROTESTO

Doç. Dr. Haluk Selvi

değişim®

İZMİR'İN İŞGALİ İLE İLGİLİ PROTESTO TELGRAFLARI

(15 Mayıs 1919 – 30 Temmuz 1919)

Doç. Dr. Haluk SELVİ

Birinci Basım : Mart 2007
Mizanpaj-Kontrol : D. Ali DERVİŞÖĞLU
Kapak : Aydın DURAN
I S B N : 978-975-6267-84-4

© 2007 DEĞİŞİM YAYINLARI

Bu kitabın tüm yayın hakları DEĞİŞİM YAYINLARI' na aittir. Yayınevinden yazılı izin alınmaksızın kısmen veya tamamen alıntı yapılamaz, kopyalanamaz ve çoğaltılamaz.

DEĞİŞİM YAYINLARI

Çatalçeşme Sk. 52/2
Cağaloğlu / İstanbul
Tel : + 90 (212) 514 29 71
Fax : + 90 (212) 514 42 31

www.degisimyayinlari.net bilgi@degisimyayinlari.net

DEĞİŞİM AKTÜEL KİTABEVİ

P. T. T Sk. 3 Sakarya
Tel : + 90 (264) 278 56 39 / 272 13 81
Tel : + 90 (264) 278 56 39 / 272 13 81
Fax : + 90 (264) 273 52 99

Aydın'dan 15 Mayıs 1919 bütün Anadolu'ya gönderilen başka bir telgrafta İzmir'in durumu şöyle anlatılıyordu:

“Bilumum Müdafaa-yı Milliye Cemiyetleri'ne

İzmir'in işgali malumunuzdur. İzmir'le irtibatımız dahi kesilmiştir. Sükûn ve itidalî muhafazaya fevkalade itina ile beraber umumi içtima akdederek güzel yurdumuz, öz memleketimiz olan İzmir'in işgalinin hiçbir vakit mümkün olmayacağını ve bunu zamanın ispat edeceğini ve ekseriyet-i kahireyi ihmal etmenin ve masum insanların kanını akıtmanın hak ve adalete isyandan başka bir şey olamayacağını ifade eder yollu Konya tarikiyle İtilaf mümessillerine ve her yere telgrafla bildiriniz ve hukuk-ı Osmaniye'yi temin eden teşkilata vakit kaybetmeyerek himmet ve gayret ediniz. Cenab-ı Hakk bizimledir. Mağdur ve mazlumuz. Ümidinizi kesmeyiniz.

Redd-i İlhak Heyet-i Milliyesi”¹⁸

Özellikle İzmir Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin yayınladığı beyanname ve Türk Milletini mukavemete ve yardıma çağıran yazısı, olağanüstü etki yaptı. Yüzbaşı Smith bu konuda şu raporu veriyordu: “Sabah saat iki, Mayıs 15'te Yunanlıların karaya asker çıkaracakları haberi Türkler arasında duyuldu. Haber kudurmuş bir alev gibi yayıldı.”¹⁹

İzmir'de başlayıp dalga dalga içerilere doğru genişleyen Yunan işgalleri ve Yunan mezalimi, yerli Rumların bunlarla tamamen iç içe oluşları artık Kuvâ-yı Milliye'yi fikir safhasından eylem safhasına çıkaran en büyük etken olmuştur. Kuvâ-yı Milliye Harekâtı dediğimiz, işgalci düşmana karşı direniş ve karşı koyma ortamı Yunanlıların İzmir'i işgalinden sonra tam olarak gelişmiştir. Bu ortamı etkileyen bütün olumsuz faktörler, artık ortadan kalkmıştır. İşgalden sonra Anadolu'nun bir çok merkezinde gönüllü kaydına başlanmıştır.

İzmir'in işgali olaylarının tepkileri bütün ülkede çok şiddetli oldu. Tamamen haksız ve Mondros Mütarekesi şartlarına aykırı olan işgalin bilhassa Yunanlılara yaptırılması onların da İzmir'e ayak basar basmaz katliam ve halkın mukadderatına tecavüze girişmeleri, Türk milletinin milli duygularına pek büyük ölçüde tesir etmişti.

İstanbul'da 15 ve 16 Mayıs'ta halk, Damat Ferit Paşa'nın haberleri yasak etmesi sayesinde henüz sakin bulunuyordu. Kendisi ise şaşkına dönmüştü. Dâhiliye Nazırı Mehmet Ali Paşa, bütün vilayetlere birer telgraf göndererek halkı sükûnete davet etti. Webb 16 Mayıs'ta “memleketin her tarafından hadsiz hesapsız protesto telgrafları aldığını, umumî eskârın her tarafta galeyana gelmiş gördüğünü” bildirdi. Nihayet gazetelerin İzmir hakkında haberler yaymasına

¹⁸ Ali Çetinkaya'nın Millî Mücadele Dönemi Hatıraları, Ankara, 1993, s. 16.

¹⁹ Gotthard Jaeschke, Kurtuluş Savaşı İle İlgili İngiliz Belgeleri, Çeviren: Cemal Köprülü, Ankara, 1991, s. 80.

müsaade edildiği zaman İstanbul'da fırtınalar koptu. Webb'in 19 Mayıs tarihli raporunda, "Müslümanların duyguları burada İzmir'in Yunanlılar tarafından işgaline karşı hızla tebellür etmektedir."²⁰ deniyordu.

16 Mayıs'ta Tavas'ta yapılan mitingde heyecanlı konuşmalar oldu; aynı gün Erzurum'da büyük bir toplantı yapıldı ve sonunda Pâdişah'a, hükümet'e, yabancı davetler temsilcilerine çekilen telgraflarla ve sert bir dille olay protesto edildi. 17 Mayıs'ta Çal Müftüsü, halkı gerekli yardımı yapmağa davet etti; Aydın'da yapılmış olan mitingde Sabri Bey tarafından ateşli bir konuşma yapıldı; Hoca Es'ad Efendi tarafından bir duâ okundu ve bütün Müdafaa-i Hukuk cemiyetlerine hukuk-ı milliyemizi te'min edecek olan silahlı teşkilâta vakit kaybedilmeden girişilmesini isteyen bir telgraf çekildi.²¹ 15 Mayıs 1919'da Denizli, Aydın, Konya ve Burdur'da mitingler düzenlendi. 17 Mayıs'ta Eskişehir ve Kütahya mitingleri, İstanbul'da milli matem günü ilan edildi. 18 Mayıs Bursa, Havza, Tire ve Erzurum'da mitingler tekrarlandı.

29 Mayıs'ta Yüksek Komiserlere telgraf çeken Ödemiş Kaymakamı Bekir Sami Bey "artık kalem değil silah konuşuyor" diyordu.²² Bu telgraf aslında 29 Mayıs'tan itibaren durumun değişmeye başladığını ve protestoların bundan sonra azalacağını ve silahlı mukavemete geçileceğini gösteriyordu.²³

İzmir'in işgalini izleyen günlerde İstanbul'da toplantılar ve mitingler yapıldı, eğlence yerleri ile okullar ve ticarethaneler, üç gün kapandı, 17 Mayıs'ta da Üniversite öğrencileri ile Yüksek Okullar Öğrencileri, İzmir'in işgalini protesto etmek maksadıyla, derslere girmediler, Üniversite profesörleri de 18 Mayıs 1919'da Doktor Besim Ömer Paşa'nın başkanlığında toplandılar ve heyecanlı konuşmalar yaptılar. Profesörlerden birisi "Heyecanlarımızı ya vatana parçalar zammettiğimiz, ya vatandan parçalar ayırdığımız zamanlara saklarız" dedikten sonra "Bağımsız bir millet için, icabında esir olmamak üzere, kuvvetlerini kullanmak lâzımdır; bu vesile ile başlanması tabii olan mücadelenin başına Dârülfünun'un geçmesi" gerekir; diye kesin konuştu. Başka bir hatip, "kan dökerek kahramanlıkla ölmeği üstün tutarız" dedi, halk arasından bir subay: "Aç sefil, kör, topal kalan subaylar karşısında hiç umutsuz olmayın. Ordu mensuplarının vatan için ölmeğe hazır olduklarını" bilin diye haykırdı. Bir başka hatip, "Çıldı- rıp mahvolmaktansa şerefle ölmek evlâdır. Milli matemli göstermeli, bayrakları siyaha boyamalı, siyah perdeler asmalı, siyah rozetler takmalıyız" diye feryat etti. Aynı gün Arnavutköy Amerikan Kız Kolejinde de bir miting yapılmıştı.

²⁰ Jaeschke, Kurtuluş Savaşı İle İlgili İngiliz Belgeleri, s.81-82

²¹ Selahattin Tansel, Mondros'tan Mudanya'ya Kadar, c.I, İstanbul, 1991, s.243.

²² Gotthard Jaeschke, Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi, Ankara, 1989, s. 32-33-34, 38.

²³ Gerçekten de elimizdeki protesto telgraflarına göz attığımızda 29 Mayıs tarihinden itibaren telgrafların azaldığı, M. Kemal Paşa'nın uyarısından sonra Haziran ayından itibaren yeni bir telgraf dalgasının başladığı gözlenmektedir.

21. YÜZYILA GİRERKEN GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE ÇAL YÖRESİ

BAKLAN ÇAL BEKİLLİ

Editörler

Prof.Dr. Bülent TOPUZ

Doç.Dr. Raşit URHAN

Ph.Dr. Mehmet Ali GÜLEL

01-03 EYLÜL 2006
ÇAL SEMPOZYUMU
BİLDİRİLERİ

2007
DENİZLİ

ÇAL YÖRESİ YARDIMLAŞMA VE DAYANIŞMA DERNEĞİ

YAYIN NUMARASI 3

Yazılardaki Her Türlü Yasal Sorumluluk Yazarlara Aittir.
Yazılardan Kaynak Göstererek Alıntı Yapmak Serbesttir.

Yayına Hazırlayan, Kapak Tasarımı ve Sayfa Düzeni
Mehmet Ali GÜLEL

Baskı ve Cilt

TOPRAK

Toprak Ofset Matbaacılık Ambalaj İnşaat İth. İhr. San ve Tic Ltd. Şti.
Bornova Cad. No.9/Z-Öztim İş Merkezi 35070 IŞIKKENT/İZMİR
Tel:0.232.472 2122 (Pbx) Fax: 0.232.472 2454
www.toprakofset.com.tr • e-mail.toprak@toprakofset.com.tr

Yazışma Adresi

Çal Yöresi Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği
Özel İdare İşhanı No 211
20020 DENİZLİ

Web Adresi

www.calyoresi.com

E-Postalar

info@calyoresi.com
calyoresi@yahoo.com.tr

ISBN 978-975-01992-0-2

2007 DENİZLİ

MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE ÇAL CEPHESİ VE DEMİRALAY'IN CEPHEYE KATKILARI

Hasan BABACAN*

Giriş

Birinci Dünya Savaşı'nın sona ermesi üzerine Osmanlı Devleti ile İtilaf Devletleri arasında 30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesi imzalanmış, böylece Osmanlı Devleti'nin varlığı fiilen sona ermiş oluyordu. Bu mütareke şartları Anadolu'nun İtilaf Devletleri tarafından işgaline de zemin hazırlamış oluyordu. Nitekim anlaşmanın imzalanmasının hemen ardından, değişik bahanelerle Anadolu işgal edilmeye başlandı. Batı Anadolu ilk olarak İtalyanların payına düşmüştü. Ancak İngiltere'nin stratejik önemi büyük olan Batı Anadolu'da İtalya gibi güçlü bir devlet istememesi sebebiyle bölgenin Yunanlılara verilmesi kararlaştırıldı. Neticede 15 Mayıs 1919'da İzmir'de İzmir XE "İzmir" }'e çıkan Yunanlılar XE "Yunanlılar" } işgallerini zaman içinde genişlettiler ve Ege Bölgesinin hemen tamamını ellerine geçirdiler.

Mütareke sonunda işgallerin de başlaması üzerine, Anadolu'da meydana gelen otorite boşluğu ve siyasi kargaşa arasında vatanperver Türk aydınlarının gayretleriyle mahalli örgütlenmeler ortaya çıkmaya başladı. Bunlar, başlangıçta bölgesel kurtuluş çareleri arayan, Müdafaa-i Hukuk adıyla anılan cemiyetlerdi. Mahalli çalışmalar çerçevesinde kongreler toplayarak durumun ciddiyetine halkın dikkati çekilmeye gayret edilmiştir. Balıkesir ve Alaşehir XE "Alaşehir" }'de yapılan kongreler bu tarz kongrelerdir. Bu kongrelerde hem halk işgale karşı koyma konusunda uyandırılmış; hem de kurtuluş için çareler üretilmeye çalışılmıştır.

Mahalli olarak toplanan kongrelerin ilklerinden biri de İzmir XE "İzmir" } kongresidir. İzmir'in Yunanlılara verileceği söylentilerinin çıkması üzerine, henüz işgal gerçekleşmeden yaklaşık iki ay önce bu kongre toplanmıştır. Bu haber Türk halkını çok müteessir etmişti. Türk milleti, bu üzücü vaziyet karşısında çare arayıp, tedbir düşünmeye başlamıştır. İşte böyle bir anda, İzmir Vali Vekili ve 17. Kolordu Komutanı Nurettin Paşa'nın da desteği ile, İzmir, Aydın XE "Aydın" }, Denizli, Muğla, Manisa ve Balıkesir temsilcileriyle İzmir'de Müdafaa-i Hukuku Osmaniye Cemiyeti'nin önderliğinde bir kongre yapılması kararlaştırıldı. Kongreye Ege'nin bütün müftü ve belediye başkanlarıyla her kazadan iki, livalardan (şehir) üç delege davet edildi¹. Bu kongreye Çal'ı temsilen Müftü Ahmet İzzet XE "Ahmet İzzet" } Efendi XE "Ahmet İzzet Efendi" } ile Necip XE "Necip" } Ağa katılmıştır².

Bu kongrelerin en önemlilerinden birisi de, İzmir XE "İzmir" }'in işgalini protesto etmek ve bölgenin durumunu görüşmek üzere Nazilli XE "Nazilli" }'de toplanan kongredir. Bu kongre ilki 6-9 Ağustos 1919, ikincisi ise 19-23 Eylül 1919'da olmak üzere iki defa toplanmıştır. Nazilli kongreleri Denizli ve Aydın XE "Aydın" } çevresinde büyük bir heyecan uyandırmış; çevre il ve ilçelerden belirlenen delegeler Nazilli kongresine katılmıştır. Birinci Nazilli kongresine Çal'ı temsilen ise Mehmet Tevfik Efendi³, İkinci Nazilli kongresine ise Çal'dan Müftüzade Emin efendi katılmıştır. Müftüzade Emin Efendi XE "Emin Efendi" } yukarıda da belirttiğimiz gibi son Osmanlı XE "Osmanlı" } Mebusat Meclisine de katılmıştı. Gerek Mehmet Tevfik Efendi ve gerekse Müftüzade Emin Efendi sonraki dönemlerde bu bölgede halkı bilinçlendirme amacıyla önemli çalışmalar yapmışlardır.

Batı Anadolu'da Yunan işgaline karşı ilk tepki neredeyse Denizli'den geldi. Denizli'de Müftü Ahmet Hulusi Efendi, işgalin gerçekleştiği günün sabahı erkenden (işgalden yaklaşık 4,5 saat sonra) harekete geçti. Belediye tellalı Deli Mahmut ve para ile tutulan diğer tellallar halkın müftülük önünde toplanmasını istediler. Cami imamlarına da haber gönderildi ve sabah namazını kıldıktan sonra cemaatleri ile beraber belediye önüne gelmeleri istendi. Müftü Ahmet Hulusi Efendi XE "Müftü Ahmet Hulusi Efendi" } tekbirlerle birlikte Ulu Camide bulunan sancığı alıp belediye meydanına doğru yürüdü. Halkta aynı meydana toplanmaya başladı. Böylece Denizli Mitingi toplanmış ve

*Yrd. Doç. Dr., Afyon Kocatepe Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi, { HYPERLINK="mailto:babacan@aku.edu.tr" }
"mailto:babacan@aku.edu.tr" }

¹ Celal Bayar, *Ben de Yazdım*, İstanbul, 1967, C. 5, s. 1630.

² Şükrü Tekin Kaptan, *Denizli Meşhurları*, Denizli 2002, s.66.

³ Mehmet Akif Tütenek, *Millî Mücadelede Denizli*, İzmir XE "İzmir" } 1949, s.32.

Müftü Ahmet Hulusi Efendi Cihat ilanı ve tebliği yaptı. Böylece Anadolu'da ilk defa halkın silaha kalkışmasının farz olduğu ile ilgili fetva da verilmiş oluyordu. Bu miting Denizli'de ve çevre ilçelerde hızla yayılmasını hemen gösterdi. 16 Mayıs'ta Tavas'ta XE "Tavas" }'ta ve Acıpayam'da XE "Acıpayam" }'da birer miting düzenlendi. Çal da bu konudaki duyarlılığını göstermekte gecikmedi ve 17 Mayıs'ta da Çal'da bir miting yapıldı.

Çal'da da yine bir Müftü olan Ahmet İzzet Efendi'nin önderliğinde teşkilatlanma başlamıştı. Ahmet İzzet Efendi XE "Ahmet İzzet Efendi" }, İzmirli XE "İzmir" }'in işgalini öğrenince 17 Mayıs Cumartesi günü Çarşı Camiinde halkı topladı. Onlara düşman istilasına karşı seyirci kalmanın doğru olmadığını, muktedir olanların elden gelen bütün imkânları hazırlamaları gerektiğini, Allah'ın emrine ve Peygamberin sünnetine itimat edilmesini söyledi. Aynı gün Belediye önündeki meydana toplanan halka da Yd. Sb. Ahmet Akşit heyecanlı bir konuşma yaptı. Daha sonraki günlerde de Müftü Ahmet İzzet Efendi, Çarşı Camiinde ve belediye önünde toplanan halka pek çok kez konuşmalar yaparak halkı direnişe teşvik etmiştir⁴.

Müftü Ahmet İzzet XE "Ahmet İzzet" } Efendinin bu gayretlerine özellikle Kaymakam Fazlı Bey ve Çal Hâkimi bazı itirazlarda bulunmuştur. Buna rağmen Müftü Efendi mücadelesine devam etmiştir. Hatta bu amaçla bölgede faaliyetlerde bulunan bazı efelerle de işbirliği yapmaktan çekinmemiştir. Özellikle Alikurt Köyündeki Dede Efe XE "Dede Efe" }'nin desteğini almıştır. Hatta arkasına aldığı güçler sayesinde kendisi aleyhinde doğabilecek pek çok muhalefeti daha baştan etkisiz kılma fırsatı almıştır⁵.

Ahmet İzzet XE "Ahmet İzzet" } Efendi XE "Ahmet İzzet Efendi" } özellikle Çal'ın hatırlı kişilerinin çoğunlukta olduğu böyle bir toplantıda yaptığı konuşmada halka şöyle hitap etmişti: "Allah'ımız bir, Peygamberimiz bir, kitabımız bir, vatanımız bir olduğuna göre muhafazasına mecburuz. Mukaddesatımızı müdafaa için Allah'ın ve Peygamber'in emirlerine uymak gerekir. Çöken Osmanlı Saltanatının yerine milletin kalbindeki iman nuru bir kat daha parlamıştır."⁶

Bönenin Kaymakamı Fazlı Bey buna itiraz etmiş ve bir anlamda resmi kimliğinin gereği olarak şöyle demiştir: "Müftü Efendi, şer'an kendisine düşen vazifeyi yapmıştır. Bu bapta (konuda) benim de hakkı olanım (konuşma hakkım) vardır. Beni dinlerseniz ordularımız inhilâl etmiş, silahı elinden alınmıştır, askerlerimiz cepheleleri bırakmıştır. Bu sebeple Müftü Efendi'nin söylediklerini yapmak, düşmanı azaplandırmaktan (öfkeliendirmekten), sonucunda da onların ayakları altında perişan olmaktan başka bir işe yaramayacaktır".

Bunun üzerine tekrar söz alan Ahmet İzzet Efendi bütün kararlılığı ile: "Gözlerimiz görerek, bedenimizde can varken kendimizi ve mukaddesatımızı düşmanın yed-i habisine (pis eline) terk ve vatanı ayak basmalarına tahammül edemeyiz, behemehal (mutlak surette) müdafaa tertibatı almamız lazımdır. Silahsız ve vasıtasız da olsak düşmana karşı evlâd u ayalimizi (çocuklarımızı) şehit etmeden memleketimize düşman giremeyecektir. Hatta hepimizi şehit etse bile Allah'ın izni olmadan düşmanın bu topraklara ayak basması mümkün olamayacaktır."

Halk Müftü'nün bu karalı tutumu ve heyecanlı konuşmasından oldukça duygulanmıştır. Kaymakam Bey'in düşünceleri fazla kabul görmemiş ve halkın ekseriyeti Müftü Efendinin yanında yer almıştır.

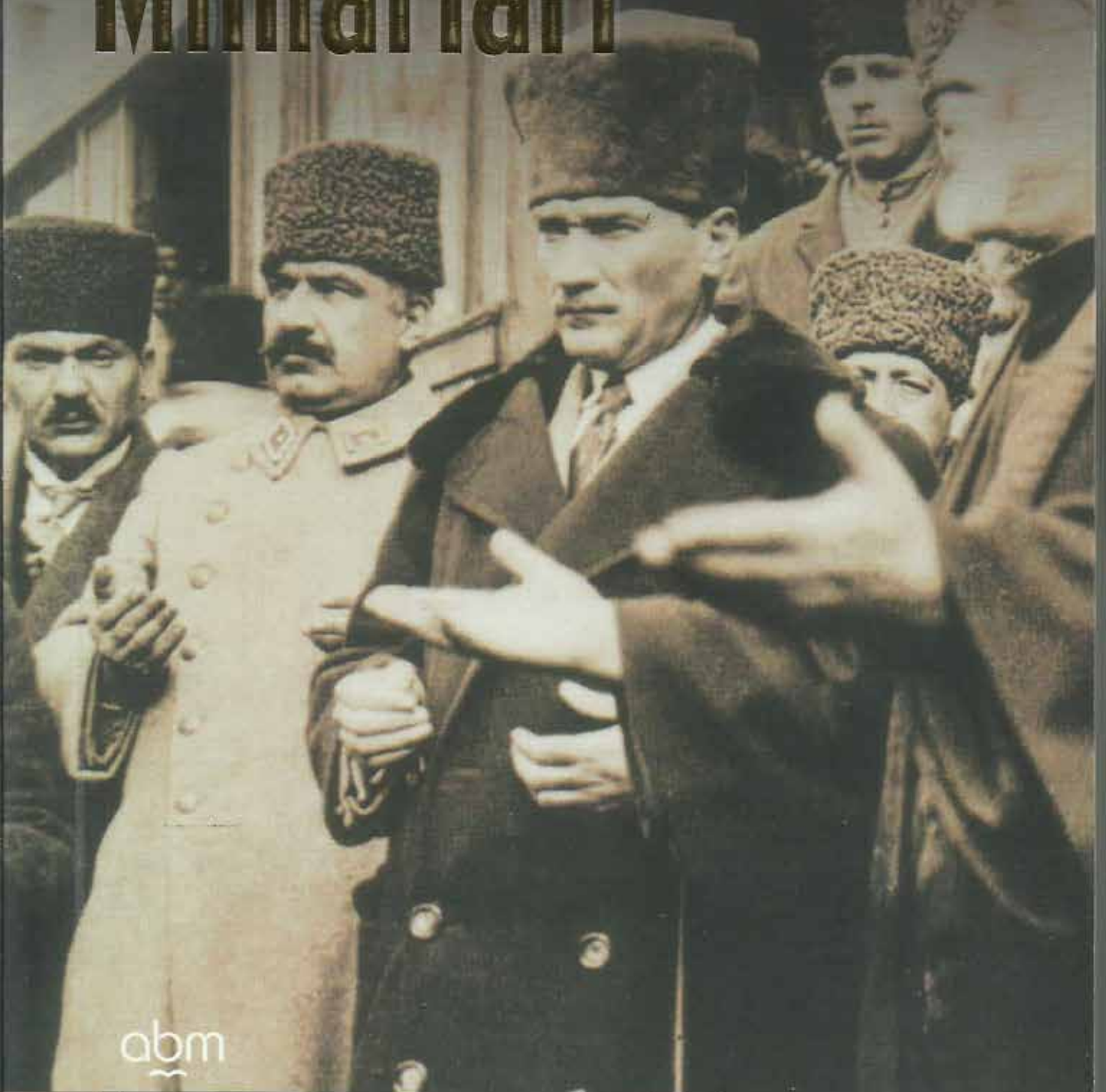
Bu gelişmelerin ardından 15 Temmuz 1919'da Çal Heyet-i Milliye'si kurulmuştu. Müftü Ahmet İzzet başkanlığında kurulan bu heyet 21 kişiden meydana geliyordu. Heyetin diğer 20 üyesi şu kişilerdi: Necip Bey, Hacı Mahmut Efendi, Ortaköylü Emin Bey, Ortaköylü Şakir Ağa, Çal Belediye Reisi Hacı Mehmet Ağa, Derviş Efendi, Damatoğlu Abdullah Efendi, Ahmet oğlu Osman Efendi, İzzet Efendi, Arapzade Ahmet, Hacı Mustafa oğlu Tefvik, Hacı Mehmet oğlu Zekeriya, Abdurrahman Ağa, Sadık Efendi, Mehmet Ağa oğlu Derviş, Zeybek oğlu Ali Ağa, İbrahim Çavuş, Ahmet Çavuş oğlu Hüseyin, Bekir Ağa oğlu Mustafa ve Rıza Efendi. Bu üyeler, müşterek taahhütnamelerinde vatan hizmeti için kendilerine verilecek emirlere aykırı hareket ettikleri takdirde, idamlarının helal olacağını peşin olarak kabul etmişlerdi.

⁴ Tütenk, *Aynı eser*, s.10; Ali Sarıkoğlu, "Millî Mücadelede Denizli Müftüsü Ahmet Hulusi Efendi", *Millî Mücadele'de Denizli ve Müftü Ahmet Hulusi Efendi XE "Müftü Ahmet Hulusi Efendi" } Sempozyumu*, Denizli 1992, s.40.

⁵ Orhan Vural, "Çal Müftüsü Ahmet İzzet Efendinin Hatıraları", *Sebilürreşad*, Cilt I, Sayı 12, Ağustos 1948, İstanbul, s. 185-187.

⁶ Ali Sankoyuncu, *Millî Mücadelede Din Adamları*, Ankara 1995, s. 20.

Cumhuriyetin Manevi *Cemal Kutay* Mimarları

abm

İNCELEME, ARAŞTIRMA VE TARİH DİZİSİ

Acar Bilgi Merkezi Yayınları: 19

Tarih Dizisi: 5

Kitabın Adı

Cumhuriyetin Manevi Mimarları

Yazan

Cemal Kutay

© 2012 Acar Bilgi Merkezi

*Kitabın basılı ve elektronik ortandaki yayın hakları yazarla yapılacak yazılı anlaşma uyarınca
Acar Bilgi Merkezi'ne aittir. Yazılı izin alınmadan alıntı yapılamaz.*

Baskı

Ekim 2013

Genel Yayın Yönetmeni

Tekin Ergun

Kapak Tasarımı ve Sayfa Düzeni

Mehtap Özen

ISBN: 978-605-5171-16-2

Sertifika No: 21041

Yayınevi Adresi

www.bilgiacar.com

Tel: (0212) 422 18 34 (pbx) Faks: (0212) 422 18 04
Beysan Sanayi Sitesi, Birlik Cad. Acar Binası No: 26
Haramidere, Beylikdüzü / İSTANBUL

Baskı - Cilt

Acar Basım ve Cilt San. Tic. A.Ş.
www.acar-group.com

Acar Group kuruluşudur.

be ve mevkii itimad telkin eden bir âli kumandan bulunsun.

Kısa zaman sonra Nurettin Paşa'nın tebdil edileceği şüpheleri dolaşmaya başladı ve filhakika kendisinin yerine galden bir buçuk ay evvel valilik makamına KANBUR kabı ile tanınan İzzet Bey, Kolordu Kumandanlığına da Nadir Paşalar tâyin edildi. Bu iki zatla mukadder işgalde teşkil edilecek müdafaa hattı ve tedbirleri üzerinde anlaşabilmek imkânsızdı. Nitekim yaptığımız teşebbüsler faide vermedi." (Faik Öztrak'ın hatıralarından)

AHMET HULUSİ EFENDİ TEŞKİLÂT YAPIYOR...

Bu tarihlerde Denizli'de mutasarrıf Faik Beydir. (Daha sonra İçişleri Bakanı olan rahmetli Faik Öztrak.) Ortada henüz Yunan işgali yokken, Ege bölgesindeki müdafaa hazırlıkları üzerinde Faik Bey şunları anlattı. (Cemal Kutay, MİLLÎ MÜCADELEDE ÖNCEKİLER ve SONRAKİLER, ikinci Cilt, Sahife 23 ve sonrası):

"— Gazeteler üzerinde sansür vardı. İstanbul hükümeti Mondros mütârekesi hükümlerini tatbik için kararlı ve hassas idi. Büyük bir tazyik altında bulunan Padişah da, zâti temâyülü ile bu siyaseti tasvip ediyordu. Bilhassa İzzet Paşa kabinesinin istifası ve iktidara Tevfik Paşanın gelmesinden sonra bu hususta her gün devamlı emirler alıyor, bunlarda açık olarak, mütareke hükümlerinin tatbikini işgal edecek hareketlere ve hazırlıklara aslâ müsaade ve müsamaha edilmemesi bildiriliyordu.

Mart 1919 sonunda, yâni işgalden elli gün kadar evvel İzmir'de toplanan kongreye Denizli sancağı nâmına iştirak eden heyet-i milliye'nin reisi olan müftü Ahmet Hulusi

İsmail avdetinde benimle uzun ve çoğu mahrem müteaddid görüşmeler yaptı ve Denizli sancağının kazaları olan Acı-
sapan, Buldan, Sarayköy, Tavas ve Çal'da bilhassa müftü-
leri ve müderrislerle eşrafın rehberlik ettiği heyetlerin teşki-
sini emrin ettiğini, artık mukadder olan Yunan işgali önün-
de tedbir yapılması icap ettiğinin şimdiden düşünülüp lü-
man tedbirlerin alınmasını teklif ve tavsiye etti. Bugün
akşam iyi anlıyorum ki, müftü efendinin sözlerinde hiçbir
münafık gerçeğleştirmesi şartı yoktu. Yapılması gereken vata-
nı şiklâli ve haysiyeti icabı idi. İlmi, irfanı, ahlâkı ile mu-
tezzip çok sevilen bu muhterem şahsiyeti sancağın her tara-
fında sevilen ve sayılan adamdı. Her taraftan müsbet haber-
ler geliyordu. Ahmet Hulusî Efendi, çok zor şartlar altında
milletiye çağırdığı kimseleri meziyet ve hususiyetleriyle çok
müvakkil ederek tâyin ve tesbit etmişti. O müstesna günle-
rindeki en derin intibakı budur: Çok güç şartlar altında
milletiye hizmetleri, lââyık manevî rehberler bulur ve onla-
rın telkinleri kalbler ve vicdanlarda ümid izleri yaratabilir-
ler. Ede edilemeyecek güzel neticeler, ufukların ardında de-
mektir. Ben, Ahmet Hulusî Efendinin muhterem ve mübec-
berliğinde bu ebedî hakikatin en muhteşem misâlini gör-
müştüm.

MİLLÎ MÜCADELENİN İLK MEŞRUIYYET FETVASI

Biz, yine olaylara döneceğiz...

İzmir, 15 Mayıs 1919 Perşembe sabahı işgal edilmiştir. Acı-
sapan, Denizli'ye ulaştığı zaman, gerçek ne kadar sert olursa
milletiye ırkilmeyen tek insan Müftü Ahmet Hulusî Efendi idi.

Beye (İçişleri Bakanı rahmetli Faik Öztrak) şöyle dedi: “— Mutasarrıf Bey... Hükümet mütâreke hükümlerinin tatbiki- ni, yâni işgale mukavemet etmemeyi emrediyor. Siz, hükü- met memurusunuz. Ben, bu hükümetin düşman işgali altında esir vaziyette olduğuna kaniim. Padişah ve Halife de aynı va- ziyettedir. Esirin fikri, hürriyetini kaybetmemiş insanlar için mutağ değildir. Hürriyetine sahip olmayanın savaşı da mak- bul ve muteber olamaz. Biz, her karışı ecdad kanıyla yuğuru- lu bu mübarek beldeyi bu başlar bedenlerimizi taşıırken teslim edemeyiz. Millet, haysiyet ve namusunu muhafaza ve müda- faa kararındadır. Siz şeref ve haysiyet sahibi bir zatsınız. Rica ederim, bize iltihak etmeyi verdiğiniz resmî söze münâfi ad- dederseniz dahi mâni olmayınız.”

Faik Bey, yaşlı gözlerle Müftü Ahmet Hulusî Efendinin elini öpmüş, komiser Hamdi ve İbrahim Beylere mitinge yar- dım, sadece sükuneti muhafaza etmek için vazife görmele- ri emrini vermişti. Halk, Bayram yerini doldurunca, Müftü Ahmet Hulusî Efendi, önde sancak meydana gelmiş şöyle demişti:

— Muhterem Denizlililer... Bugün sabahın erken saatle- rinde İzmir, Yunanlılar tarafından işgal edilmiştir. Bu tecavü- ze karşı hareketsiz kalmak, din ve devlete ihanettir, vatana karşı irtikâb edilecek cürümlerin Allah ve tarih önünde affı imkânsız günahtır. Cihâd, tam manâsıyla teşekkül etmiş dinî farîze olarak karşımızdadır. Hemşehrilerim, karşımıza çıkarı- lan dünkü tebeamız Yunan’a biz mağlup olmadık. Onlar öte- ki düşmanlarımızın vasıtasıdır. Yunanın bir Türk beldesini el- lerine geçirmelerinin ne manâya geldiğini, İzmir’de şu birkaç saat içinde irtikâp edilen cinayetler gösteriyor. Silâhımız ol- mayabilir, topsuz - tüfeksiz sapan taşları ile de düşmanın kar-

CUMHURİYET DÖNEMİNDE **DENİZLİ** (1923-1938)

Doç.Dr.Tahir KODAL

DENİZLİ BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ
KÜLTÜR YAYINLARI

ISBN: 978-605-4654-57-4

Denizli Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları
Yayın No:72

İmtiyaz Sahibi
Denizli Büyükşehir Belediyesi Adına
Büyükşehir Belediye Başkanı
Osman Zolan

Genel Koordinatörler
Mustafa Gükoğlu
Hüdaverdi Otaklı

Yayın Koordinatörü
Mehmet Çağrı Sebzeci

Tasarım
Cemalettin Çağdaş

Baskı ve cilt
Ege Reklam ve Basım Sanatları San. Tic. Ltd. Şti.
Esatpaşa Mah. Ziyapaşa Caddesi No:4 Ataşehir / İstanbul
Tel: 0216 470 44 70 Faks: 0216 472 84 05
www.egebasim.com.tr
Sertifika No: 12468

Birinci Baskı
Kasım 2015

Denizli ©

kendisine peşkeş çekilen bu bölgeleri bir an önce işgal etmek istemiştir. Avrupa'nın hele Yunan gazetelerinde yayınlanan bu haber, Türk halkını çok etkilemiş ve ciddi bir şekilde karşı koyma hareketlerinin doğmasına sebep olmuştur.

II-Millî Mücadele'de Denizli

Denizli, Millî Mücadele yıllarında adını sık duyuran illerden biridir ve Yunan işgaline karşı direnen ilk yerlerden biri olması nedeniyle çok önemlidir. Mondros Mütarekesi sonrasında Denizli, Aydın Vilâyeti'ne bağlı 24.000 nüfuslu bir livâ (sancak) durumundaydı. Sarayköy, Çal, Garbikaraağaç (Acıpayam), Buldan ve Tavas kazaları da bu livaya (sancığa) bağlıydı. Yerli nüfusun küçük bir bölümü Rum ve Ermenilerden oluşmaktaydı. İzmir-Dinar yoluna 9 km.lik bir hatla Goncalı'ya bağlanan Denizli, Adalar Denizi bölgesinin iktisadî yönden gelişmekte olan yerlerinden biri durumundaydı. Askerî bakımdan ise, karargahı Aydın'da bulunan 57. Tümen'e bağlıydı.⁸⁵

Millî Mücadele döneminde Batı Anadolu'nun güney bölgesindeki Kuvâ-yı Milliye denilen halk örgütleri, Aydın'dan Denizli'ye kadar olan alanda konumlanan milis kuvvetlerinden meydana gelmekteydi. Aydın-Denizli çizgisinde Çine, Umurlu, Nazilli, köşk ve Sarayköy noktalarında cepheler kurulmuştu. Bu bölgelerde faaliyet gösteren milislerin örgütlenmesinin öncülüğünü 57. Tümen komutanı Albay Şefik (Aker) Bey, 175. Alay Komutanı Binbaşı Hacı Şükrü Bey ve Denizli'den Köşk Cephesi'ne nakledilen 57. Topçu Alayı'nın Komutanı Binbaşı İsmail Hakkı Bey yapmaktaydı. Bunların dışında çok sayıda subayda milis örgütlerinde yer almıştı.⁸⁶

Anadolu'nun çok yerinde olduğu gibi Denizli'de de Türkiye'nin paylaşılmasını öngören Mondros Mütarekesi'nin ağır şartlarından kaynaklanan hoşnutsuzlukları ortadan kaldırmak için İstanbul Hükümeti "*heyet-i nasiha*" adı verilen bir kurul oluşturarak Anadolu'ya göndermiştir. 25 Nisan 1919'da Denizli'ye gelen Heyet-i Nasiha üyeleri, Denizli halkını hükümet konağı önünde toplayarak,⁸⁷ padişahça gönderilen ve Mondros Mütarekesi şartlarına uyulması gerektiğini bildiren duyuruyu halka okumuşlardır. Fakat, İstanbul Hükümeti'nin bu girişimi, Denizli halkı üzerinde önemli bir etki yaratmamıştır.⁸⁸ Çünkü, Denizli halkı bu konudaki kararlılıklarını, beklenen

⁸⁵ M. Şefik Aker, a.g.e., s. 27.

⁸⁶ Bayram Bayraktar, "*Millî Mücadele'de Denizli Olayı*", *AAM Dergisi*, Cilt:VIII, Sayı:22, Ankara, Kasım 1991, s. 141.

⁸⁷ A. Akif Tütenk, a.g.e., s. 7.

⁸⁸ Mithat Sertoğlu, "*Millî Mücadele'de Kahraman Denizli*", *B.T.T.D.*, Cilt:I, Sayı:6, İstanbul, s. 3.

işgal öncesinde İzmir'de toplanan Redd-i İlhak Kongresine katılmalarıyla göstermiştir.

İzmir'de başlarında vali ve 17. Kolordu komutanı Nurettin Paşa'nın bulunduğu, bazı aydın ve gençlerin kurduğu "*İzmir Müdafaa-ı Hukuk ve Redd-i İlhak Cemiyeti*", 22 Mart 1919'da İzmir'de toplanacak olan kongreye, Balıkesir, Aydın ve Denizli'den de üyelerin gönderilmesini istemiştir. Bunun üzerine kongreye katılmak üzere Denizli Merkez ilçeden Müftü Ahmet Hulûsi Efendi, Belediye Başkanı Hacı Tevfik, Tavaslızâde Mustafa Yusuf Bey ve Efendiler katılmışlardır. Diğer ilçelerden katılanların isimleri de şunlardır: Tavas ilçesinden Müftü Cennetizâde Tahir Efendi, Belediye Başkanı Gerdekzâde Hacı İsmail, Katurcızâde Abdullah, Şeyh Alizâde Mehmet Kemalettin, Sarayköy ilçesinden Müftü Ahmet Şükrü Efendi, Belediye Başkanı Hacı Salihzâde Halil, Müderris Hacı Halilzâde İsmail Efendi; Çal ilçesinden Müftü Ahmet İzzet Efendi, Buldan ilçesinden Salih Efendizâde Necip, Yusufzâde Ahmet Efendi.⁸⁹

22 Mart 1919'da İzmir'de başlayan kongrede, Wilson ilkelerine uymayan işgalci emperyalist güçler şiddetle protesto edilerek, Balıkesir, Aydın ve Denizli Sancakları'nda Müdafaa-ı Hukuk ve Redd-i İlhak Cemiyetleri'nin kurulmasına karar verilmiştir.⁹⁰ Denizli üyeleri de alınan kararlar doğrultusunda çalışmalar başlamak üzere Denizli'ye dönmüşlerdir.

Millî Mücadele öncesinde yerel teşkilatlanmalar ve Kuvâ-yı Milliye hareketi oluşturma çabaları sürerken, Yunanlılar 12 Mayıs 1919'da İtilaf Devletleri'nden İzmir ve arka bölgelerini işgal edebilme serbestliğini elde etmişlerdir. Venizelos'un durumu Yunanistan hükûmetine bildirmesi üzerine, Yunanlılar 14 Mayıs 1919 günü akşamı İngilizleri bilgilendirecek, 14-15 Mayıs gecesi sabaha karşı İzmir'i işgale başlamışlardır.⁹¹

Yunanlılar İzmir'i işgal ettiği sırada Denizli Mutasarrıfı Faik (Öztırak) Bey, İzmir'den gelen telgrafla olup bitenleri öğrenmiş ve Yunanlıların işgal haberini derhal, Müftü Ahmet Hulûsi Efendi'ye, Belediye Başkanı Hacı Tevfik Bey'e ve şehrin ileri gelenlerine bildirmiştir.⁹² Bunun üzerine ertesi gün büyük bir protesto mitingi düzenlemek gerektiği kararlaştırılarak, her tarafa haberler gönderilmiştir.

15 Mayıs 1919 sabahı, Yunanlıların İzmir'i işgal etmesi üzerine gerçekleştirilen ilk protesto mitingi, işgalden yaklaşık dört saat sonra,

⁸⁹ A. Akif Tütenk, a.g.e., s. 5.

⁹⁰ A. Akif Tütenk, a.g.e., s. 6.

⁹¹ Tarhan Toker, *Kuvâ-yı Milliye ve Millî Mücadele'de Denizli*, Denizli, 1983, s. 35-36.

⁹² Tarhan Toker, a.g.e., s. 8.

Denizli’de gerçekleştirilmiştir.⁹³ Bu da Denizli halkının Millî Mücadele konusunda ne kadar hassas olduğunu göstermektedir. 15 Mayıs 1919 Perşembe günü Denizli ve çevresinden gelen Denizli halkının katılımıyla Bayram Yeri’nde büyük bir protesto mitingi düzenlenmiştir. Denizli’de yaşayan yerli Ermeni ve Rumların da bu mitinge katılması dikkat çekici bir durumdur. Bayram Yeri’nde toplanan halka hitap etmek amacıyla, Müftü Ahmet Hulûsi Efendi, Belediye Başkanı Hacı Tevfik Bey ve Mutasarrıf Faik (Öztürk) Bey Belediye binasının balkonundaki yerlerini almışlar ve kalabalığa Müftü Ahmet Hulûsi Efendi hitab etmiştir.

Müftü Ahmet Hulûsi Efendi hitabında, Yunanlıların İzmir’i işgalini şiddetle protesto ederek, Denizli halkını yaklaşan bu tehlike karşısında mücadeleye davet etmiştir. İşgale karşı kayıtsız kalmanın düşünülemeyeceğini ve vatanın hiçbir zaman savunmasız bırakılamayacağını vurgulayarak, aynı zamanda Millî Mücadele’nin ilk “*kutsal savaş (cihat)*”⁹⁴ fetvasını da ilân etmiştir. Ahmet Hulûsi Efendi konuşmasında; “*Hemşehrilerim, şimdi İzmir’i Yunan askerleri işgal etmiştir. Bu işgale muhalefet ve düşmanın taarruzuna mukabele lazımdır. İşgal edilen memleketler halkının, silaha sarılması ve savaşması farz-ı ayn, uzak memleketler için farz-ı kifâyedir; fetva veriyorum. Silah ve cebhâne azlığı veya yokluğu hiçbir zaman mücadeleye manî teşkil etmez. Elinizde hiçbir silahınız olmasa dahi üçer taş alarak düşman üzerine atmak suretiyle mutlaka fiili mukabelede bulununuz.*”⁹⁵ diyerek, Türkleri “*silah ve cephe azlığına bakmadan, yurt savunmasına çağırın*”⁹⁶ bu fetvasıyla, Denizli halkını her türlü şartlarda Millî Mücadele’ye davet etmiştir. Ayrıca, miting sırasında tanıdığı Ermeni ve Rumları yani gayrimüslimleri göstererek, onların birer emanet olduğunu ve onlara asla dokunulmaması gerektiğini ifade etmiştir.⁹⁷

Müftü Ahmet Hulûsi Efendi ve diğer üyelerin öncülüğünde düzenlenen bu miting, mitingde Ahmet Hulûsi Efendi’nin vermiş olduğu Millî Mücadele fetvası ve bu kararı takip eden fiili teşkilat, Millî Mücadele tarihimizin ilk varlığıdır.⁹⁸ İzmir’in işgalinden sonra, Yunanlıların zaman geçirmeyerek Adalar Denizi bölgesi içlerinde ilerlemeleri 22 Mayıs’ta Selçuk’u, 25 Mayıs’ta Aydın’ı işgal etmeleri üzerine Denizlililer siyasal ve askeri örgütlenme hazırlıklarını arttırmışlardır. Aydın’daki Kuvâ-yı Milliye mensupları daha rahat

⁹³ Cemal Kutay, *İstiklâl Savaşının Maneviyat Ordusu*, İstanbul, 1977, s. 58-59.

⁹⁴ Cemal Kutay, a.g.e., s. 61.

⁹⁵ A. Akif Tütenk, a.g.e., s.9.

⁹⁶ Yücel Özkaya, *Türk İstiklâl Savaşı ve Cumhuriyet Tarihi*, Ankara, 1981, s. 10.

⁹⁷ A. Akif Tütenk, a.g.e., s. 9.

⁹⁸ Cemal Kutay, a.g.e., s. 62.

çalışmalarda bulunmak için Denizli'ye gelmişlerdir.⁹⁹ Hem bunların desteği ile hem de Müftü Ahmet Hulûsi Efendi ve İsmail Hakkı Bey'in halk arasındaki girişimleri sonucunda 22 Mayıs'tan-3 Haziran'a kadarki süre içinde, Denizli'de Millî Mücadele için elverişli bir hava oluşturulmuştur.

1-Denizli Heyet-i Milliyesi ve Çalışmaları

Bu çalışmalar sonucunda, Müftü Ahmet Hulûsi Efendi'nin başkanlığında, 29 Mayıs 1919'da, "*Denizli Müdafaa-ı Hukuk ve Redd-i İlhak Cemiyeti*" kurulmuştur.¹⁰⁰ Belevli Yusuf Bey, Müftü Kazım Efendi, Tavassızzâde Mustafa Efendi, Emin Bey, Mustafa Efendi, Ali Efendi, Dr. Kazım Bey, Şükrü Bey, Karahacızzâde Ahmet Ağa'nın yönetim kurulunu oluşturdukları örgütün aldığı ilk karar, her ne pahasına olursa olsun, Yunanlıların Denizli yöresine sokulmaması ve yerli hristiyanlara baskı uygulanmaması olmuştur. Daha sonra, Denizli'nin ilçelerinde de çalışmalar sürerken, 12 Temmuz 1919'da "*Denizli Müdafaa-ı Hukuk ve Redd-i İlhak Cemiyeti*" kaldırılmıştır. Bunun yerine ise "*Denizli Heyet-i Milliyesi*" kurulmuştur.¹⁰¹

Denizli Heyet-i Milliyesi, bir başkanlık ve altı şubeden oluşmaktaydı. Birinci şube mali işlerden, ikinci şube istihbarat ve propagandadan, üçüncü şube askerlik işlerinden, dördüncü şube muhacirlerin problemlerinden, beşinci şube levazım işlerinden, altıncı şube de inzibat ve güvenlik işlerinden sorumlu olacaktır.¹⁰² Bu şubelerle teşkilatlanmasını tamamlayan Denizli Heyet-i Milliyesi, bu alanlar da çalışmalarına başlamış ve Millî Mücadele için de 18 Temmuz 1919'da Denizli'de seferberlik ilân edilmiştir.¹⁰³

Denizli Heyet-i Milliyesi lojistik destek ve gönüllü toplanması işlemini gerçekleştirirken, civar ilçelerde de Kuvâ-yı Milliye teşkilatlanmaları için çalışmalar hızlandırılmıştı.¹⁰⁴ Bu çalışmalar sonunda 24 Mayıs 1919'da, Sarayköy Kuvâ-yı Milliye teşkilatı, yine aynı tarihlerde Acıpayam Kuvâ-yı Milliye teşkilatı, Buldan Kuvâ-yı Milliye Teşkilatı, Tavas Müdafaa-ı Hukuk ve Redd-i İlhak Cemiyeti, Çal Müdafaa-ı Hukuk Cemiyeti, kahraman Denizli halkı tarafından kurularak, Millî Mücadele'ye her türlü destek verilmeye başlanmıştır. Böylece Denizliler hem merkezde, hem de çevresinde Millî Mücadele'ye

⁹⁹ Nuri Köstüklü, *Millî Mücadele'de Denizli, Isparta ve Burdur Sancakları*, Ankara, 1990, s. 83.

¹⁰⁰ Refik Turan ve diğ., *Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi*, Ankara, 1994, s. 182.

¹⁰¹ A.Akif Tütenk, a.g.e., s. 23.

¹⁰² Cemal Kutay, a.g.e., s. 69.

¹⁰³ A.Akif Tütenk, a.g.e., s. 26.

¹⁰⁴ Tarhan Toker, a.g.e., s. 38.

HALUK SELVİ

YEDİTEPE

MİLLİ MÜCADELE'DE İLK İŞGALLER İLK DİRENİŞLER

2.
Baskı

Milli Mücadele'de
İLK İŞGALLER
İLK DİRENİŞLER

Prof. Dr. Haluk Selvi

©Yeditepe Yayınevi
T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı
Sertifika No: 16427

ISBN: 978-605-4052-62-2
Yeditepe Yayınevi: 145
İnceleme-Araştırma: 121

2. Baskı: Şubat 2018

Sayfa Düzeni
Çelebi Şenel

Kapak Tasarımı
Sercan Arslan

Baskı-Cilt

Şenyıldız Yay. Matbaacılık Ltd.Şti.
Gümüşsuyu Cad. Işık Sanayi Sitesi C Blok No:102 - Topkapı / İstanbul
Tel: 0212 483 47 91-92 (Sertifika No: 11964)

YEDİTEPE YAYINEVİ

Çatalçeşme Sok. No: 52/1 34410 Cağaloğlu-İstanbul
Tel: (0212) 528 47 53 Faks: (0212) 512 33 78
www.yeditepeyayinevi.com / bilgi@yeditepeyayinevi.com

andan itibaren hareketler başladı; İtilâf Devletleri temsilcilerine tehdit edici protesto yazıları gönderildi, mitingler yapıldı, bu mitinglere Müslüman olmayan halk bile katıldı.

16 Mayıs'ta Tavas'ta yapılan mitingde heyecanlı konuşmalar oldu; aynı gün Erzurum'da büyük bir toplantı yapıldı ve sonunda pâdişaha, hükümete, yabancı davetler temsilcilerine çekilen telgraflarla olay sert bir dille protesto edildi. 17 Mayıs'ta Çal Müftüsü, halkı gerekli yardımı yapmağa davet etti; Aydın'da yapılmış olan mitingde Sabri Bey tarafından ateşli bir konuşma yapıldı; Hoca Esad Efendi tarafından bir dua okundu ve bütün Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerine milli hakları temin edecek olan silahlı teşkilâta vakit kaybedilmeden girişilmesini isteyen bir telgraf çekildi. 15 Mayıs 1919'da Denizli, Aydın, Konya ve Burdur'da mitingler düzenlendi. 17 Mayıs'ta Eskişehir ve Kütahya mitingleri yapıldı, İstanbul'da milli matem günü ilan edildi. 18 Mayıs'ta Bursa, Havza, Tire ve Erzurum'da mitingler tekrarlandı.

İzmir'in işgali, Alaşehirliileri derinden etkilemişti. Kaymakam Bezmi Nusret Bey şaşkınlık içerisinde idi. Kaymakamlık duvarlara ilanlar astırarak muhtemel paniğin önüne geçmek istiyordu. 21 Mayıs 1919'da hükümet binasında kaymakamın daveti ile bir toplantı gerçekleştirildi. Hükümet memurlarının tamamı, Alaşehir'in ileri gelenlerinden Mütevellizade Akif, Edhembeyzade Ömer, Hüseyinpaşazade Mustafa ile birlikte kırk kişi toplantıya katıldılar. Bezmi Nusret Bey resmi olarak son durumu değerlendirdi. Ya teslimiyet ya mücadele yolunu seçmek gibi iki şeklin olduğunu söyledi. Belediye Reisi Galib Bey de kaymakam gibi mücadele edilmesi gerektiğini ifade etti.⁴⁷

47 Bezmi Nusret Kaygusuz, *Bir Roman Gibi*, İzmir, 1955, s. 165-169; Enver Konukçu, *Alaşehir Kongresi (16-25 Ağustos 1919)*, Ankara, 2000, s. 31.

MİLLİ MÜCADELEDE DİN ADAMLARI III

Prof. Dr. Ali SARIKOYUNCU
Prof. Dr. Esra SARIKOYUNCU DEĞERLİ

| DİB
YAYINLARI

Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları: 1611
İlmî Eserler: 237

Yayın Yönetmeni
Dr. Fatih KURT

Yayın Koordinatörü
Dr. Faruk GÖRGÜLÜ

Tashih
Hasan ÖZTÜRK

Grafik&Tasarım
Mücella TEKİN
Emre YILDIZ

1. Baskı 2019, Ankara

Eser İnceleme Komisyon Kararı: 2018/66

Baskı
Salmat Basım Yay. Amb. San. ve Tic. Ltd. Şti.
Tel.: (0312) 341 10 24

2019-06-Y-0003-1611
ISBN: 978-605-7730-05-3
Sertifika No: 12930

© Diyanet İşleri Başkanlığı

İletişim
Dini Yayınlar Genel Müdürlüğü
Basılı Yayınlar Daire Başkanlığı
Tel: (0.312) 295 72 93-94
Faks: (0.312) 284 72 88
e-posta: diniyayinlar@diyanet.gov.tr

Dağıtım ve Satış
Döner Sermaye İşletme Müdürlüğü
Tel: (0.312) 295 71 53 - 295 71 56
Faks: (0.312) 285 18 54
e-posta: dosim@diyanet.gov.tr

Burunlarının dibine yaklaşan bu felâket sebebiyle, *Denizli*'de halk mütereddit, şaşkın ve korkuluydu. Nihayet 1919 Mayısının 14/15 gecesi, korktukları haber bomba gibi patladı. Yunan İzmir'e çıkmıştı. Bu acı haberi, İzmir Redd-i İlhak Heyeti, "İşgal başladı. İzmir ve ona bağlı yerler ayakta ve heyecandadır. Vatan ordusuna katılmaya hazırlanınız" feryadı ile Anadolu'nun her tarafına telgraflar çekerek işgali bildiriyor ve imdat istiyordu¹. Bu arada Müftü Ahmet Hulusi Efendi başta olmak üzere, Denizli ileri gelenleri Mutasarrıf Faik Bey'in başkanlığında Mutasarrıflıkta toplanmışlar, bu acı haberi bekliyorlardı. Zira Yunanlıların İzmir'e asker çıkaracağını 14 Mayıs'ta öğrenmişlerdi. Çünkü İtilaf güçleri tarafından Vali İzzet Bey'e bildirilmişti. Daha önce de ifade edildiği üzere, İzzet Bey, Yunan işgaline karşı çıkılmaması emrini dahi vermişti. Aynı saatlerde Denizli Rumları ise, daha önce bilgilendirildiklerinden Tüccar Yanko'nun evinde toplanarak, coşkuyla İzmir'in işgalini kutluyorlardı².

Mutasarrıf Faik Bey, bu acı haberi öğrenir öğrenmez, Mutasarrıflıkta bulunan Müftü Ahmet Hulusi Efendi'ye, Askerlik Şubesi Başkanı Tevfik Bey'e, Belediye Başkanı Hacı Tevfik Bey'e ve eşraftan bazı şahıslara İzmir'den gelen telgrafı okudu. Mutasarrıf ve beraberindekiler, işgal haberini *Dahiliye Nezareti*'ne de bildirdiler³. Daha sonra bu heyet, halkı korku ve telaşa düşürmemek ve İzmir'de olup bitenleri haber vermek üzere belediye binası önünde bir miting tertibine karar verdi⁴. Bu mitingin düzenlenmesi görevini de Müftü Ahmet Hulusi Efendi üstlendi⁵.

Müftü Ahmet Hulusi Efendi, hemen işe koyuldu. 15 Mayıs 1919 sabahının çok erken saatlerinde mitingi halka duyurmak üzere tellallar bulundu. Müftü Efendi'nin görevlendirdiği Belediye tellalı Deli Mahmut ve parayla tutulan diğer tellallar çarşı ve mahalleleri dolaşarak, "**Allah'ını, dinini,**

1 Türk İstiklâl Harbi, C. 2/1, Ankara, 1963, s. 63; Engin Berber, **Sancılı Yıllar: İzmir (1918-1922)**, Ayraç Yay., İstanbul, 1997, s. 215; V. Akın, **age.**, s. 20.

2 V. Aykar, **age.**, s. 74.

3 Sadi Borak, *Dahiliye Nezareti*'ne çekilen telgrafların Müftü Ahmet Hulusi Efendi tarafından çekildiğini belirtmektedir. Bu telgrafın metni için bk. Sadi Borak, "**Sarıklı Bir Mücahit**", Hayat Tarih Mecmuası, Sayı: 9 (Ekim 1968), s. 12.

4 Nuri Köstüklü, **Millî Mücadele'de Denizli, Isparta ve Burdur Sancakları**, ATAM Yay., Ankara, 1999, s. 51; A. Sarıkoyuncu, **Milli Mücadelede Din Adamları I**, s. 78.

5 Ayrıca mitingde sadece sükûneti korumak için de Komiser Hamdi ve İbrahim Beyler Müftü Efendi'ye yardımcı olmak üzere görevlendirildiler. (C. Kutay, **Kurtuluşun ve Cumhuriyetin...**, s. 50; A. Sarıkoyuncu, **Milli Mücadele'de Din Adamları I**, s. 78).

vatanını sevenlerin” Müftülük binası önünde toplanmalarını duyurdular¹. Bu arada Müftü Efendi, imam-hatiplere de haber göndererek sabah namazından sonra cemaatle birlikte miting yerine gitmelerini istedi².

Bu şekilde mitingden haberdar edilen *Denizli* halkı, 15 Mayıs 1919 gününün ilk saatlerinde belediye binasının bulunduğu Bayramyeri’nde toplandı. Halkın toplanması üzerine, yanında din görevlileri, tekke şeyhleri, eşraf, öğretmenler, yedek subaylar olduğu halde; Müftü Efendi önce Müftülük binası önüne gitti³. Ahmet Hulusi Efendi, Müftülüğün yakınında bulunan Ulu Camii’deki Sancak-ı Şerif’i⁴ asılı olduğu yerden “tekbirler” ve “salât-u selâmlar”la indirerek, caminin etrafında bekleyen kalabalığın önüne geçti⁵. Daha sonra tekbirlerle Bayramyeri’ne gelindi. Bu anda halkta heyecan doruk noktasına ulaşmıştı. Mutasarrıf, Belediye Reisi ve bazı eşraf belediye balkonunda daha önce yerlerini almışlardı. Çalınan trampetlerle halk sükûnete davet edildi⁶. Bir anlık sessizlikten sonra, Müftü Efendi’nin gür sesi işitmeye başlandı. O, bu tarihî konuşmasında şöyle diyordu⁷:

“Muhterem Denizlililer!

Bugün sabahın erken saatlerinde İzmir, Yunanlılar tarafından işgal edilmiştir. Bu tecavüze karşı hareketsiz kalmak, din ve devlete ihanettir, vatana karşı işlenen suçların Allah ve tarih önünde affı imkânsız, günahtır. Cihad, tam manasıyla teşekkül etmiş dinî farîze olarak karşımızdadır. Hemşehrilerim, karşımıza çıkarılan dünkü tebeamız Yunan’a biz mağlûp olmadık. Onlar, öteki düşmanlarımızın vasıtasıdır. Yunan’ın bir Türk beldesini ellerine geçirmelerinin ne manaya geldiğini, İzmir’de şu birkaç saat içinde işlenen cinayetler gösteriyor. Silahımız olmayabilir, topsuz-tüfeksiz sapan taşları ile de düşmanın karşısına çıkacağız. İstiklâl aşkı, vatan sevgisi, haysiyet

1 S. Borak, *agm.*, s. 12-13; N. Köstüklü, *age.*, s. 51.

2 M. Akif Tütenk, *Millî Mücadele’de Denizli*, İzmir, 1949, s. 6-8; A. Sarıkoyuncu, *Millî Mücadele’de Din Adamları I*, s. 78.

3 Tarhan Toker, *Kuva-yı Milliye ve Millî Mücadele’de Denizli*, Denizli, 1983, s. 29; A. Sarıkoyuncu, *Millî Mücadele’de Din Adamları I*, s. 78.

4 Bu sancak-ı şerif hakkında bilgi için bk. C. Kutay, *Kurtuluşun ve Cumhuriyetin...*, s. 49-51; L. Müftüler, *age.*, s. 8-9.

5 Kadir Mısıroğlu, *Kurtuluş Savaşında Sarıklı Mücahitler*, 2. Baskı, İstanbul, 1969, s. 168.

6 M. A. Tütenk, *age.*, s. 9.

7 S. Borak, *agm.*, s. 13; A. Sarıkoyuncu, *Millî Mücadele’de Din Adamları I*, s. 79-80.

şuurumuz ile, kalbimizdeki iman ile mücadelemizin sonunda zaferi kazanacağız. Bu uğurda canını verenler şehit, kalanlar gazidir. Bu mutlak olarak cihad-ı mukaddestir. Sizlere vatanımızı düşmana teslim etmenin çaresiz olduğunu söyleyenler düşman esâreti altında olanlardır. Onlar irâde ve kararlarına sahip değildirler. Bu vaziyette olanların emri ve fetvası aklen ve şer'an caiz, makbul ve muteber değildir. Meşru olan münhasıran vatan müdâfaası ve İstiklâl uğrunda cihaddır. Korkmayınız... Meyus olmayınız... Bu livay-ı hamdin altında toplanınız ve mücadeleye hazırlanınız. Müftünüz olarak CİHAD-I MUKADDES FETVASINI ilân ve tebliğ ediyorum". "...Elinizde hiçbir silâhınız olmasa dahi üçer taş alarak düşman üzerine atmak suretiyle mutlaka fîli mukâbelede bulununuz..."

Ahmet Hulusi Efendi'nin fetvasıyla Milli Mücadele'nin başlamasının temsili resmi

Bu düşündürücü ve heyecanlı konuşmayla insan seli dalgalanıyor ve "Kahrolsun düşman" âvâzeleri gök gürültüsü gibi belediye meydanından taşıyor, dalga dalga etrafa yayılıyordu¹. Nitekim İzmir'in işgalinden dört saat gibi kısa bir sürede 15 Mayıs 1919 günü² düzenlenen bu mitingin çevre il ve ilçelerde fevkalâde tesiri olmuştur. Bunu daha sonraları Aydın

¹ S. Borak, **agm.**, gös. yer.

² Bu mitingin yapıldığı tarihi hakkında çelişkili tarihler verilmektedir. 15 Mayıs 1919 günü yapılmasına rağmen, bazı kaynaklar, mitingin 16 Mayıs 1919 tarihinde yapıldığını belirtmektedirler. Oysa 16 Mayıs 1919 tarihi Müftü Ahmet Hulusi Efendi'nin bizzat

üzerinde bir-iki gidip geldikten sonra; *"Teşekkür ederim Sarayköylüler, memnun oldum, Allahısmarladık"* demiştir. Ancak Şehzadenin konuşmasını bekleyen Müftü Efendi onu bırakmak niyetinde değildi. *"Şevketlü Padişahım, şu gördüğünüz yetim çocuklarla öksüz çocukların Yemen'de, Çanakkale'de, Suriye'de babaları şehit olmuş, esir kalmış, Arpa Çayında soğuktan donmuş, sizden yardım istiyorlar"* diye seslenen Ahmet Şükrü Efendi, Şehzadenin konuşma yapmasını temin etmiştir.

Şehzade Abdurrahim Efendi, Müftünün ısrarı üzerine *"Ben de bozuk düzen içinde bulundum. Geleceklerle (Yunanlılar) iyi geçinin, kavga dövüş etmeyin, bana Allahısmarladık"* deyip, Denizli'ye doğru hareket etmiştir¹.

c. Sarayköylülerin İzmir'in İşgaline Tepkisi ve Müftü Ahmet Şükrü Efendi

İzmir'in işgali haberi ile ilgili henüz resmi makamlarca bir açıklama yapılmamıştı. Ancak 16 Mayıs 1919 günü Sarayköy'de kulaktan kulağa İzmir'in işgaline dair bir fısıltı dolaşmaya başlamıştı. Kimi Sarayköylüler de 15 Mayıs 1919'da Denizli'de Müftü Ahmet Hulusi Efendi öncülüğünde işgali protesto mitingi düzenlendiğinden haberdar olmuştu. Böylece acı olayı öğrenen halk, büyük bir heyecan içerisinde bir postane bir belediye binası önünde toplanarak, sağlıklı bir haber almak istiyorlardı. Oysa 14/15 Mayıs gecesi sabaha doğru, Yunan askerleri İzmir rıhtıma ayak basmaya başladıkları an, İzmir Redd-i İlhak Heyeti ve Belediyesi *"İşgal başladı. İzmir ve ona bağlı yerler ayakta ve heyecandadır. Vatan ordusuna katılmaya hazırlanınız"* feryadı ile yurdun her tarafına olduğu gibi, Denizli Sancağı'na da Yunan işgalinin başladığını bildiren telgrafını göndermişti. İşgal haberi, Sarayköy halkına ancak 16 Mayıs öğlene doğru resmi makamlarca duyuruldu. Bu son derece üzücü haber üzerine, Sarayköy ileri gelenleri Müftü Ahmet Şükrü ve Belediye Başkanı Hacı Halil Salih Efendilerin öncülüğünde bir araya geldiler ve işgali protesto etmek amacıyla bir miting düzenlenmesini kararlaştırdılar³.

Müftü Ahmet Şükrü Efendi, hemen faaliyete geçti. Sarayköy ve çevre köyleri halkını Zincirlikuyu meydanına davet etti. Bu daveti halka tellallar *"Kadın-Erkek, çocuk-genç, ihtiyar-genç, bütün Muhammet ümmeti yarın*

1 Ş. T. Kaptan, *Kurtuluş Savaşında Denizlililer Önderler*, s. 244; V. Akin, *age.*, s. 12-13.

2 V. Akin, *age.*, s. 20. Ayrıca bu telgrafın tam metni için bk. *Türk İstiklal Harbi*, C. II/1, Ankara, 1963, s. 63

3 V. Akin, *age.*, s. 23.

TARİHİMİZİN EN KARANLIK GÜNLERİ

İŞGAL YILLARI

BURHAN BOZGEYİK

ÇİQR

Copyright © Çığır Yayınları, 2019

Eserin tüm hakları Çığır Yayınları'na aittir.
İzinsiz tamamı veya bir kısmı hiçbir ortamda kopyalanamaz.
Kaynak göstermek şartıyla alıntı yapılabilir.

Kurtuluş Savaşı Serisi: 02

İŞGAL YILLARINDA YUNAN ZULMÜ

Burhan Bozgeyik

CD

Genel Yayın Yönetmeni

Mustafa Kasadar

Yayın Koordinatörü

Ömer Faruk Kasadar

Sayfa Düzeni

Ahmet Kahramanoğlu

Kapak

Yunus Karaaslan

Sertifika No

43988

ISBN

978-605-80211-7-4

Basım Yeri ve Yılı

Ravza Yayıncılık ve Matbaacılık

Kale İş Merkezi No: 51-52

Davutpaşa / İstanbul

Tel: 0212 481 94 11

1. Baskı: Kasım 2019

İletişim

ÇİĞİR YAYINLARI

Dervişali Mah Draman Cad. No: 3/A

Fatih / İstanbul

Tel: (0212) 909 41 52

Fax. (0212) 514 27 31

www.ravzakitap.com

ravzasiparis@hotmail.com

İşgalci Yunan komutanları esir alan kahraman subaylarımız tarihe not düşmek için bu fotoğrafı çekirmiştir...

DENİZLİ

Bugün şirin bir vilayetimiz olan Denizli, Mondros Mütarekesi imzalandığında Aydın vilayetine bağlı 24 bin nüfuslu bir liva (san-cak) idi. Denizli merkezi işgâle uğramamıştı. İlçeleri olan Çivril ile Buldan Yunanlılar tarafından işgâl edilmiş ve dehşetli tahribata uğramıştı. Denizli ilk önce bu ilçelerinden ve civardaki Yunan işgâline mâruz yerlerden kaçıp Denizli'ye sığınanlardan, Yunanlıların yaptıkları dehşetli tahribatların hikâyesini dinlemiş, bir ara Denizli'nin işgâle uğrması tehlikesi karşısında bu defa denizli ahâlisi; Tavas, Acıpayam, Dinar, Burdur ve Antalya'ya göç etmiş. Böylece işgâl dehşetini iliklerine kadar hissetmiştir.

Denizli, Kurtuluş Savaşı'nın her safhasında fedakârca yer almış, yiğitlerini cephelere göndermiş bir ilimizdir. Şimdi Denizli'nin "işgâl yıllarında" yaşadıklarına hülâsa olarak göz gezdirelim...

Denizli'nin şuûrlu münevverleri Mondros Mütarekesi'nden sonra Anadolu'da işgaller başlayınca, sıranın Ege bölgesine de geleceğini tahmin ederek tedbirler almaya başlamışlardı. 17 Mart 1919'da İzmir'deki "İzmir Müdafaa-i Hukuk ve Redd-i İlhak Cemiyeti"nin kongresine bir hey'et halinde iştirak etmişler ve geri dönüşlerinde de Denizli'de istiklâl mücâdelesini için hazırlıklara girişmişlerdi.

İzmir'in işğalinden (15 Mayıs 1919) dört saat sonra Denizli'de muazzam bir miting tertiplenmiş ve işgal protesto edilmiştir. Bu mitingte bir konuşma yapan Denizli Müftüsü Ahmet Hulusi Efendi, halka, "Bir ülkeye küffâr girdiğinde cihadın yediden yetmişe herkese farz-ı ayn olduğunu" hatırlatmış ve düşmanla mücâdele için yapılan bütün hareketlere destek verilmesinin şart olduğunu belirtmiştir. Ahmet Hulusi Efendi'nin konuşması aslında ilk "cihad fetvası" gibidir. Ahmet Hulusi Efendi şöyle demiştir:

"Muhterem Denizlililer..."

"Bugün sabahın erken saatlerinde İzmir, Yunanlılar tarafından işgal edilmiştir. Bu tecâvüze karşı hareketsiz kalmak, din ve devlete ihânettir, vatana karşı irtikâb edilecek cürümlerin Allah ve tarih önünde affı imkânsız günahdır. Cihad, tam mânâsıyla teşekkül etmiş dinî fârizе olarak karşımızdadır.

"Hemşehrilerim, karşımıza çıkarılan dünkü tebeâmız Yunan'a biz mağlup olmadık. Onlar öteki düşmanlarımızın vasi-tasıdır. Yunan'ın bir Türk beldesini ellerine geçirmelerinin ne mânâya geldiğini, İzmir'de şu birkaç saat içinde irtikap edilen cinayetler gösteriyor.

"Silahımız olmayabilir, topsuz, tüfeksiz sapan taşları ile de düşmanın karşısına çıkacağız. Silah ve cephane azlığı veya yokluğu hiçbir zaman mücâdeleye engel teşkil etmez. Fetvâ veriyorum, elinizde hiçbir silahınız olmasa bile yerden alacağınız taşları düşman üzerine atmak suretiyle karşı koyunuz. Biz birçok ülkelere hükmetmiş fâthilerin torunlarıyız. İstiklâl aşkı, vatan sevgisi hassasiyet şuûrumuz ile kalbimizdeki îman ile mücâdelemizin sonunda zaferi kazanacağız. Bu uğurda canını verenler şehit, kalanlar gazilerdir. Bu, mutlak olarak cihad-ı mukaddestir.

"Sizlere vatanımızı düşmana teslim etmenin çaresiz olduğunu söyleyenler, düşman esâreti altında olanlardır. Onlar irade ve kararlarına sahip değildirler. Bu vaziyette onların emri ve fetvası aklen ve şer'an câiz, makbul ve muteber değildir. Meşrû olan münhasıran vatan müdafaası ve istiklâl uğruna cihattır.

"Korkmayınız!.. Me'yus olmayınız!.. Bu livây-ı hamd'in altında toplanınız ve mücâdeleye hazırlanınız. Müftünüz olarak cihâd-ı mukaddes fetvası'nı ilan ve tebliğ ediyorum."

15 Mayıs 1919'daki bu mitingten sonra, şehrin ileri gelenleri Hükümet konağı'nda toplanarak, İstanbul'daki İtilaf Devletleri temsilcilerine bir protesto telgrafi çekmişler, çevre il ve ilçelerle irtibata geçerek bir direniş cephesi kurmaya karar vermişlerdir.

T.C.

PAMUKKALE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

Ethem PEKER

**MİLLİ MÜCADELE YILLARINDA DENİZLİ VE
CİVARINDAKİ KUVA-YI MİLLİYE FAALİYETLERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEZ DANIŞMANI
Yard. Doç. Dr. Nevzat GÜNDAĞ

DENİZLİ - 1998

d. Denizli ve İlçelerindeki Yankıları

1. İşgalin Denizli Merkezdeki Yankısı

14-15 Mayıs 1919 akşamından beri mutasarrıf Faik Bey tahmin edilmekte olan İzmir'in işgali haberini almak için Telgrafhane'de bulunuyordu. Haberi alır almaz da sabah yanına Denizli Müftüsü Ahmet Hulûsi Efendi ile Belediye Reisi Hacı Tevfik Beyi ve eşraftan bazılarını çağırıp, bu zevatlara Yunanlıların İzmir'i işgal ettiğini, işgalle beraber haberleşmenin kesildiğini söyler ve İzmir Redd-i İlhak Cemiyetinden gelen telgrafı okur. Daha sonra işgal haberi İstanbul'a bildirilir.

Olup biteni halka bildirmek ve halkı telaşa düşürmemek için Belediye Dairesi önünde umumi bir miting tertibine karar verilir.

Sabahın erken saatlerinde Belediye tellalı Deli Mahmut ve diğer tellallar çarşı ve mahalleleri dolaşır, cami imamlarına da haber gönderilip, sabah namazından sonra halkın ve cemaatin Belediye konağı önünde toplanması duyurulur.

15 Mayıs günü erken saatlerde Türkocağı ve Meserret kıraathanesinde toplanan halk (bugünkü Delikliçınar mahallesi) önce Müftülük dairesi önünde birleşip ulucamide bulunan Sancağı alarak Belediyeye gittiler.⁴³ Ahmet Hulûsi Efendi işgalden dört

⁴³ Sancak Halen Denizli Atatürk ve Etnografya Müzesinde Bulunmaktadır.
Ek.2.

saat gibi kısa bir süre sonra halka hitaben bir konuşma yaparak şöyle dedi;⁴⁴ “Hemşehrilerim;

Bugün sabahın erken saatlerinde İzmir Yunanlılar tarafından işgal edilmiştir. Bu tecavüze karşı hareketsiz kalmak din ve devlete ihanettir.

Vatana karşı irtikab edecek cürümlerin Allah ve tarih önünde affı, günah ve imkansızdır. Cihat tam manasıyla teşekkül etmiş fariza olarak, mağlup olmadık, onlar öteki düşmanlarımızın vasıtasıdır.

Yunan’ın bir Türk beldesini ele geçirmelerinin ne manaya geldiğini, İzmir’de şu birkaç saat içinde irtikab eden cinayetler gösteriyor. Silahımız olmayabilir. Sapan taşlarıyla düşmanın karşısına çıkacağız. İstiklal aşkı, vatan sevgisi ve kalplerimizdeki iman ile mücadelemizin sonunda zaferi kazanacağız. Bu uğurda canını verenler şehit, kalanlar gazidirler. Bu mutlak olarak cihadı mukaddestir. Sizlere vatanımızı düşmana teslim etmenin çaresiz olduğunu söyleyenler düşmanın esareti altında olanlardır. Onlar irade ve kanaatlerine sahip değildirler. Bu vaziyette olanların fetvaları şer’an, akla caiz ve muteber değildir. Meşru olan münhasıran vatan müdafaası ve istiklal uğruna cihattır. Korkmayınız, Meyus olmayınız. Bu livayı Hamd altında toplanınız ve mücadeleye hazırlanınız. Müftünüz olarak cihadı mukaddes fetvasını ilan ve tebliğ ediyorum. Ayrıca oradaki Hristiyanları da

⁴⁴ Akif Tütenk, a.g.e. s.8-9; Tarhan Toker, a.g.e. s.29; Lütü Müftüler, a.g.e. s.5. A. Hulûsi efendinin konuşma yaptığı yer Bugünkü Bayramyeri otobüs duraklarının olduğu yerdir. Burada bir kitabe de bulunmaktadır.

20.YÜZYILIN İLK ÇEYREĞİ'NDEN
21.YÜZYILIN İLK ÇEYREĞİ'NE

BİZİM DENİZLİ

DENİZLİ BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ
KÜLTÜR YAYINLARI

Mehmet GÖKÇE

ISBN: 978-605-2055-22-9
Denizli Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları
Yayın No: 140

İmtiyaz Sahibi
Denizli Büyükşehir Belediyesi Adına
Büyükşehir Belediye Başkanı
Osman Zolan

Genel Koordinatörler
Mustafa Gökoğlu
Hüdaverdi Otaklı

Yazıya Aktaran
M. Fatih Topal

Tahsis ve Düzenleme
Hasan Kallıncı

Sayfa Düzeni ve Kapak Tasarımı
Sinem Güngör

Baskı ve cilt
Ege Reklam Basım Sanatları San. Tic. Ltd. Şti.
Esatpaşa Mah. Ziyapaşa Cad. No:4/1
Ataşehir/İSTANBUL
Sertifika No: 12468

Birinci Baskı
Ağustos 2019

Denizli ©

Bu eserin her hakkı saklıdır ve yazarına aittir.

BAŞKAN'IN GÖZÜNDEN DENİZLİ
ZİYA TIKIROĞLU
(20.05.2008)

Mehmet GÖKÇE: Değerli izleyiciler Akademi Sohbetleri programımıza hoş geldiniz. Her zaman olduğu gibi bugün de yeni bir konu yeni bir konukla birlikteyiz. Bugünkü konuğumuz, hepinizin yakından bildiği, tanıdığı, eski belediye başkanlarımızdan Mimar Ziya TIKIROĞLU. Sayın Ziya TIKIROĞLU, hoş geldiniz efendim. Sayın izleyiciler! Ziya TIKIROĞLU 1930'lu değilse bile 1940'lı yıllardan itibaren Denizli'de gençliği, memuriyet hayatı geçen, belediye başkanımız da olan değerli bir insanımız. Denizli belleğini, Denizli fotoğraflarını, eski Denizli'yi çok iyi bilen dostlarımızdan bir tanesi. Belediye başkanlığı gibi bir görevi de olduğu için başkanlığı döneminde mevcut Denizli'yi ve gelecek Denizli'yi kafasında hem canlandırmış hem ikisini birleştirmiş. Hayalleri de olan bir insan olunca zevkli bir sohbet olacağını zaten biliyorum. Ancak konular uzun, inşallah olabildiğince kısaltarak aktarmaya çalışacağız. Sayın başkanım, sizin hatıralarınızı yayınladığınız iki kitabınız var. Bir tanesi "Belleklerden Gerçeklere", bu ilk kitabınızdı. Bu kitabınızda eski Denizli'yi anlatıyorsunuz. Bir de "Onurlu Bir Beş Yıl" diye belediye başkanlığı dönemindeki icraatlarınızı anlattığınız bir kitabınız var. İnşallah gelecekte de başka kitapları sizden zaten bekliyoruz. Onla da çıktığı zaman okuruz zevkle. Sayın başkanım, biz önce Ziya TIKIROĞLU'nun gözüyle eski Denizli'nin mirengi noktalarını konuşacağız, ana fo-

Ziya TIKIROĞLU: Şimdi bir o zamanlar sancak çok meşhur ve kutsaldı, camilerde saklanırmış. O sancak Kayalık Camisi'nde tutulurmuş. Ahmet Hulusi Efendi, Yunan'ın İzmir'e işgale başladığı gün, o sancağı camiden alıp halkı da toplayıp 15 Mayıs 1919'da Bayramyeri Meydanı'na gidiyor. O nutku orada irat ediyor. O nutku tam metin vermenin gereği yok. Bir tek yeri var. "Haktır dinen, mermimiz kalmasa dahi üç tane taş atıp ondan sonra..."

Mehmet GÖKÇE: Başkanım o nutkun hepsi güzel noktasına virgülüne kadar. Beni etkileyen, Anadolu'nun bir ilinde, il müftüsü sancağı alıyor, vatandaşı topluyor. O dönemi düşünelim. Padişah var büyük bir otorite, halife var. Halife ve padişaha rağmen diyor ki: "İzmir işgal edilmiştir, işgal altındaki padişah olsa halife de olsa hür fikrini kaybetmiştir" diye için cihat ilan etmiştir

Ziya TIKIROĞLU: Cihatı bir müftü, bir din adamı ilk defa böyle bir şey yapıyor.

Mehmet GÖKÇE: En önemsedğim tarafı: bir din adamı. bir ilde, bu ne cesaret, bu ne ileri görüşlülük? Bir il müftüsünün hareketi ki İstiklal Harbi'miz için çok önemli olduğunu zaten herkes biliyor. Bu güzel hatıralardan sonra sayın başkanım, siz genç bir mimarsınız. Herkes gibi gençlik döneminiz var. Genç bir mimarsınız. Hayat hikâyenizde askerliğiniz, çalışma hayatınız var. Şehrimize geldiğiniz zaman, isimlerini anmakta fayda var; Sayın Feridun ALPAT Ağabey'imiz, Yüksel KAŞIKÇI Beyefendi... Sizler hemen hemen yaş grupları birbirine yakın üç mimarsınız. Bu üç veya dört isim Denizli'de, genç cumhuriyetin yetiştirdiği insanlarsınız. Önemli roller icra ettiniz. Parti başkanlıkları yaptınız, belediye başkan adayları oldunuz. Feridun Ağabey de oldu, Yüksel Bey de sizlerle birlikte oldu. Size de belediye başkanlığı nasip oldu, bu iş böyle. Böyle bir donanımdan gelen, hayalleri olan bir insansınız. Belediye başkanlığına gelmeden, Ziya TIKIROĞLU'nu hazırlayan, olgunlaştıran, Denizli'yle ilgili hatıralarınızı... 1926'da bir hali hazır plan, 1965'de bir planlama... 1984'te belediye başkanlığına gelmeden planlı bir Denizli ve plansız bir Denizli hakkında görüşlerinizi alayım.

Ziya TIKIROĞLU: Eski Denizli'yi anlatırken geçmiştik. İlk çalışma ortamım gene belediyede imar ve fen işleri müdürlüğü idi. O zamanlar elimizde bazı haritalar vardı. Şehir haritaları pafta pafta, onların üzerindeki yazıların hepsi eski Osmanlı yazısından idi ve biz onları okuyamazdık. Cevdet ŞEMSİOĞLU vardı, Allah rahmet eylesin ressam. Cevdet ŞEMSİOĞLU. Okuyuverir, biz sokakların isimlerini, o paftalardaki isimleri öylece bulabilirdik. 1926'da bir harita olarak yapılmış, üzerine bir imar planı çizilir gibi çizgiler çekilmiş. Mesela çok iyi hatırlıyorum, liseden hastaneye -yıkıldı dediğim hastaneye- böyle ip çeker gibi bir cadde açılmış. Olmayasıya planlar, tabi bunların hiçbirisi uygulanmadı. Sonra iller Bankası bir şeyler yapmış, Yol İstikamet Planı, hiçbir şey vermeyen. 1960'lı yıllarda bizim Feridun Beyle de beraber ısrarımızla Denizli'ye yeni bir hali hazırda harita. O hali hazırda 1959'da başladı 1965'a kadar, tamamlandı. 1965 planları o haritalar üzerine Mehmet CANDOĞAN zamanında işlenerek Denizli'ye ilk defa bir imar planı gibi bir plan geldi. Yalnız çoğu kişi şunu yadırgar ve bunu eleştiri konusu yapar; "Tünel gibi yollar

20.YÜZYILIN İLK ÇEYREĞİ'NDEN
21.YÜZYILIN İLK ÇEYREĞİ'NE

BİZİM DENİZLİ

DENİZLİ BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ
KÜLTÜR YAYINLARI

Mehmet GÖKÇE

ISBN: 978-605-2055-22-9
Denizli Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları
Yayın No: 140

İmtiyaz Sahibi
Denizli Büyükşehir Belediyesi Adına
Büyükşehir Belediye Başkanı
Osman Zolan

Genel Koordinatörler
Mustafa Gökoğlu
Hüdaverdi Otaklı

Yazıya Aktaran
M. Fatih Topal

Tahsis ve Düzenleme
Hasan Kallıncı

Sayfa Düzeni ve Kapak Tasarımı
Sinem Güngör

Baskı ve cilt
Ege Reklam Basım Sanatları San. Tic. Ltd. Şti.
Esatpaşa Mah. Ziyapaşa Cad. No:4/1
Ataşehir/İSTANBUL
Sertifika No: 12468

Birinci Baskı
Ağustos 2019

Denizli ©

Bu eserin her hakkı saklıdır ve yazarına aittir.

DENİZLİ MÜFTÜSÜ AHMET HULİSİ HALUK MÜFTÜLER (14.04.2009)

Mehmet GÖKÇE: Değerli izleyiciler “Akademi Sohbetleri” programımıza hoş geldiniz, her zaman olduğu gibi yeni bir konuk ve yeni bir konuyla birlikteyiz. Bu haftaki hem konumuz hem konuğumuz hem Türkiye’yle çok yakından ilgili en önemlisi şehrimizle de çok yakından ilgili bir konu ve konuk. Bugünkü konumuz Denizli Müftüsü Ahmet Hulusi Efendi yani 1919 yılının 15 Mayıs’ında fetva yayınlayan yani İstiklal Harbinin ilk ateşini yakanlardan Ahmet Hulusi Müftü Efendiyi bugün konuşacağız, kiminle konuşacağız? Ahmet Hulusi Efendi biliyorsunuz torunları hayatta halen 19’ncu ve 20’nci Dönem Milletvekilimiz olan Sayın Haluk MÜFTÜLER Abimiz hoş geldiniz. Bizzati kendisi Rahmetli Ahmet Hulusi Efendinin öz be öz torunudur en yakınlarından bugünkü kendisiyle Ahmet Hulusi Efendiyi konuşacağız. Ben hemen sorumu tabi sınırlı olunca saatimiz hemen şöyle bir soruyla açmak istiyorum. Esasında tabi ki biz 15 Mayıs’taki yayınladığı fetva ve Bayramyerindeki toplantıyla hep hatırlıyoruz kendilerini ama işte oraya kadar giden süreçte bu Ahmet Hulusi Efendi kimdir? Yani şöyle bir soru açarsam siz daha rahat anlayacaksınız. Düşünün 600 yıllık bir imparatorluk var ve imparator Allahın yeryüzündeki gölgesi olarak biliniyor görülüyor halifeligi temsil ettiği için o kadar güçlü ve bütün İslam

Âleminin de halifesi var İstanbul'da bir il müftüsü bugünkü il müftüleri gibi diyelim il müftüsü çıkıyor 1919 koşullarında ülkenin parçalanmak üzere olduğu parçalandığı işgale uğradığı dönemde 15 Mayıs'ta bütün bu padişah ve o günün şeyhülislam güçlü iradesine karşı fetva yayınlıyor. Şimdi bu böyle düşündüğümüz zaman bu çok büyük bir şey, herhangi bir bildiri değil, herhangi bir bürokratin yazıp da okuduğu bir şey asla değil bu çok önemli bir şey. İşte neden sadece Ahmet Hulusi Efendi yani bu nasıl bir kimlik, nasıl bir cesaret, nasıl bir ilim sahibi, nasıl bir cesaret sahibi ki böyle bir bildiriye imza atıyor takip ediyor bunu konuşmak istiyorum esasında o bakımdan işte bu şahsiyetin yani böyle bir bildiriyi yayınlayan fetvayı yayınlayan bu şahsiyeti aile yapısı ve çocukluğuyla başlamak istiyorum, buyurun.

Haluk MÜFTÜLER: Tabi Sayın Gökçe Müftü Ahmet Hulusi Efendi 13 Eylül 1861 yılında Denizli'de doğmuş müderris bir ailenin evladı, ailesi tamamı müftülük ve müderrislik, hocalıkla iştigal etmiş bir asır Denizli Müftülüğü Müftü Ahmet Hulusi Efendi Ailesinde kalmış bizim ailemizde kalmış. Tabi babası Osman Nuri Efendi Denizli Müftüsü ve abisi Müftü Tahir Efendi zaten gençlik yıllarında Denizli'de abisinden babasından icazet almış Tekelioğlu Medresesinde yetişmiş o zaman Denizli'de oda büyük âlim. Çocukluğu Kayalık Mahallesinde tabi bizimde doğduğumuz yer orasıydı ama şuan da zaten o ev yerinde yok yılıp yeni daireler evler yapıldı. Kayalık Mahallesinde geçmiş ve kendisini devamlı ilme vermiş ve hakikaten vatansever, çevreci, ilmi seven bir kişiliği varmış cesareti çok çok fazlaymış kendisini bu şekilde gayet iyi yetiştirmiş bunun dışında o devirde İstanbul'a gidiyor 1915 yılından sonra Fatih Medresesinde o zamanın alimleri ve büyük bilim adamları, din adamları, din alimlerinden dersler alıyor kendisini gayet güzel yetiştiriyor iki yıla yakın tekrar Denizli'ye dönüyor.

Mehmet GÖKÇE: Oraya ben şöyle bir giriş yapmak isterim. 1861 doğumlu hemen çocukluğunun akabinde 1877 Osmanlı-Rus harbi büyük harbi çocukluğunda yaşıyor ama en önemlisi 1915'de İstanbul'a gidiyor Balkan Harbi 1912 tam gençlik lise çağındaki bir Ahmet Hulusi 1915 İstanbul'a gidişi üniversite gidiş yılları da I. Dünya Harbinin devam ettiği yıllar 1914'de başladığına göre I. Dünya Harbinin devam ettiği yıllar ki kişiliği kimliği böyle yavaş yavaş oluşuyor, buyurun devam edin.

Haluk MÜFTÜLER: Osmanlı Döneminin son zamanlarında sıkıntılı dönemlerinde kendisi yetişmiş ve hakikaten o şekilde bir çalışma içine girmiş. 1918'de abisi Müftü Tahir Efendi vefat edince kendisi Denizli Müftüsü oluyor. Aşağı yukarı 57, 58 yaşında Denizli Müftüsü oluyor olgun bir çağında daha önce babalarımızın bize anlattığı ben bazı sohbetlerimde söylerim beratı almaya gittiğinde Sultan Reşat Döneminde Şeyhülislam saraya çıkarıyor ve sarayda kendisine takdim ediliyor diyor ki, o zaman Sakız Mutasarrıflığı boşmuş padişah müftü efendiye Müftü Ahmet Hulusi Efendiye seni oraya diyor hocam göndersem mutasarrıf olarak atasam gider misin? Padişaha sözü şu oluyor, "sayın padişahım Osmanlının her yeri benim için görevdir vatan toprağıdır giderim ama benim memleketimde bırakırsanız Osmanlıya size daha faydalı olurum" diyor onun üzerine gülüyor padişah hatta tamam diyor hocamın beraatını ver ve 40 sarı lira altın maaş bağlıyor De-

Haluk MÜFÜTÜLER: Bunun üzerine Jandarma Genel Komutanı ben diyor hocamın gidip bir ziyaret edeyim elini öpeyim bir hatırını sorayım diyor şehzade gelmiyor mutasarrıfın yanında kalıyor Jandarma Genel Komutanı ismini şuanda hatırlayamayacağım dedemi evinde ziyaret ediyor elini öpüyor hocam nasılsın? Diyor ki komutanım diyor senin yanında da gelen zata hürmetim sizlere sonsuz ama benim ne yapmak istediğimi sen daha iyi bilirsin diyor Jandarma Genel Komutanına onun için bir baskı altında kalmamak için icabet etmedim gelmedim yoksa diyor başımın üstünde yeriniz var hepinizi kucaklarım ben böyle bir mücadeleye hazırlanıyorum.

Mehmet GÖKÇE: Müthiş bir hareket.

Haluk MÜFÜTÜLER: Evet o Yunanı İzmir'e İngilizler ve diğer devletler işgal edip çıkartacaklar diyor ona hazırlıklı olmamız lazım diyor. Bunun üzerine Jandarma Genel Komutanı da çok memnun oluyor teşekkür ediyor o ziyarete son verip şehzadeyle beraber İstanbul'a dönüyorlar yani burada tabi deminde dediğimiz gibi bunu görüp bu işi hazırlık yapıp ve 15 Mayıs 1919'da Bayramyerinde o fetvayı vermek çok muazzam çok büyük bir iş o şartlarda o devirde. Yani bugün bunun nasıl kazanıldığını, ne şekilde buralara gelindiğini yeni nesil gençlere anlatmamız lazım Sayın Gökçe.

Mehmet GÖKÇE: O zaman şöyle isterseniz öyle gidelim Haluk Abi şimdi Faik ÖZTIRAK Bey mutasarrıf İstanbul'dan gelen heyetle görüşmek istemiyor kibar bir şekilde efendilikle de üstünde kibar bir şekilde şu mana çıkıyor o zaman buradaki arkadaşlarıyla Faik ÖZTIRAK ve diğerleriyle de birlikte şüphesiz ki ne yapmak istediğini arkadaşları biliyorlar hazırlık yapıyorlar çünkü hazırlık olmadan bu işler olmuyor hazırlık yapıyorlar ama tabi ki şimdi 15 Mayıs'taki hem miting hem fetva kararı ve onun uygulamasının başarısız olması halinde direk kellesinin gideceğini biliyor mesela. Şimdi o kadar önemli ki Haluk Abi bu kısmı işin yani yaparsam ne olur diyecek bir tarafı yok yaparsam başarısam ülke kurtulur başarısız olursam kellenin gideceğini görebilen bir kişi.

Haluk MÜFÜTÜLER: Burada şunu da hatırlattınız bana o da yerine geldi anlatmakta fayda var, o zaman tabi Yunanlılar İzmir'e ayak bastıktan sonra Denizli'den İzmir'e giden Denizlili Tüccarlara Rum Tüccarlar ve İzmir'deki Rum Zenginler müftü efendiye söyleyin nasıl olsa Denizli'yi de işgal edeceğiz ve sarığıyla boğazına dolayıp onu Denizli Meydanda boğacağız demişler bunu da selam söyleyin diye dedemize gelip iletmişler dedemizde gülmüş.

Mehmet GÖKÇE: Yani bir direnç güç sahibi olduğunu onlarda biliyorlar, İstanbul biliyor, işgal kuvvetleri biliyor.

Haluk MÜFÜTÜLER: Tabi bunda inanç iman gücü vatanseverlik yatıyor kendi hayatını hiçe saymış ve bu mücadeleyi başlatmış.

Mehmet GÖKÇE: Haluk Abi oraya geçmeden şey yapalım isterseniz ben fetvayı en son okumak gibi bir yol çizmiştim kendime ama şimdi yarım olacak fetvayı bir okuyalım çünkü 15 Mayıs'a geldik görüşmeleri yaptık haberler geldi onun için fetvayı okuyalım

fetva sonrasını devam edelim çünkü öyle daha sık olacak.

Haluk MÜFÜTÜLER: Şimdi dedemizin bu Müftü Ahmet Hulusi Efendinin sezgileri çalışmaları İzmir'e gidip gelmeleri tabi ki yunanlıların Paris Antlaşmasına göre çıkmasını engellemiyor Yunanlılar İzmir'e ayak basıyor 15 Mayıs'ta ve orada Müftü Ahmet Hulusi Efendinin arkadaşları varmış, telgrafhanede adamları varmış hemen telgrafhaneden bildiriyorlar "Yunan İzmir'e ayak bastı" şeklinde ve bunun üzerine hemen Kayalık'daki Camiden Sancağı Şerifi çıkarıyor ondan sonra halkı toplayıp Bayramyerine Kayalık Caddesinden geliyor yürüyerek. Bizim evimizdeydi yıllarca biz Atatürk Müzesi olunca şu anda oraya hediye ettik ve isteyenler görebilir orada sergileniyor Sancağı Şerif ve buraya Bayramyeri Meydanına geliyor buradaki Bayramyeri Meydanında da şu fetvayı veriyor;

"Muhterem Denizlililer..."

Bugün sabahın erken saatlerinde İzmir, Yunanlılar tarafından işgal edilmiştir. Bu teca-vüze karşı hareketsiz kalmak, din ve devlete ihanettir, vatana karşı irtikab edilecek cürüm-lerin Allah ve tarih önünde affı imkânsız günahdır. Cihad, tam manasıyla teşekkül etmiş dini farize olarak karşımızdadır.

Hemşehrilerim, karşımıza çıkarılan dükkü tebeamız Yunan'a biz mağlup olmadık. Onlar öteki düşmanlarımızın vasıtasıdır. Yunan'ın bir Türk beldesini ellerine geçirmelerinin ne manaya geldiğini, İzmir'in şu birkaç saat içinde irtikap edilen cinayetler gösteriyor.

Silahımız olmaya bilir, topsuz – tüfeksiz sapan taşları ile de düşmanın karşısına çıkacağız. İstiklal aşkı, vatan sevgisi hassasiyet şuurumuz ile kalbimizdeki iman ile mücadelemizin sonunda zaferi kazanacağız. Bu uğurda canını verenler şehit, kalanlar gazilerdir. Bu mutlak olarak cihad-ı mukaddestir.

Sizlere vatanımızı düşmana teslim etmenin çaresiz olduğunu söyleyenler, düşman esareti altında olanlardır. Onlar irade ve kararlarına sahip değillerdir. Bu vaziyette onların emri ve fetvası aklen ve şer'an caiz, makbül ve muteber değildir. Meşru olan münhasıran vatan müdafaa ve istiklal uğruna cihattır.

Korkmayınız...! Meyus olmayınız...! Bu livay-ı hamd'in altında toplanınız ve mücadeleye hazırlanınız. Müftünüz olarak cihad-ı mukaddes fetvası'nı ilan tebliğ ediyorum." demiş.

Mehmet GÖKÇE: Ne müthiş.

Haluk MÜFÜTÜLER: Tabi ki burada "bu livay-ı hamd'in altında" sancağın altında diyor anlatıyor orada. Şimdi demin ki bahsettiğim müftü efendinin faziletlerinden Müftü Ahmet Hulusi Efendinin vasıflarından olan insancıl insan hakları 1949'da biz Paris'te kurulmuş ve girmişiz ve birinci maddesinde de insanın yaşama hakkı o Müftü Ahmet Hulusi Efendi Kaleiçi Rumlarla doluymuş Denizli'de yaşayan Rumlar varmış müftü efendi bu nutku bu fetvayı verirken ne diyecekler gelip heyecanla dinlemişler onlara da dönüp bunlar bize vedia'dır vedia Arapça emanet demek, "bunlar bize vedia'dır bunların kılına

Türk Ocağı Denizli Şubesi
Yayınları - 2

**MİLLÎ MÜCADELE'DE DENİZLİ
ve
MÜFTÜ AHMET HULÛSÎ EFENDİ
SEMPOZYUMU**

"BİLDİRİLER"

24-25-26 HAZİRAN 1992
DENİZLİ

AHMET HULUSİ EFENDİ'NİN ŞAHSİYETİ VE FAALİYETİ HAKKINDA BAZI TESBİTLER

Doç. Dr. Osman Eskicioğlu *

Sayın Başkan, saygıdeğer misafirler ve çok kıymetli hemşehrilerim.

Bugün burada milletçe vatani müdafaa etmenin kapısını açan, fetva vererek milli mücadeleyi başlatan ve bu uğurda gece-gündüz durmadan çalışan büyük insan, rahmetli müftümüz Ahmet Hulusi Efendi'yi anmak üzere biraraya gelmiş bulunuyoruz. Böylesine önemli bir konuyu huzurlarınıza getirdikleri için, Denizli Ticaret Odası ile Türkocağı yöneticilerine şükranlarımı sunmak istiyorum. Çünkü bu sempozyumla, yakın tarihimizin karanlıkta bırakılmış bazı sayfaları aydınlığa çıkacak ve sizler tarafından bilinir hale gelecektir.

Konuşmama başlamadan önce Cenab-ı Hak'a hamdeder, Peygamberimiz Hz.Muhammed'e salat ve selamlarımızı gönderirken, şu an burada bulunmamıza sebep olan merhum Ahmet Hulusi Hoca Efendi hazretlerini rahmetle anıyor, kendilerine Allah'tan af ve mağfiretler diliyor ve dualar ediyorum.

Sevgili Denizlililer!

Ben size Ahmet Hulusi Efendi'nin şahsiyeti ve Milli Mücadeledeki faaliyetleri hakkında bazı tesbitlerimi sunmak istiyorum. Bu tesbitlerim, ilgili eserlere dayanmakla birlikte, müftülük daîresinde kendisine bizzat hizmet etmiş Göveçlik Köyü'nden Ahmet Eskicioğlu İbrahim Tahrancı ve Osman Nuri Özdemirci gibi şahısların ifadeleri ile yine kendisi ile beraber olan Kayalık Medresesinde iki öğrenci Fahri ve Hulusi Başer kardeşlerin açıklamalarına dayanmaktadır.

Değerli Hemşehrilerim,

Ferd ve toplum olarak insanın hürriyet ve istiklali kendi elinde olması gerekir. Bu, fitri bir hadisedir. Hürriyet, ferd veya toplumun hukukuna kendisinin sahip olması, hiçbir gücün tesiri altında kalmadan kendine karar vermesi ve hukukunu kendisinin yapması demektir. Yoksa hürriyet, başkalarına zarar vermemek şartıyla istediğini yapmak demek değildir. İnsan, sadece başkalarına değil, kendisine de zarar verme yetkisine sahip değildir.

Zaman zaman toplumların hürriyet ve istiklalleri bazı sebeplerle ellerinden alınır. bu sebepler, toplumu meydana getiren kurumlar arasındaki dengelerin bozulmasıdır. Bir devletin ferd- toplum dengesi, merkez ve taşra dengesi, iç ve dış dengeleri bozulursa, o devletin yıkılışa doğru gittiğini söyleyebiliriz. Ayrıca ihtiyarlık, yaşlı insanları çökerttiği gibi devletler de çökertir. Bu duruma sebep aramaya lüzum yoktur Çok yaşlı bir ihtiyara niçin kulağın duymuyor ve niçin gözün görmüyor diye sorulmaz.

Bu girişten sonra konumuza gelim: Osmanlı İmparatorluğu 1700 yıllarından sonra ihtiyarlamaya başlamıştır. Onun hürriyet ve istiklalini elinden almak isteyen düşmanlar, Mondoros mütarekesini bahane ederek Vatanı yer yer işgal etmeye başladılar. 13 Kasım 1918 de müttefik donanması İstanbul'a gelerek karaya asker çıkardı. Böylece hükümet merkezi resmen işgal altına alınmış oluyordu. Yalnız İstanbul değil, Dört yol, Mersin, Antep, Batum, Maraş, Birecik, Urfa, Kars, Antalya, kuşadası, Fethiye, Bodrum ve Marmaris gibi yerleşim birimleri, İngiliz, Fransız ve İtalyanlar tarafından işgal edilmiştir. Bu durum karşısında millet üzüntülü ve ümitsizdi. Üstelik pariste toplanan itilaf devletlerin Balıkesir, İzmir ve Aydın vilayetlerinin Yunanlılar tarafından işgal edilmesi hususunda almış olduğu karar, İzmir ve Ege'de duyulduğu zaman şok tesiri yaptı.

İşte memleket bu halde iken herkes kendine göre bir çıkar yol aramaya başladı. Kimisi kurtuluşu işgalci devletlerin merhametinde, kimisi Rusyanın yapacağı yardımda, kimisi de milli duyguların harekete geçirilmesinde ararken, Denizli Müftüsü Ahmet Hulusi Efendi ve onun gibi düşününler ise kurtuluşun milletin mücadele etmesinde yani milli mücadelede olduğuna inanıyorlardı. Onlara göre milletin silaha sarılmasından başka çıkar yol yoktu. Bu görüş aynı zamanda islam dininin bir emriydi.

Çünkü Müftü efendinin icazet aldığı Kayalık Medresesinde okuduğu ve Müderris Kazım Efendi iznli olduğu zamanlarda okuttuğu Halebi kitabının 70. sayfasında konu ile ilgili şöyle diyor: "Vatan müdafası yani cihad, farz-ı kifayedir. Bir kısım insanlar bu görevi yerine getirdiği zaman diğerlerini sorumluluğu kalkar. Ancak hiçbir kimse cihadla meşgul olmazsa, bütün müslümanlar günahkar olur. Eğer düşman vatana hücum ederek işgale başlarsa, artık cihad farz-ı

* D.E.Ü. İlahiyat Fakültesi İslam Hukuku Öğretim Üyesi

ayın olur. Bu durumda kadın erkek herkesin vatan müdafaasına katılması gerekir. Karının kocasından, hizmetçinin efendisinden izin almasına dahi ihtiyaç yoktur."

Tanıyan ravilerin dediğine göre, cesur, iş bilir, güzel konuşan, zeki ve ileri görüşlü bir alim olan müftü, dinin bu hükmünü bildiği için, milli mücadele için çalışmanın farz olduğuna kani idi. Bu sebeple halkı uyarmak, silah ve cephane temin edip memleketi işgalden kurtarmak gerekir.

İzmir'in Yunanlılar tarafından işgal edileceği haberini alan İzmir Valisi ve kumandanı Nureddin Paşa, çevre vilayet ve kazalardan temsilciler davet ederek, İzmirde 23-26 Mart 1919 günleri arasında bir kongre toplar. Bu toplantıya Denizli merkezi ile Acıpayam, Buldan, Sarayköy, Tavas ve Çal'dan heyetler katılmıştır. Hey'et-i Milliye adını taşıyan bu temsilcilerin başında Müftü Ahmet Hulusi Efendi bulunmaktadır.

Ahmet Hulusi Efendi, Nureddin Paşa ile özel konuşmasında ona "Bu kongreyi topladıktan sonra seni valilik ve kumandanlık görevinde tutmazlar. Yakında İstanbul Hükümeti, sizi başka bir yere tayin eder. Tayin edilen yere ve İstanbul'a gitmeyiniz, bize geliniz" diyerek Paşayı Denizliye davet eder. Yeter ki başımızda sizin gibi tecrübeli ve güvenilir bir kumandan bulunsun, der.

Denizli'ye dönen Müftü Efendi, mülki amir Mutasarrıf Faik Bey'le konuşur. Yunan işgalinden önce neler yapılması lazım geldiği ve alınacak bir dizi önlemleri bir bir anlatıp tavsiye eder. Kendisinin de Denizli merkez ve çevre kazalardaki müftü, vaiz, imam ve eşrafın öncülük ettiği heyetlerin kurulmasını sağladığını anlatır.

Emekli İmam- Hatip Hulusi Başer, konu ile ilgili şunları söylüyor: Bir gün Müftü Hocamızın oğlu Faik Müftüler ile beraber Müftülük dairesinde idik. Mutasarrıf Faik Bey ile Denizli Askerlik şube reisi Miralay (albay) Tevfik Bey, müftülüğe geldiler. Onlar memur oldukları için işin önünde gözükmek istemiyorlardı. Yunana karşı konulacak hareketin halk tarafından müftünün öncülüğünde başlatılmasını arzu ettiklerini bildirmek üzere gelmişlerdi.

Nihayet Yunanlılar 15 Mayıs 1919 Perşembe günü İzmir'i işgal ederler. Bu kara haberi alan Mutasarrıf, müftü ve diğer ilgilileri çağırıp miting yapılmasına karar verirler. Miting, tertip heyeti başkanlığında yine ahmet hulusi Efendi getirilir. Bayramyerinde toplanması için halkı, imamlar ve dellallar vasıtasıyla duyurular yapılır. Ayrıca Müftü Efendi, Mekteb-i sultani (Denizli Lisesi) müdürüne de öğrencileri alıp miting alanına getirmesi için öğrenci Fahri Başer ile emir gönderir.

Mitingde müftü, lise müdürü ve diğer konuşmacılar, meydandaki halka hitabederler. Konuşmalar son derece heyecanlı ve coşturucudur. Müftü Efendi bu konuşmasında toptüfek olmasa bile taşla, sopayla düşmana karşı mücadele etmenin farz olduğu hakkındaki meşhur fetvasını verir. Bu fetvadaki fikir ve hükümler, tamamen İslam hukukuna dayanıyordu. İslam kültüründe vatan, millet, devlet, hürriyet ve istiklal terimleri önemli yere sahiptirler. Hürriyet ve istiklal elinde olmayan bir ferd ve topluma cuma namazı kılmak farz değildir. İslamda farz-ı kifaye adı verilen toplumu yönelik emirler, devletle kaimdir. Devlet varsa dini hayat var demektir, devlet yoksa dini hayatın yarısı da yok demektir. Bunun için merhum müftü konuşmasının bir bölümünde şöyle diyordu. "İzmir Yunanlılar tarafından işgal edilmiştir Bu tecavüze karşı hareketsiz kalmak, din ve devlete ihanettir. Vatana karşı işlenecek suçlar, Allah ve tarih önünde affı imkansız günahtır"

Müftüye göre, düşman işgalı altında bulunanlar, esaret durumunda olmaları dolayısıyla, hür irade ve karara sahip değildirler. Bu sebeple onları emir ve fetvaları aklen ve şer'an caiz, makbul ve muteber değildir. Meşru olan sadece vatan müdafaası ve İstiklal için cihaddır.

Ahmet Hulusi Efendi, mitingden sonra bir hafta on gün kadar müftülüğe uğramaz. Nereye gittiği de pek bilinmemektedir. Daha sonra duyulur ki, Hoca Efendi, Yörük Ali ve Demirci Mehmet Efe gibi çete reisleri ile konuşmak ve kuvve-i milliyeyi teşkil etmek üzere onları ikna etmek için Aydın ve Muğla taraflarına gitmiştir.

Daha sonra Müftü Efendi 29.5.1919 tarihinde Denizli Müdafa-i Hukuk ve Reddi-i İlhak Cemiyetini kurar, 6 şubeli olan bu cemiyet, Maliye, İstihbarat ve Propaganda, Askerlik Şubesi, Muhacirler şubesi, Levazım şubesi, İnzibat ve Güvenlik Şubeleri ve Irşad ve Nasihat Heyeti ile bir devlet gibi çalışmaktadır. Artık bu cemiyet, faaliyetlerini bir taraftan Nazilli, Köşk ve Aydın'a, diğer taraftan da Dinar ve Afyon'a kadar genişletir. Hocanın bütün arzusu teşkilatın başına tec-

Türk Ocağı Denizli Şubesi
Yayınları - 2

**MİLLÎ MÜCADELE'DE DENİZLİ
ve
MÜFTÜ AHMET HULÛSÎ EFENDİ
SEMPOZYUMU**

"BİLDİRİLER"

24-25-26 HAZİRAN 1992
DENİZLİ

EBEDİYATA YANSIYAN MÜFTÜ AHMET HULUSİ EFENDİ

. Dr. Tahir Kutsi Makal*

Tarih, kaleme dökülürse tarih olur. Bir olay, yazılı tarihe ve edebiyata yansır ise unutulmaz ve kalıcı olur... Tarih, yazı ile başlamıştır. Yazının bulunmasından önce de tarih olayları yaşanmıştır amma, bunlar karanlıktadır, bilinmezliktedir. Geçmiş zaman içinde cereyan eden olaylardan anca yazıya dökülmüş olanlar tarih içinde yerini alabilir.

Milli Mücadelede ateşin ilk parladığı anlar ve olayların içinde yaşayanlar, tarihe mal olmuşlardır. Çünkü olaylar ve insanlar, kahramanlar üzerine yazılmıştır. Türkiye'nin parçalanmak istendiği yıllarda Anadolu insanı, kutsal bildiği vatani çiğnetmemek, tutsak yaşamamak için destanlar ölçüsünde çalışmalar yapmıştır. Bu yüzden kimi ilimize "Kahraman", kimine "Gazi" kimine "Şanlı" ünvanları verilmiştir. Yine böylesi ünvanlara layık iki ilimiz daha mevcuttur. Bunlar, ordu dağıtılmış ve silahları teslim olunmuşken, başa bir atılımcı önder henüz çıkmamışken kendi kendilerine şahlanan iki vilayettir. Birincisi Denizli, ikincisi Balıkesir'dir... Balıkesir ve Denizli'de uyanan "kurtuluş, birlik olma, toprağın ve insanın hukukunu arama" bilinci, dalga dalga Anadolu'ya yayılmıştır. Bu iki ilin lider konumundaki insanları Balıkesir'de Mehmet Vehbi Efendi, Denizli'de Müftü Hulusi Efendi'dir.

"TARİH ADAM" VE GERÇEKLER

Müftü Hulusi Efendi, bir "tarih adam"dır. Hulusi Efendi, zaman içinde, bazı olayları meydana getirmeyi, eylemlerde bulunmayı kendine bir milli kutsal görev bilmiş, milli mücadelenin ilk günlerinde öne çıkmıştır. "Dikte ettirilen" resmi tarih, Müftü Hulusi Efendi gibi seçkin mücadele adamlarının yaptıklarını tam olarak yansıtabilmek değildir yöneticiler bazen, devrin icaplarına göre tarih yazdırabilirler. Bir çok devlette örnekleri görülmüştür. Türk devletlerinde de "resmi tarih" yazdırma geleneği vardır. "Vak'anüvis"ler, görev yaptıkları zaman diliminde kimin, hangi padişahın hizmetindeyseler, olayları onların görüşü doğrultusunda kaleme almışlardır.

Türk İstiklal Mücadelesi'nin tanıkları vardır ve bir çok konuyu aydınlatacak belgeler kaybolmuştur.

Kimin ne yaptığına dair belgeler ve tanıklar ortadadır zamanı gelince, tarih, gerçekleri, "resmi tarihe" ek olarak kaydedecektir. Müftü Hulusi Efendi, Mehmet Vehbi Efendi gibi cansiperane çalışan ve fakat "isimsiz kahraman" olarak kalan mücadele adamları, tarihte hakkettikleri yeri alacaklardır.

TANIKLAR VE BELGELER

Esasen, Milli Mücadele ışığının Denizli'de ilk yanışı ve Müftü Hulusi Efendi'nin destanlaşan şahsiyeti notlarda, anekdotlarda, hatıralarda yer almıştır. Ve yazılmıştır.

Milli Mücadelede Denizli'yi ve Müftü Hulusi Efendi'yi konu edinen eserlerden bazıları şunlardır:

M. Şefik Aker: "İstiklal Harbinde 57. Tümen ve Aydın Milli Cidali."

Celal Bayar: "Ben de Yazdım"

Ahmet İzzet (Çal Mütüsü): "İstiklal Harbinde Müftülerin Hizmetleri" (Sebilürreşat mec. C:1, S: 12)

Lütfü Müftüler: "Denizli Heyet-i Milliyesi"

Sındırgılı Süreyya (Süreyya Özgeevren): "Denizli Vak'ası ve Demirci Mehmet Efe"

Yzb. Ahmet: "Türk İstiklal Harbinin Başlangıcında Milli Mücadele"

* Araştırmacı - Yazar

Kadir Mısırlıoğlu: "Sarıklı Mücahitler"

Y. Doç. Dr. Nuri Köstüklü: "Milli Mücadelede Denizli, Isparta ve Burdur Sancakları"

Sadi Borak: "Sarıklı bir Mücahit" (Makale- Hayat Tarih Mecmuası- 1968/9)

Cemal Kutay: "Türk İstiklal Mücadeleleri Tarihi"

Sabahattin Selek: "Anadolu İhtilali"

Mithat Sertoğlu: "Milli Mücadelede Kahraman Denizli" (Belgelerle Türk Tarihi Dergisi- C:1, S: 6)

Tarhan Toker: "Kuva-yı Milliye ve Milli Mücadelede Denizli"

Akif Tank: "Milli Mücadelede Denizli"

Bu yazarlar ve eserleri "Milli Mücadelede Denizli'yi ve Müftü Hulusi Efendi"yi belgeleriyle tarih sayfalarına kaydetmektedirler. Bu kitap ve anıların yazarlarından bir kısmı olayları bizzat yaşamışlardır ve bir kısmı da yakın tarihimize ilgili belgelere dayanarak yazılarını kaleme almışlardır.

MÜFTÜ HULUSİ EFENDİ NE YAPTI?

Osmanlı İmparatorluğu'nun, Birinci Dünya Savaşının

sonunda "yenik" sayılması, imparatorluğun silahtan arındırılıp parçalanmaya alınması, Anadolu'da derin üzüntüye yol açmıştı. Binlerce yıllık tarih yaşayan Türk'ün kurduğu bir devletin göz göre göre parçalanıp yıkılması içlere sindirilemiyordu. Anadolu'ya, düşman devlet ordularının çıkışı geniş yurt çapında infiale sebep oldu.

Yunan ordu birliklerini 15 Mayıs 1914 de İzmir'i işgal etmesi, infialin "İnfialak" haline gelmesine yol açtı. Yunan işgaline karşı ilk patlama Denizli'den oldu: İşgalden dört saat sonra Denizli'de, büyük bir miting düzenlenmişti. Ve miting haberi bütün Anadolu'ya, İstanbul'a bildirilmişti. Denizli mitingi örnek teşkil etmişti. 57. Tümen komutanı Şefik Bey, Denizli Müftüsü Ahmet Hulusi Efendi'nin, "İşgalin kabul edilemeyeceğine, düşmanın her ne pahasına olursa olsun topraklarımızdan atılacağına" dair inanç telgrafını Aydın'da aydınlar huzurunda okuduktan sonra şöyle demişti:

"Denizli Müftüsü tutulacak, en sağlam vatanseverce yolu bize göstermektedir. Ben, asker olarak, elimdeki bütün imkanlarla vatanımı korumak için namus ve şeref andı içtim. Fakat bunu, Denizli'deki hareketi örnek olarak yapmak akıl ve mantık gereğidir..."

"ÜÇ TAŞ İLE HÜCUM!.."

Mitingden önceki olaylar da bir destanın başlangıcı gibidir: 15 Mayıs sabahı, erken saatlerde, Yunan işgali İzmir'de yaşanırken Denizli'de de, işgalin reddini sağlamaya yönelik kararlı, inançlı ve heyecanlı anlar yaşanıyordu. Aydınlar ve halk Çaybaşı'ndaki Türkocağı'nda ve Hükümet Konağı önünde, Delikliçinar'daki meserret kahvehanesi önünde, kayalık Mahallesindeki Müftülük biansı önünde, Bayramyeri'ndeki belediye binası önünde toplanıyorlardı. Sonra topluluklar birleşti ve önde Müftü Ahmet Hulusi Efendi, ardında heyecanlı vatandaşlar Ulucami'ye yürüdüler.. Ulu cami'den, "Sancak-ı Şerif", tekbirler ve dualarlar alınarak, tekbirlerle Belediye" meydanına Bayramyeri'ne gelindi.

Müftü Ahmet Hulusi Efendi, "İhtilal beyannamesi" gibi hitabesini burada söylemiştir. Denizli Mutasarrıfı, belediye Başkanı ve şehrin eşrafı belediye balkonunda yer alırken Müftü Hulusi Efendi şunları söylemiştir:

"Ey ahalil..

Muhterem hemşehrilerim!..

Bu sabah İzmir'i Yunan askeri işgal etmiştir.

Bu işgale muhalefet ve düşmanın taarruzuna mukabele etmek lazımdır. İşgal edilen memleket halkının silaha sarılması farz-ı ayn, uzak memleketler halkının silaha sarılması farz-ı kifayedir.

Türk Ocağı Denizli Şubesi
Yayınları - 2

**MİLLÎ MÜCADELE'DE DENİZLİ
ve
MÜFTÜ AHMET HULÛSÎ EFENDİ
SEMPOZYUMU**

"BİLDİRİLER"

24-25-26 HAZİRAN 1992
DENİZLİ

MİLLÎ MÜCADELEDE DENİZLİ MÜFTÜSÜ AHMET HULUSİ EFENDİ

Dr. Ali SARIKOĞLU*

Yurdumuzun çeşitli bölgeleri Mondros mütarekesine (30 Ekim 1918) dayanılarak, İngilizler, İtalyanlar, Fransızlar ve Yunanlılar tarafından işgal edilmişti. Bu emperyalistler inanıyorlardı ki, uzun yıllar devam eden savaşlar sonunda yorgun ve fakir düşen Türk Milleti, bu istilaya karşı duramaz ve Türk toprakları da kolaylıkla paylaşılırdı. Başka bir ifadeyle bu devletler böylece "Şark Meselesi"ni(1) kendi istedikleri gibi halletme fırsatını yakalamış olduklarını sanıyorlardı. Fakat bunun böyle olmadığı kısa zamanda anlaşılacaktı. Zira Mustafa Kemal Paşa'nın "Millî İntibah" (2) diye tanımladığı Türk Milleti'ndeki uyanış, işgalci güçleri büyük bir hayal kırıklığına uğratacaktı.

Bilindiği üzere bu millî uyanış din adamlarının da destek ve çabalarıyla kısa zamanda yurdun her köşesinde tezahür etmiştir.

İşte vatanın işgallerden kurtulması ve milletin bağımsızlığının korunması için düşmana karşı verilen mücadelede önderlik eden pekçok din adamlarından birisi de o tarihlerde Denizli Müftüsü dolan, Ahmet Hulusi Efendi'dir.

HAYATI

A. Ahmet Hulusi Efendi'nin Menşel ve Yetiştirilmesi:

Ahmet Hulusi Efendi 13 Eylül 1861'de Denizli-Kayalık mahallesinde doğdu. Babası, 1895 yılında Denizli Müftüsü iken vefat eden Osman Nuri Efendi'dir. O da Denizli'nin sayılı alim ve müderrislerinden Velüüddin Efendi'nin (3) oğludur.

Ahmet Hulusi Efendi, ilköğrenimi Denizli'de Tekelizade Bekir Efendi'den yaptı. Daha sonra, babası Nuri Efendi'den Denizli-Kayalık Mahallesinde bulunan medresesinde eğitim ve öğrenimini sürdürdü. Bu medresede, babasından Arapça öğrendi. Fıkıh dersleri aldı. Ağabeyi Müftü Tahir Efendi'den Mantık, Sarı -Nahiv, Edebiyat, Fen Bilgisi ve Abdullah Efendi'den Hadis öğrenimi gören Ahmet Hulusi Efendi, 4 Haziran 1891'de icazetnamesini aldı.

B. Ahmet Hulusi Efendi'nin Memuriyetleri

1 Eylül 1889 babası -Denizli Müftüsü Osman Nuri Efendi'nin fahri Müftü Müsevvatlığı (Müftü Yardımcılığı) göreviyle ilk memuriyet hayatına başlayan Ahmet Hulusi Efendi, 1910'da bu göreve 200 kuruş maaşla asaleten atandı. Aynı yıl Vilayeti İle idare Meclisi üyeliğine seçildi. Bir yılı aşkın bir süre, bu mecliste Denizli Sancağını temsil etti. Bu arada, Mekke-i Mükerrremeye akan "Aynı Zebini" su yolunun tamiri için kurulan (12 Temmuz 1906) yardım toplama komisyonunun da başkanlığını yapan Ahmet Hulusi Efendi, ağabeyi Mehmet Tahir Efendi'nin ölümü üzerine 6 Haziran 1918'de Denizli Müftülüğüne tayin edildi(4). Bu görevi, ölüm tarihi olan 22 Kasım 1931'e kadar sürdürdü.

Belirtilen memuriyetlerinin yanı sıra mezuniyetini müteakip babasının medresesinde hocalığa başlayan Ahmet Hulusi Efendi, 18 Ocak 1937'de Edirne'den "İbtiday-i Hariç Rusunam-i

(*) Diyanet İşleri Başkanlığı Disiplin ve Değerlendirme Şubesi Müdürü.

(1) Avrupa devletleri, Türklerin Anadolu'ya girişinden itibaren, Türkleri Anadolu'dan atmak ve yok etmek için her fırsatı değerlendirilmişlerdir. Avrupalıların Türkler'e karşı süregelen bu tutum ve davranışları daha sonra, Viyana Kongresi'nde (1815) "Şark Meselesi" olarak anılacak ve yeni bir şekil ve mana kazanacaktır. Zira Osmanlı Devleti, zayıflamaya başladıktan sonra "Şark Meselesi" emperyalist Avrupalılar nazarında "Hasta adam" Osmanlı'nın mirasının paylaşılması meselesi haline gelmiştir. (Bayram Kodaman, Şark Meselesi Işığında Sultan II. Abdülhamid'in Doğu Anadolu Politikası, İstanbul, 1983, s.7).

(2) Fahri Belen, Türk Kurtuluş Savaşı, 2. Baskı Ankara 1983, s. 49.

(3) Velüüddin Efendi, 1785 yılında, Denizli'nin Honaz İlçesinin Dağdere köyünde dünyaya gelmiştir. Babası Çiftlik sahibi Osman Ağa'dır (Mehmet Akif Tutenk, Milli Mücadele'de Denizli, İzmir, 1949, s. 20)

(4) Ağabeyi Mehmet Tahir Efendi'nin ölümü üzerine boşalan Denizli Müftülüğü için yapılan seçimde, Ahmet Hulusi Efendi, yönetici, ulama, esnaf ve halk temsilcilerinden 58 oy almıştır. Bu göreve talip diğer adaylardan Köralizade Esat Efendi'ye 37 ve Müftüzade Kazım Efendi'ye 25 olumlu oy verilmiştir.

Bu şekilde mitingten haberdar edilen Denizli halkı, 15 Mayıs 1919 gününün ilk saatlerinde belediye binasının bulunduğu Bayramyeri'nde toplandı. Halkın toplanması üzerine, yanında din görevlileri, tekke şeyhleri, eşraf, öğretmenler, yedek subaylar olduğu halde; Müftü Efendi önce Müftülük binası önüne gitti(21). Ahmet Hulusi Efendi, Müftülüğün yakınında bulunan Ulu Cami'deki sancak-ı şerifi(22) asılı olduğu yerden "tekbirler" ve "salat-ü selamlar"la indirerek, caminin etrafından bekleyen kalabalığın önüne geçti(23). Daha sonra tekbirlerle Bayramyeri'ne gelindi. Bu anda halkta heyecan doruk noktasına ulaşmıştı. Mutasarrıf, Belediye Reisi ve bazı eşraf belediye balkonunda daha önce yerlerini almışlardı. Çalınan trampetlerle halk sükunete davet edildi(24). Bir anlık sessizlikten sonra, Müftü Efendi'nin gür sesi işitilmeye başladı. O, bu tarihi konuşmasında şöyle diyordu:

"Muhterem Denizlililer! Bugün sabahın erken saatlerinde İzmir, Yunanlılar tarafından işgal edilmiştir. Bu tecavüze karşı hareketsiz kalmak, din ve devlete ihanettir, vatana karşı irtikap edilecek cürümlerin Allah ve tarih önünde affı imkansız günahdır. Cihad, tam manasıyla teşekkül etmiş dini farize olarak karşımızdadır. Hemşehrilerim, karşımıza çıkarılan dünkü teb'amız Yunan'a biz mağlup olmadık. Onlar öteki düşmanlarımızın vasıtasıdır. Yunan'ın bir Türk beldesini ellerine geçirmelerinin ne manaya geldiğini, İzmir'de şu bir kaç saat içinde irtikap edilen cinayetler gösteriyor. Silahımız olmayabilir, topsuz-tüfeksiz sapan taşları ile de düşmanın karşısına çıkacağız. İstiklal aşkı, vatan sevgisi, haysiyet şuurumuz ile kalbimizdeki iman ile mücadelemizin sonunda zaferi kazanacağız. Bu uğurda canını verenler şehit, kalanlar gazidir. Bu mutlak olarak cihad-ı mukaddestir. Sizlere vatanınızı düşmana teslim etmenin çaresiz olduğunu söyleyenler, düşman esareti altında olanlardır. Onlar irade ve kararlarına sahip değildir. Bu vaziyette onların emri ve fetvası aklın ve şer'an caiz, makbul ve muteber değildir. Meşru olan; münhasırını vatan müdafaası ve istiklal uğruna cihaddır. Korkmayınız... Meyus olmayınız... Bu livay-ı hamd'in altında toplanınız ve mücadeleye hazırlanınız... Müftünüz olarak CİHAD-I MUKADDES FETVASINI ilan ve tebliğ ediyorum"(25). "...Elinizde hiçbir silahınız olmasa dahi üçer taş alarak düşman üzerine atmak suretiyle mutlaka fiil-i mukabelede bulunununuz...(26).

Bu düşündürücü ve heyecanlı konuşmayla insan seli dalgalanıyor ve "Kahrolsun düşman" a-vazeleri gök gürültüsü gibi belediye meydanından taşıyor, dalga dalga etrafa yayılıyordu(27). Nitekim İzmir'in işgalinden dört saat gibi kısa bir sürede düzenlenen bu mitngin çevre il ve ilçelerde fevkalade tesiri olmuştur. Bunu daha sonraları Aydın Mebusu olarak TBMM'nde hizmet veren Dr. Mazhar Bey (Germen) şöyle belirtmektedir:

"İşte Denizli'de Müftü Ahmet Hulusi Efendi'nin rehberlik ettiği mitingün haberi ve onu takiben Müftü Efendi'nin imzasını taşıyan telgraf bu saatlerde Aydın'a geldi. Ben, HEYET-İ MİLLİYE tabirini ilk defa bu telgrafta gördüm. Hükümet doktoru idim. Mutasarrıf olmadığı için bu makama da vekalet eden 54 nci fırka kumandanı miralay (albay) Şefik Bey'in davet ettiği şahsiyetler arasında bulunuyordum. Kumandan, Müftü Efendi'nin telgrafının metnini bizzat okuyarak mealen şu şekilde vaziyeti açıkladı. Dedi ki:

Denizli Müftüsü, tutulacak en sağlam vatanseverce yolu bize göstermektedir. Ben asker olarak elimdeki bütün imkanlarla vatanımı korumak için namus ve şeref andı içtim. Fakat bunu, Denizli'deki hareketi örnek alarak yapmak akıl ve mantık gereğidir"(28) demiştir.

(21) M. Toker, a.g.e. s. 29.

(22) Bu sancak-ı Şerif hakkında bilgi için bkz., C. Kutay, Kurtuluşun ve Cumhuriyetin... s. 49-51; i. Müftüler, a.g.e., s. 8-9.

(23) Kadir Mısırlıoğlu, Kurtuluş Savaşında Sanki Mücahitler, 2. Baskı, İstanbul 1969, s. 168.

(24) M.A. Tütenk, a.g.e., s. 9.

(25) C. Kutay, Kurtuluşun ve Cumhuriyetin... s. 51-52.

(26) S. Borak, agm., s. 13.

(27) S. Borak, agm., gös. yer.

(28) C. Kutay, Kurtuluşun ve Cumhuriyetin... s. 53; T. Toker a.g.e., s. 30.

bildiriliyordu.

1919 Mart sonlarında, yani işgalden 50 gün kadar önce, İzmir'de toplanan kongreye Denizli sancağı adına katılan Heyet-i Milliye Başkanı Ahmed Hulusi Efendi, dönüşünde, benimle uzun ve çoğu gizli pek çok görüşme yaptı ve Denizli Sancağı kazalarında Acıpayam, Buldan, Sarayköy, Tavas, Çal'da, özellikle müftüler ve müderrislerle eşrafın önderlik ettiği kurullar oluşturduğunu söyledi. Artık kaçınılmaz olan Yunan işgali karşısında neler yapılması gerektiğininin şimdiden düşünülmesini, gerekli önlemlerin alınmasını önerdi... Yapılması gereken, vatanın bağımsızlığı ve onurunun zorunlu kıldığı şeylerdi. Bilimsel yeterliliği ve ahlaki ile sancağın her tarafından sevilen ve sayılan bir adamdı. Her yandan olumlu haberler geliyordu. Ahmed Hulusi Efendi, zor koşullar altında göreve çağırdığı kişileri, yetki ve özelliklerini çok iyi belirleyerek saptamış ve atamıştı. O sayılı günlerin bendeki en derin izlenimi budur." (14)

Belirtildiği üzere, Ahmed Hulusi Efendi, İzmir'de alınan kararlar doğrultusunda Denizli ve çevresinde halkı bilinçlendirmeye, mücadele fikrini aşılamaaya çalışmıştır. İleriki izahlarımızda da anlaşılabileceği üzere, bunda da başarılı olmuştur.

2. İzmir'in İşgaline Gösterilen Tepki ve Verilen Cihad Fetvası

Tersine dönen harp talii yıllar yılı Türk semasına kara bir kabus gibi çökmüştü. 1877-1878 Osmanlı- Rus Savaşından bu yana her ev, dededen toruna kadar bütün fertlerini savaş meydanlarına göndermiş, gidenlerin çoğu geri dönmemişti. Kızgın çöller, dondurucu stepler, engin denizler, nice Türk evladını yutmuştu. Birinci Dünya Savaşı (1914-1918) yenilgisiyle de arka arkaya gelen bu felaketler doruk noktasına ulaştı.

Diğer taraftan ---bu gibi felaketler yetmiyormuş gibi ---bir de halkın elinden silahları alındı. Böylece Türk Milleti manevi gücü yanında, maddi gücünü de kaybetmişti.

1919 Mayıslarında memleketin üzerine kara bir bulut çökmüştü Denizli'nin de üstüne... Şimdi de yeni bir söylenti dolaşıyordu:

"Yunan İzmir'e Çıkacak"

Burunlarının dibine yaklaşan bu felaket sebebiyle, Denizli'de halk mütereddit, şaşkın ve korkuluydu. Nihayet 1919 Mayısının 15'nde, korktukları haber bomba gibi patladı. Yunan İzmir'e çıkmıştı. Bu acı haber, Denizliye'de ulaştı(15).

Denizli Mutasarrıfı Faik Bey (daha sonra İçişleri Bakanı da olan Faik Öztürk) bu acı haberi öğrenir öğrenmez, Müftü Ahmet Hulusi Efendi'yi, Askerlik Şubesi Başkanı Tevfik Bey'i, Belediye Başkanı Hacı Tevfik Bey'i ve eşraftan bazı şahısları da yanına çağırarak, İzmir'den gelen telgrafı okudu. Mutasarrıf ve beraberindekiler, işgal haberini Dahiliye Nezaret'i'ne de bildirdiler(16). Daha sonra bu heyet, halkı korku ve telaşa düşürmemek ve İzmir'de olup bitenleri haber vermek üzere belediye binası önünde bir miting tertibine karar verdi(17). Bu mitingin düzenlenmesi görevini de Müftü Ahmet Hulusi üstlendi(18).

Bu sebeple Müftü Ahmet Hulusi Efendi hemen işe koyuldu. 15 Mayıs 1919 sabahının çok erken saatlerinde mitingi halka duyurmak üzere tellallar bulundu. Müftü Efendi'nin görevlendirdiği belediye tellalı Deli Mahmut ve parayla tutulan diğer tellallar çarşı ve mahalleleri dolaşarak "Allah'ını, dinini, vatanını sevenlerin Müftülük binası önünde toplanmalarını duyurdular (19). Bu arada Müftü Efendi, cami imam-hatiplerine de haber göndererek sabah namazından sonra cemaatle birlikte miting yerine gitmelerini istedi. (20).

(14) Yurt Ansiklopedisi, C. 3, gös. yer.

(15) 14/15 Mayıs gecesi sabaha doğru, Yunan askerleri İzmir rıhtımına ayak basmaya başladıkları an İzmir Redd-i İlhak Heyeti ve Belediyesi yurdun her tarafına olduğu gibi Denizli'ye de Yunan işgalinin başladığını gösteren telgrafını göndermişti. (Bu telgrafın tam metni için bkz. Türk İstiklal Harbi, C. 2/1, Ankara 1963, s. 63).

(16) Sadı Borak, Dahiliye Nezaret'i'ne çekilen telgrafların Müftü Ahmet Hulusi Efendi tarafından çekildiğini belirtmektedir. Bu telgrafın metni için bkz. Sadı Borak "Sanki Bir Mücahit" Hayat Tarih Mecmuası, Sayı : 9 (Ekim 1968), s. 12.

(17) Nuri Köstüklü, Milli Mücadele'de Denizli, Isparta ve Burdur Sancakları, Ankara, 1990, s. 69.

(18) Ayrıca mitingte sadece sukuneti korumak için de komiser Hamdi ve İbrahim Bey'ler Müftü Efendi'ye yardımcı olmak üzere görevlendirildiler (C. Kutay, Kurtuluşun ve Cumhuriyetin..., s. 50).

(19) S. Borak, a.g.e., s. 12-13.

(20) M.A. Tütenk, a.g.e., s. 6-8.

Türk Ocağı Denizli Şubesi
Yayınları - 2

**MİLLÎ MÜCADELE'DE DENİZLİ
ve
MÜFTÜ AHMET HULÛSÎ EFENDİ
SEMPOZYUMU**

"BİLDİRİLER"

24-25-26 HAZİRAN 1992
DENİZLİ

DENİZLİ MÜFTÜSÜ AHMED HULUSİ EFENDİ'NİN YAŞADIĞI ORTAM, SOYU, HAYATI VE İLMİ YÖNÜ

Kamil Şahin*

Çok güç şartlar altında yapılacak hizmetleri manevi rehberler bulur. Onların telkinleri, kalpler ve vicdanlarda derin ümit izleri meydana getirir. İşte bu manevi rehberler dizisinin bir altın halkasını da İstiklal savaşımızın sayısız kahramanları arasında mümtaz bir yer tutan, Denizli Müftüsü Ahmed Hulusi Efendi teşkil eder.

a. Ahmed Hulusi Efendi'nin Yaşadığı Ortam

Biz, Ahmed Hulusi Efendi'nin hayatını anlatmaya geçmeden önce, Onun içinde yaşadığı asırda, Denizlili olup da, İstanbul medreselerinde müderrislik yapmış olan, alim ve müderrisler dizisine bir göz atmak istiyoruz. Şimdi sırasıyla müderris, kadı ve müftü tayini oka ve azil devterlerinden elde edebildiğimiz bilgilere göre; XIX. asrın sonları ile XX. asrın başlarında Süleymaniye ve diğer medreselerde görev yapan, Denizlili müderrislerden bazılarının isimlerini verelim:

(1) Kibarzade Mustafa Asım Efendi, 1270-1296/1853-1878, Süleymaniye medresesi, hareketi altmışlı bölümü müderrisi (1).

(2) Mehmed ziyaaddin Efendi, Yahya Efendi oğlu, 1270-1287/1853-1870, Süleymaniye medresesi-İptida-i Hariç bölümü müderrisi(2).

(3) Mehmed Mir efendi, Yahya Efendi torunu, 1270 -1291/1853-1874, Süleymaniye Medresesi-Hareket-i Altmışlı bölümü Müderrisi(3)

(4) Salih Efendi, 1313-1321/1895-1903, Hareket-i Hariç Bölümü ali kısmı, ilmi kelim dersleri müderrisi, Mecidi ve Osmani nişanlarına haiz (4). Doç. Dr. Münir Avalar bilgi verdi.

(5) Mehmed Tefvik Efendi, 1322/1904, Kazasker İsmet Efendi medresesi, ali kısmı dördüncü sınıf müderrisi(5).

(6) Mehmed Tahir Efendi, Denizli kadı, müftüsü ve müderrisi, üçüncü dereceden Edirne payesi nişanına haizdir(6). Ahmed Hulusi Efendi'nin ağabeysidir.

(7) Hafız mehmed Veliyüddin Efendi, 1283-1299/1866-1881, Süleymaniye medresesi-Sahn-ı Seman bölümü ve Musile-i Süleymaniye bölümüne kadar terfi etmiştir (7). Bu zat aynı zamanda adına sempozyum dazenlediğimiz, Denizli Müftüsü Ahmed Hulusi Efendi'nin dedesidir.

DENİZLİLİ MÜFTÜ VE MÜDERRİSLER

(1) El-Hac mustafa Efendi, 1. Recep 1224/1809 yılında Müftü Musa Efendi yerine Denizli Müftülüğüne getirildi.

(2) Müftü Musa Efendi, Müftü Mustafa Efendi'nin su-i halinden yerine getirildi. 9 Zilkade 1227/1812

(4). Hatip Zade mehmed Efendi, Mahmud efendi görevden alındı yerine 13 Rabiülahir 1229/1813

(5). El-Hac mustafa Efendi tekrar göreve getirildi. 1230-1243/1814-1827 tarihine kadar göreve tekrar devam etti.

(6). Salih Efendi, Elhac Müftü Mustafa Efendi'nin aynı tarihte vefatı üzerine yerine oğlu Salih Efendi Denizli Müftülüğüne getirildi. 9 Şevval 1243/1827

* Araştırmacı - Yazar

ilirdi ve buna "İkba" denilirdi(17). Özellikle müftülerin verdikleri fetvaların da, fetva hatası yaptıkları görülürse, icab-ı halden dolayı görevine son verilirdi. Bu konuda gerek Şer'iye Mahkeme Sicillerinde, gerekse kadı, müftü ve müderris defterlerinde bir çok örnekler mevcuttur.

Biz, gerek Ahmed Hulusi Efendi'nin gerekse babası Osman Efendi'nin fetva hatası yapması yüzünden görevden alındığına dair hiç bir kayda rastlayamadık. Bu durumda da, Ahmed Hulusi Efendi ile babasının iyi bir fıkıh yani hukuk tahsili görmüş olduğunu ortaya koyması açısından önem taşımaktadır.

Ahmed Hulusi Efendi İzmir'in Yunanlılar tarafından, 15 Mayıs 1919 Perşembe sabahı işgalden, yaklaşık dört saat sonra meşhur fetvasını vermiştir. Denizlili gençlerin birinci Dünya Harbi sırasında, 67. Alay, 24. Tabur kur'a erlerinin, Unkapanı Camii'ne hediye ettikleri Sancağı Şerifin altında, Denizli'deki Miting meydanında "İlk Cihad Fetvasını" vermiş ve toplanan halka hitaben şöyle söylemiştir:

"Muhterem Hemşehrilerim!

Karşımıza çıkarılan düşman daha dünki uşaklarımızdır. Biz onlara mağlup olmadık. Bu düşman her kim olursa olsun. Türkün ve Müslümanlığın son müstakil yurdu olan topraklarımızda elimizden alınmak isteniyor. Bizler şimdiye kadar esir yaşamadık ve yaşamayacağız. Silahımız yoksa sapan taşıyla düşmana karşı çıkmak onu tepelemek her Türk ve Müslümana farzı ayındır. Fetva veriyorum, Silah azlığı veya çokluğu mühim değildir. Biz ülkelere hükmetmiş, Fatihlerin torunlarıyız " diyordu (18).

Ahmed Hulusi Efendi: "Düşmanı memleketimizden kovup çıkarmak her müslümana farzdır. Fetva veriyorum" derken, Kur'an-ı Kerim'de Ettevbe suresinin 41. ayeti olan: "İsteyen, istemeyen-hepiniz savaşa çıkın. Allah yolunda mallarınızla cihad edin. Bilirsiniz bu sizin için hayırlıdır" (19) ayetine dayanarak "Fetva" veriyordu.

Ahmet Hulusi Efendi'nin bir başka fetvası da, İngiliz işgali altında bulunan İstanbul Hükümeti tarafından verdirilen Fetva'ya karşılık olarak, Anadolu'nun çeşitli vilayet ve kazalarındaki ulema, müftü ve müderrislerden 152 kişinin imzasını taşıyan fetvaya katılmasıdır. Ahmed Hulusi Efendi de, bu fetva heyetinin içinde bulunmaktadır. Bu fetva 5 Mayıs 1336/1920 tarih ve 27 sayılı "Hakimiye-i Milliye Gazetesi'nde" yayınlanmıştır.

e. Ahmed Hulusi Efendi'nin çocukları:

Bizim T.C. Emekli Sandığı Genel Müdürlüğü Balgat Arşivindeki Ahmed Hulusi Efendi dosyasından elde ettiğimiz bilgilere göre, A. H. Efendi'nin beş tanesi erkek biri kız olmak üzere altı tane çocuğu dünyaya gelmiştir. Onlarda:

- (1). Ahmed Fevzi D. 1312/1895 doğumlu. (ö-1980)
- (2). Osman Nuri 1314/1896 doğumlu. (ö-1945)
- (3). Ömer Lütfi 1316/1898 doğumlu. (ö- 1963)
- (4). Kızı Emine Hanım 1320/1902 doğumlu (ö- 1983)
- (5). Ali Faik 1323/1905 doğumlu (ö- 1979)
- (6). Bekir Sıddık 1329/1911 doğumludur. (ö- 1985) (20).

İstiklal Savaşının ternelinde iman harcını koyan Denizli Müftüsü Ahmed Hulusi Efendi, aradan dört sene geçtikten sonra, TBMM tarafından anılmıştır. 21. 1. 1340 (1924) tarihinde TBMM 87. bileşiminde ve saat 1.47'de Reis Fethi Bey'in Başkanlığında yapılan toplantıda, Denizli mebusu Yusuf ve Necip Ali Beylerin verdiği önerge ile mutalaa edilmiştir. Söz konusu önerge aynen şöyledir: "İzmir işgali üzerine vatan ve memleketi müdafaa maksadıyla teşekkül eden Hey'et-i Milliye rüesa ve azalarına İstiklal Madalyası itasına dair (2/251) numaralı teklifi Kanunisi ve Şayan-ı müzakere olduğuna dair layiha encümeni mazbatası görüşülerek" kabul edilmiştir (21).

Ahmed Hulusi Efendi'nin 22 Kasım 1931 tarihinde görevi başında iken vefatından sonra, zevcesi Hatice Hanım ve çocuklarından kızı Emine Hanım ile oğlu Bekir Sıddık'a maaş bağlanmıştır. Sayıştay'ın 21668 numaralı kararı ile, Maliye bağlanan maaş miktarı şöyledir:

1. Eşi Hatice Hanım (D. 1291/1874 - Ö. 7 Şubat 1947 : maaş. 10.8 TL.

MİLLÎ MÜCADELE'DE AYDIN

Asâf GÖKBEL

Sadeleştiren: Hüseyin KURUÜZÜM

T.C. EFELER BELEDİYESİ KÜLTÜR YAYINLARI: 11

AYDIN'DA HEYECAN

15 Mayıs 1919. Günlerden perşembe, saat sabahın altısı var yok... Odamın kapısını bir dost eli vuruyor.

- Daha uyuyor musun? Kalk, Yunan İzmir'e girdi diyorum. Haberin dehşetinden tokat yemiş gibi sersemledim.

Sokağa çıktığım zaman, yeni doğan güneş bakır bir sini gibi yavaş yavaş ufukta yükseliyordu. İstasyon Caddesi'nden yukarıya, çarşıya doğru kararsız adımlarla yürüyorum. Dükkânlar, mağazalar kapalı. Kendimle konuşuyorum:

- Vakit çok erken olmalı. Dükkânlar henüz açılmamış.

Sokaklarda kimseler yok. Ramazan Paşa Camisi önünden Sultaniye Caddesi'ne saptım. Hükümete doğru çıkıyorum. Sola kıvrılarak Bit Pazarı'nın ağzındaki Haki'nin Kahvesi'ne uğradım. Şehrin sözü geçen tüccarlarından bir grubunun geldikleri bu yerde ikinci derece birkaç memur, esnaftan, tüccardan birkaç zengin baş başa vermiş dertli dertli söyleşiyorlar. İzmir'in başına gelen büyük acıdan üzüldükleri yüzlerinden belli. Büyük devletlerin oynadıkları hileli oyun onların da kalbini yaralamış. İçim içime sığmıyor. Kahvecinin getirdiği sıcak çayı yudumlarken, zihnimden bir sinema filmi gibi pek çok şey geçiyor. Bunları şimdi bir araya toplayıp anlatmak olası değil. Kara haber, bir yıldırım hızıyla bütün Aydın'a yayılmış. Aydın'ı bir yas kaplamıştı. Herkes birbirinden destek umuyordu; fakat kimse kimsenin acısına derman olacak halde değildi. Bütün gönüller yas içinde. O gün akşama kadar dükkânlar açılmadı. Halk kahvelerde, sokaklarda başıboş dolaşıp duruyor, yurdun her tarafı gibi Aydın yas içindeydi.

İzmir'in Yunanlılar tarafından işgal edilmek üzere olduğu haberini Aydın; 14/15 Mayıs Perşembe sabahının saat 2'sinde aldı.

Gerçi bu saatte, Yunan askerleri henüz İzmir Rıhtımı'na ayak basmamıştı. Fakat uzlaşan devletlerin işgal kararı bir gün önceden

**15 Mayıs'ı miting tarihi olarak
verdiği halde sehven 16 Mayıs
tarihine yer veren çalışmalar**

**15 MAYIS'I MİTİNG TARİHİ OLARAK YER VERDİĞİ HALDE SEHVEN 16
MAYIS TARİHİNE DE YER VEREN ÇALIŞMALAR**

- 1)Sıtkı AYDINEL, *Güneybatı Anadolu'da Kuva-yı Milliye Harekatı*, Kültür Bakanlığı yayınları, Ankara 1993.
- 2)Tahir KODAL, *Atatürk Döneminde Denizli (1923-1938)*, Denizli Ticaret Odası Kültür Yayınları No:4, Ankara 2007.
- 3)Tarhan TOKER, *Kuvayı Milliye ve Milli Mücadelede Denizli*, Denizli Sanayi Odası yayınları:3 (Tarihsiz).
- 4)Cevdet ŞEMSİOĞLU, *20.Yüzyıl Başlarında Denizli*, Yayına hazırlayan:Haluk Şiemsioğlu, Denizli Büyükşehir Belediyesi Kültür yayınları, Denizli 2016.
- 5)Ziya TIKIROĞLU, *"Belleklerden Gerçeklere... Denizli"*, Denizli Belediyesi Kültür yayınları, İkinci baskı Denizli 2011.

Güneybatı Anadolu'da

KUVÂ-YI MİLLİYE HAREKÂTI

Sıtkı AYDINEL

KÜLTÜR BAKANLIĞI

B A Ş V U R U K İ T A P L A R I

© KÜLTÜR BAKANLIĞI, 1993 / ANKARA
• ISBN 975-17-0628-9

Kapak Düzeni / Levent ÇAĞIN

DR
589.68
.A9B
1993

650 Genelbatı Anadolu (Türkiye) Tarih
651 1- Türkiye -- Tarih -- Kurtuluş Savaşı
(1919-1923)
651 2- Türkiye -- Siyaset ve yönetim -- 1919-
I. e.a. II. c.a. 740 : Kuvayi milliye hareketi
830 - III. Dizi : Türkiye Kültür Bakanlığı Yayınları
1154

Yayımlar Dairesi Başkanlığı'nın 30.03.1993 tarih ve
928.2.995 sayılı makam onayı gereğince ikinci defa
10.000 adet bastırılmıştır.

KİTAP DEMİRBAŞ KAYDI
KAYIT NO 2874
KAYIT TARİHİ 22.3.1994

ETAM A.Ş. Matbaa Tesisleri - ESKİŞEHİR

Bey'i eleştirmek yerine ortamı belirtmek gerekir. Bekir Sami Bey bir asker olarak verilen emri yapmakla mükelleftir. Ayrılışını da İstanbul'da, Konya'da, Afyonkarahisar'da üst makamlara ve ilgililere bildirmiştir. Fakat hiç biri bölgede doğan boşluğun nasıl doldurulacağını emretmemişlerdir. Bu da genel durumdan, özellikle E.H.U. Rs.'nın tam haberi olmadığını, aralarında tam bir irtibatın sağlanamadığını göstermektedir. 14. Kolordu Komutanı Yusuf İzzet Paşa'nın da kendi kolordusunun sorumlu olduğu bölgede, düşündüğü düzenin bir an önce kurulmasını istemesi doğaldır. Doğacak zaafiyeti koordine edecek makam E.H.U. Rs. olması gerekirdi.

Burada bir hususu daha belirtmeye gerek vardır. Ahmetli baskınından sonra doğan emir komuta boşluğunu yine Yüzbaşı Süleyman Sururi inisiyatifi ele alarak doldurmağa çalışmıştır. Bu olaylarla, onun bu bölgede Kuvâ-yı Milliye'yi teşkilâtlandırmadaki büyük rolü bir kere daha ortaya çıkmış olmaktadır.

j. Denizli'de Kuvâ-yı Milliye'nin İlk Faaliyetleri:

15 Mayıs 1919 gece yarısından sonra İzmir'in işgali ile ilgili Redd-i İlhak Cemiyeti'nden gelen telgraf Denizli'ye ulaşır ulaşmaz, Denizli Mutasarrıfı Faik Bey, Denizli'nin ileri gelenlerinden Küçükağaoğlu Ali Bey, İzmirlioğlu Hacı Aziz Bey, Tavaslioğlu Mustafa Bey, Şirvânlioğlu Giyasi Efendi, Küçükağaoğlu Mustafa Nail Bey'ler ile resmi görevlilerden Belediye Reisi Hacı Tefvik Bey, Askerlik Daire Başkanı Miralay Tefvik Bey, Defterdar Süleyman Bey'i makamına çağırarak, İzmir'den gelen bu telgrafı okudu. Burada toplananlar, Belediye binası'na giderek bir miting yapmaya karar verdiler. Bu kararlarını dellâllarla halka duyurdular. Şehrin değişik semtlerinden gelen halk Bayramyeri'ndeki Belediye Meydanı'nda toplandı⁽¹⁷⁹⁾. Denizli'de mücadele

(179) Tütenk, A.Akif; Milli Mücadelede Denizli, 1949 İzmir, s.8

bayrağını çekenlerin başında gelen Müftü Ahmet Hulusi Efendi halkı mücadeleye davet eden güzel bir konuşma yaptı⁽¹⁸⁰⁾.

16 Mayıs sabahı yapılan bu toplantıdan sonra da, Türk Ocağı gençleri halkın heyecanını coşturucu toplantılar yaptılar. Öğleden sonra Mutasarrıflık dairesinde toplanıldı. İstanbul'da İtilâf Devletleri Mümessillerine protesto telgraf-ları çekildi⁽¹⁸¹⁾.

Denizli Liva Merkezindeki bu heyecan Tavas ve Çal Kazalarında da görüldü. Tavas Kaymakamı Ali Rıza Bey 16 Mayıs günü halkı Belediye binası önünde toplayarak, adı geçen telgrafı okudu ve ne şekilde hareket edeceklerini halka açıkladı. Bundan sonra söz alan Yarangüme Hakimiyet'i Milliye Okulu öğretmeni Mehmet Ali Bey de Yunanlıya karşı hareket geçilmesi gerektiğini söyledi.

Çal Kazası'nda da Müftü Ahmet İzzet efendi bu acı haber üzerine 17 Mayıs 1990 günü Çarşı Camiinde toplanan halka: "Düşman istilâsına seyirci kalmak doğru değildir. Muktedir olanlar elden gelen imkânlarıyla hazırlanmaları lâzımdır" sözleriyle halkı mücadeleye davet etti. Bu toplantıda yedek subaylardan Ahmet Akşit Bey de heyecanlı bir nutuk söyleyerek, Müftü'nün sözlerini pekişdirdi⁽¹⁸²⁾.

180) Bayar, C. A.g.e., C.6, s.1948-1949: Müftü Ahmet Hulusi Efendi'nin konuşması şöyle idi: "Hemşehrilerim, şimdi İzmir'i Yunan askerleri işgal etmiştir. Bu işgale muhalefet ve düşmanın taarruzuna mukabele lâzımdır. İşgal edilen memleketler halkının silâha sarılması ve savaşması farz-ı ayın, uzak memleketler için farz-ı kifâyedir, Fetva veriyorum. Silâh ve cephane azlığı veya yokluğu hiç bir zaman mücadeleye mâni teşkil etmez. Elinizde hiçbir silâh olmasa dahi üçer taş alarak düşman üzerine atmak suretiyle mutlaka fiili mukabelede bulununuz. Biz birçok ülkelere hükmetmiş fatihlerin torunlarıyız. (Orada bulunan tanıdığı Hristiyanları göstererek) Bunlar da bir vediadır, onlara dokunmayınız.

181) 18 Mayıs günü de tekrar edilen bu telgraflarda: "Yunan askerleri İzmir'i terk etmedikleri takdirde Denizli halkının İzmir'i müdafaaya hazır olduğunu" bildirildi.

182) Tütenk, A.A. A.g.e., s.9-10.

Atatürk Döneminde DENİZLİ

(1923-1938)

Yard.Doç.Dr.Tahir KODAL

Denizli Ticaret Odası Kültür Yayınları No:4
Bilimsel Araştırma

DENİZLİ TİCARET ODASI KÜLTÜR YAYINLARI No:4

Bilimsel Araştırma

Atatürk Döneminde Denizli (1923-1938)

Tahir KODAL

2007

Kapak Tasarımı
Mümin İNAN
Mac Art Tasarım

Baskı
Matsa Basımevi
0.312.395 20 54-Ankara

ISBN: 978-9944-60-158-0

Belediye Başkanı Hacı Tevfik, Tavaslızâde Mustafa Yusuf Bey ve Efendiler katılmışlardır. Diğer ilçelerden katılanların isimleri de şunlardır; Tavas ilçesinden Müftü Cennetzâde Tahir Efendi, Belediye Başkanı Gerdekezâde Hacı İsmail, Katırcızâde Abdullah, Şeyh Alizâde Mehmet Kemalettin, Sarayköy ilçesinden Müftü Ahmet Şükrü Efendi, Belediye Başkanı Hacı Salihzâde Halil, Müderris Hacı Halilzâde İsmail Efendi; Çal ilçesinden Müftü Ahmet İzzet Efendi, Buldan ilçesinden Salih Efendizâde Necip, Yusufzâde Ahmet Efendi.⁸⁶

22 Mart 1919'da İzmir'de başlayan kongrede, Wilson ilkelerine uymayan işgalci emperyalist güçler şiddetle protesto edilerek, Balıkesir, Aydın ve Denizli Sancakları'nda Müdafaa-ı Hukuk ve Redd-i İlhak Cemiyetleri'nin kurulmasına karar verilmiştir.⁸⁷ Denizli üyeleri de alınan kararlar doğrultusunda çalışmalarına başlamak üzere Denizli'ye dönmüşlerdir.

Milli Mücadele öncesinde yerel teşkilatlanmalar ve Kuvâ-yı Milliye hareketi oluşturma çabaları sürerken, Yunanlılar 12 Mayıs 1919'da İtilaf Devletleri'nden İzmir ve arka bölgelerini işgal edebilme serbestliğini elde etmişlerdir. Venizelos'un durumu Yunanistan hükûmetine bildirmesi üzerine, Yunanlılar 14 Mayıs 1919 günü akşamı İngilizleri bilgilendirecek, 14-15 Mayıs gecesi sabaha karşı İzmir'i işgale başlamışlardır.⁸⁸

Yunanlılar İzmir'i işgal ettiği sırada Denizli Mutasarrıfı Faik (Öztırak) Bey, İzmir'den gelen telgrafla olup bitenleri öğrenmiş ve Yunanlıların işgal haberini derhal, Müftü Ahmet Hulûsi Efendi'ye, Belediye Başkanı Hacı Tevfik Bey'e ve şehrin ileri gelenlerine bildirmiştir.⁸⁹ Bunun üzerine ertesi gün büyük bir protesto mitingi düzenlemek gerektiği kararlaştırılarak, her tarafa haberler gönderilmiştir.

15 Mayıs 1919 sabahı, Yunanlıların İzmir'i işgal etmesi üzerine gerçekleştirilen ilk protesto mitingi, işgalden yaklaşık dört saat sonra, Denizli'de gerçekleştirilmiştir.⁹⁰ Bu da Denizli halkının Millî Mücadele konusunda ne kadar hassas olduğunu göstermektedir. 15 Mayıs 1919 Cuma günü, Cuma namazından sonra, Denizli ve çevresinden gelen Denizli halkının

⁸⁶ A. Akif Tütenk, a.g.e., s. 5.

⁸⁷ A. Akif Tütenk, a.g.e., s. 6.

⁸⁸ Tarhan Toker, *Kuvâ-yı Milliye ve Millî Mücadele'de Denizli*, Denizli, 1983, s. 35-36.

⁸⁹ Tarhan Toker, a.g.e., s. 8.

⁹⁰ Cemal Kutay, *İstiklâl Savaşının Maneviyat Ordusu*, İstanbul, 1977, s. 58-59.

katılımıyla Bayram Yeri'nde büyük bir protesto mitingi düzenlenmiştir. Denizli'de yaşayan yerli Ermeni ve Rumların da bu mitinge katılması dikkat çekici bir durumdur. Bayram Yeri'nde toplanan halka hitap etmek amacıyla, Müftü Ahmet Hulûsi Efendi, Belediye Başkanı Hacı Tevfik Bey ve Mutasarrıf Faik (Öztırak) Bey Belediye binasının balkonundaki yerlerini almışlar ve kalabalığa Müftü Ahmet Hulûsi Efendi hitab etmiştir. Müftü Ahmet Hulûsi Efendi hitabında, Yunanlıların İzmir'i işgalini şiddetle protesto ederek, Denizli halkını yaklaşan bu tehlike karşısında mücadeleye davet etmiştir. İşgale karşı kayıtsız kalmanın düşünülmeyeceğini ve vatanın hiçbir zaman savunmasız bırakılamayacağını vurgulayarak, aynı zamanda Millî Mücadele'nin ilk "kutsal savaş (cihat)"⁹¹ fetvasını da ilân etmiştir. Ahmet Hulûsi Efendi konuşmasında, Türkleri "silah ve cephane azlığına bakmadan, yurt savunmasına çağırır"⁹² bu fetvasıyla, Denizli halkını her türlü şartlarda Millî Mücadele'ye çağırmıştır. Ayrıca, miting sırasında tanıdığı Ermeni ve Rumları yani gayr-ı müslimleri göstererek, onların birer emanet olduğunu ve onlara asla dokunulmaması gerektiğini ifade etmiştir.⁹³

Müftü Ahmet Hulûsi Efendi ve diğer üyelerin öncülüğünde düzenlenen bu miting, mitingde Ahmet Hulûsi Efendi'nin vermiş olduğu Millî Mücadele fetvası ve bu kararı takip eden fiilî teşkilat, Millî Mücadele tarihimizin ilk varlığıdır.⁹⁴

İzmir'in işgalinden sonra, Yunanlıların zaman geçirmeyerek Adalar Denizi bölgesi içlerinde ilerlemeleri 22 Mayıs'ta Selçuk'u, 25 Mayıs'ta Aydın'ı işgal etmeleri üzerine Denizlililer siyasal ve askeri örgütlenme hazırlıklarını arttırmışlardır. Aydın'daki Kuvâ-yı Milliye mensupları daha rahat çalışmalarda bulunmak için Denizli'ye gelmişlerdir.⁹⁵ Hem bunların desteği ile hem de Müftü Ahmet Hulûsi Efendi ve İsmail Hakkı Bey'in halk arasındaki girişimleri sonucunda 22 Mayıs'tan-3 Haziran'a kadarki süre içinde, Denizli'de Millî Mücadele için elverişli bir hava oluşturulmuştur.

⁹¹ Cemal Kutay, a.g.e., s. 61.

⁹² Yücel Özkaya, *Türk İstiklâl Savaşı ve Cumhuriyet Tarihi*, Ankara, 1981, s. 10.

⁹³ A. Akif Tütenk, a.g.e., s. 9.

⁹⁴ Cemal Kutay, a.g.e., s. 62.

⁹⁵ Nuri Köstüklü, *Millî Mücadele'de Denizli, Isparta ve Burdur Sancakları*, Ankara, 1990, s. 83.

Denizli Sanayi Odası
Yayınları : 3

**KUVAYI MİLLİYE
ve
MİLLİ MÜCADELEDE
DENİZLİ**

== TARHAN TOKER

«Tarih: bir Milletin kanı, hakkı, varlığını hiç bir zaman inkâr etmez. Bundan dolayı vatanımız ve milletimiz aleyhine hükümler ve kanaatlar kat'i olarak iflasa mahkûmdur.»

Atatürk

KİTAP HAKKINDA

DENİZLİ, mütareke ve milli mücadele yıllarında adını sık sık duyuran, kuvayi milliye ör gütlenmesinde etkin bir yeri olan, Yunan işgaline karşı direnen ilk yörelerden biridir. Mondros Mütarekesi Denizli'de tepki ile karşılanmış, bu durum karşısında İstanbul hükümeti, Denizli halkını yatıştırmak için önlemler almış, fakat, hiç bir tehdit Vatansever Denizli halkı üzerinde etkili olamamıştır.

Denizli Sancağı, 22 Mart 1919 da İzmir'de toplanan Reddi ilhak Kongresine katılmış, kongrede İzmir'den sonra ilk Müdafaa-i Hukuk ve Reddi ilhak Cemiyeti kurulması kararlaştırılmış, Kongre Başkanı Vali Nureddin Paşa ile, Kongre Başkanı Ahmet Hulusi Efendi tarafından yarınlara ışık tutan bir tarihi konuşma yapılmıştı. İşgalden 50 gün önce toplanan bu milli kongreden sonra, Denizli merkez ve ilçelerinde -artık kaçınılmaz olan- Yunan işgaline karşı gerekli önlemler alındı. 16 Mayıs 1919 sabahı İzmir'in işgalinden 24 saat sonra, «Bayramyerinde» bir protesto mitingi düzenlendi. Bu biting işgale karşı İzmir dışında gösterilen ilk toplu tepkiydi. Bu toplantıda Vatansever Müftü Ahmet Hulusi Efendi, ünlü tarihi konuşmasını yaptı : «İzmir Yunanlılarca işgal edilmiştir. Bu saldırıya karşı kayıtsız kalmak, dine ve devlete ihanettir... Cihat, tam anlamıyla bir milli ve dini görev olarak karşımızdadır. Silâhımız olmayabilir, sapan taşlariyle de düşmanın karşısına çıkacağız. Bu kesin olarak kutsal bir cihattır. Korkmayınız, üzülmeiniz, bu Sancak altında toplanınız, savaşa hazırlanınız, müftünüz olarak, kutsal savaş fetvası veriyor ve sizlere duyuruyorum. Meşru olan, özellikle, vatan ve bağımsızlık uğruna savaştır...» Denizli'den yükselen bu gür ve kahraman sese, kısa zamanda yalnız Denizli değil Aydın da katıldı. Denizli Müdafaa-i Hukuk ve Reddi ilhak Cemiyeti kurulmuş, Sarayköy ve Aydın cepheleri oluşturulmuş, bu suretle işgal kuvvetlerine karşı Büyük Menderes havzasında bir milli baraj oluşturulmuştu. Denizli direniş örgütü çalışmasını her an genişletiyor, savaş grupları oluşturuluyor, müftüleriyle, yedeksubaylarıyla

Ali Bey, İzmirlioğlu Hacı Aziz Bey, Tavashioğlu Mustafa Bey, Şirvanlioğlu Giyasi Efendi, Küçükağaoğlu Mustafa Naili Bey, Defterdar Süleyman Beyleri çağırdı. Durumu anlattıktan sonra telgrafı okudu. İşgal haberini Konya üzerinden Dahiliye Nezareti'ne ve Sadaret'e tellediler. Daha sonra birlikte Belediye binasına gittiler. Halkı korku ve telaşa düşürmemek, İzmir'de olup bitenleri halka bildirmek için 15 Mayıs 1919 günü sabahı Belediye dairesi önünde bir Miting yapılmasına karar verdiler. Sabahın çok erken saatlerinde Belediye Tellal'ı Deli Mahmut ve parayla tutulan diğer Tellallar çarşı ve mahalleleri dolaşarak halkın camide toplanmalarını, bir yandan da Cami imamların hber gönderilerek Sabah namazını kıldıktan sonra cemaatle birlikte Belediye dairesi önüne gelmeleri istendi.

BAYRAMYERİ'NDEKİ BELEDİYE BİNASI ÖNÜNDE YAPILAN MİTING :

15 Mayıs 1919 sabahı, İzmir'i'n işgalinden yaklaşık dört saat sonra düzenlenen Denizli Mitingi, işgale İzmir dışında gösterilen ilk toplu tepkiydi. 15 Mayıs sabahın erken saatlerinde halkın bir kısmı Çaybaşı mahallesindeki Türkocağında, Hükümet Konağı önünde, bir kısmı da Delikliçınar'daki İttihat ve Terakkicilerin toplantı yeri olan Meserret Kiraathanesi önünde, bazı gruplarda Kayalıktaki Müftülük binasıyla Bayramyeri'ndeki Belediye önünde toplanmışlardı. Daha sonra çeşitli yerlerde toplanan bu gruplar Bayramyeri'ne geldiler. Buradan da toplu olarak Kayalık'taki Müftülük binasına giden halk, çok büyük ve heyecanlı bir kalabalık halinde Bayramyeri'ne doğru hareket ettiler. Önde Müftü Ahmet Hulusi Efendi, cami imamları, Tekke Şeyhleri, Beldenin ileri gelenleri, Öğretmenler, Yedeksubaylar... ellerinde Türk Bayrakları olduğu halde, Kaaylık Camiine, oradan Sancak Şerifi de alarak ve tekbirler getirerek Belediye önüne geldiler. Yerli Rum ve Ermeni erkeklerinden çoğunun Miting'e katılmış olduğu da gözleniyordu. Yakın köylerden gelenler de görülüyordu. Halktaki heyecan büyüktü. Mutasarrıf Faik Bey, Belediye Başkanı Hacı Tevfik Bey, şehrin ileri gelenlerinden bir kısmı Belediye Balkonunda idiler. Belediyeden çıkan Müftü Ahmet Hulusi Efendi'nin kürsüye doğru ilerlemesi üzerine Trampetler çalarak halk susmaya çağrıldı.

MÜFTÜ EFENDİ'NİN KONUŞMASI :

Saygıdeğer Denizli'liler; Hemşehrilerim!

«Bugün sabahın erken saatlerinde İzmir Yunanlılar tarafından işgal edilmiştir. Bu saldırıya karşı kayıtsız kalmak dine ve devlete ihanettir... Cihat tam anlamıyla bir dini görev olarak karşımızdadır. Karşımıza çıkarılan Yunan'a biz yenilmedik. Onlar o bir düşmanlarımızın racıdır. Yunanlıların bir Türk ilini ellerine geçirmelerinin ne anlama geldi-

ğini, İzmir'de şu bir kaç saat içinde işlenen cinayetler gösteriyor. Silâhımız olmayabilir, topsuz-tüfeksiz Sapan taşlarıyla de düşmanın karşısına çıkacağız. Silâh ve cephane azlığı veya yokluğu hiçbir zaman mücadeleye engel teşkil etmez. Elinizde hiçbir silâhınız olmasa dahi yerden alacağınız taşları düşman üzerine atmak suretiyle karşı koyunuz. Biz bir çok ülkelere hükmetmiş Fatihlerin torunlarıyız. Bu, kesin olarak kutsal bir cihattır. Sizlere vatanımızı düşmana teslim etmekten başka **çare olma-** dığını söyleyenler, düşmanın tutsağı olanlardır. Onlar irade ve kararlarına sahip değildirler. Bu durumda onların buyruk ve Fetvaları aklen-Şer'an caiz kabul edilebilir ve geçerli değildir.

Meşru olan, özellikle, Vatan savunması ve Bağımsızlık uğruna savaştır. Korkmayınız... üzülmeyiniz, bu Tanrı Sancağı altında toplanınız ve savaşa hazırlanınız. Müftünüz olarak, kutsal savaş Fetvası veriyor ve sizlere duyuruyorum.»

Mitingden sonra halk üzgün ve sinirli bir ruh hali içinde dağıldı. Öğleden sonra Türkocağı'na mensup gençler, Türkocağı salonunda toplanarak işgali lânetlemişlerdi. Aynı hareket halk tarafından Delikliçinâr'da da yapılmıştı. Böylece halkın dini ve milli heyecanları harekete getirilmişti.

İkinci üzeri Hükümet Konağında Mutasarrıflık binasında toplanan şehrin ileri gelenleri, Mutasarrıfla birlikte İstanbul'daki İtilaf Devletleri temsilcilerine bir protesto telgrafı çekmişlerdi. Aynı gün, Belediyede yapılan bir toplantı ile çevre il ve ilçelerle ilişki kurularak ortak bir direniş cephesi kurulması da kararlaştırıldı.

Aydın Milletvekili Dr. Mazhar Germen, o günü şöyle anlatıyor : «Denizli Müftüsü Ahmet Hulusi Efendi'nin Miting haberi ve ardından Müftü Efendi'nin imzasını taşıyan telgraf, bu saatlerde Aydın'a geldi. Ben Milli Heyette yemini ilk kez bu telgrafta gördüm. Mutasarrıf olmadığı için bu makama da vekâlet eden 57. Tümen Komutanı Miralay Şefik (Aker) Müftü Efendinin telgrafının metnini okuyarak, dediki : «Denizli Müftüsü, tutulacak en sağlam, vatanseverce yolu bize göstermektedir. Ben, asker olarak, elimdeki bütün olanaklarla vatanımı korumak için namus ve şeref andı içtim. Fakat bunu, Denizli'deki hareketi örnek alarak yapmak, akıl mantık gereğidir.»

İLÇELERDE YAPILAN MITİNGLER :

Tavas Mitingi :

İzmir'in işgalini haber alan Tavas vatanseverleri 16 Mayıs 1919 günü, İzmir Reddi İlhak heyetinin işgali bildiren telgrafı üzerine bir Miting düzenlediler. Kaymakam Ali Rıza Bey Tellal aracılığı ile halkı Belediye önünde toplantıya çağırdı. Telgrafı toplanan halka okudu, ne şekilde

hareket edilmesi gerektiğini açıkladı. Kaymakamdan sonra Yarangüne Hakimiyeti Milliye okulu öğretmenini Mehmet Ali Bey söz alarak ; Makedonya'da geçen bir yıllık askerlik hayatında esaret altında yaşayan Türklere yapılan zulümleri, camilere yapılan saldırıları acıklı ve heyecanlı sözlerle anlattı. Derhal Yunan'a karşı harekete geçilmesi gerektiğini söyledi.

Çal Mitingi :

Çal Müftüsü Ahmet İzzet Efendi, Yunanlıların İzmir'i işgalini öğrenince 17 Mayıs 1919 günü Halkı Çarşı Camiinde topladı ve «Düşmanın istilasına karşı seyirci kalmanın doğru olmayacağını ve muktedir olanların elden gelen olanakları hazırlamaları gerektiğini, Allah'ın emrine ve Peygamberin sünnetine itimat edilmesini» açıklayan bir söylev verdi. Aynı gün Belediye önünde toplanan halka Yedeksubaylardan Ahmet Akşit Bey, heyecanlı bir konuşma yaptı. Böylece Denizli, Tavas ve Çal da yapılan Mitinglerle işgal kınandı ve halka direniş çağrısı yapıldı. Böylece Acıpayam, Buldan, Sarayköy, Tavas ve Çal'da özellikle Müftülerle ileri gelenlerin önderlik ettiği milli müdafaa kurulları oluşturuldu. Artık kaçınılmaz olan Yunan işgali karşısında neler yapılması gerektiği ve alınacak önlemler üzerinde düşünce ve hareket birliği yapıldı. Her yandan gelen olumlu haberler Denizli Sancağında tutuşturulan ateşin gücünü gösteriyordu.

SARAYKÖY MITİNGİ :

15 Mayıs 1919 günü İzmir'in Yunanlılar tarafından işgali haberi Denizli'de bir bomba etkisi yapmış, aynı gün Denizli'de Müftü Ahmet Hulusi Efendinin Başkanlığında Bayramyeri mitingi yapılmıştı. Miting sırasıyla 16 Mayıs 1919 da Tavas'ta, 17 Mayıs 1919 da AÇI'da, peşi peşine Buldan, Acıpayam ve Sarayköy ilçe merkezlerinde yapılan Mitinglere ilçe Müftüleri başkanlık etmişti. Denizli Mitingi Denizli Müftüsü Ahmet Hulusi Efendinin, Çal Mitingi Müftü Ahmet İzzet Efendinin, Tavas Mitingi Müftü Cennet Zade Tahir Efendi, Acıpayam mitingi Müftü Hasan Efendi, Buldan Mitingi Müftü Mehmet Efendi ve Sarayköy Mitingi Müftü Ahmet Şükrü Efendilerin Başkanlığında yapılmıştır. Merkez ve çevreden katılanla heyecanlı bir kalabalık oluşturan bu mitinglerde, İzmir'in işgali protesto ediliyor, din adamlarının ve diğer hatiplerin söyledikleri vatansever nutuklarla halk heyecanlandırılıyor, Yunan işgaline karşı gönüllü yazımına geçilmesi isteniyordu. Mitinglerin bir çoğu Cuma günü Cuma namazından sonra yapılıyor, böylece halkın dini duygusu da uyandırılmış oluyordu. Bu mitinglerin peşini ilçelerde kurulan Müdafaa-i Hukuk ve Reddi İlhak Cemiyetleri izlemişti.

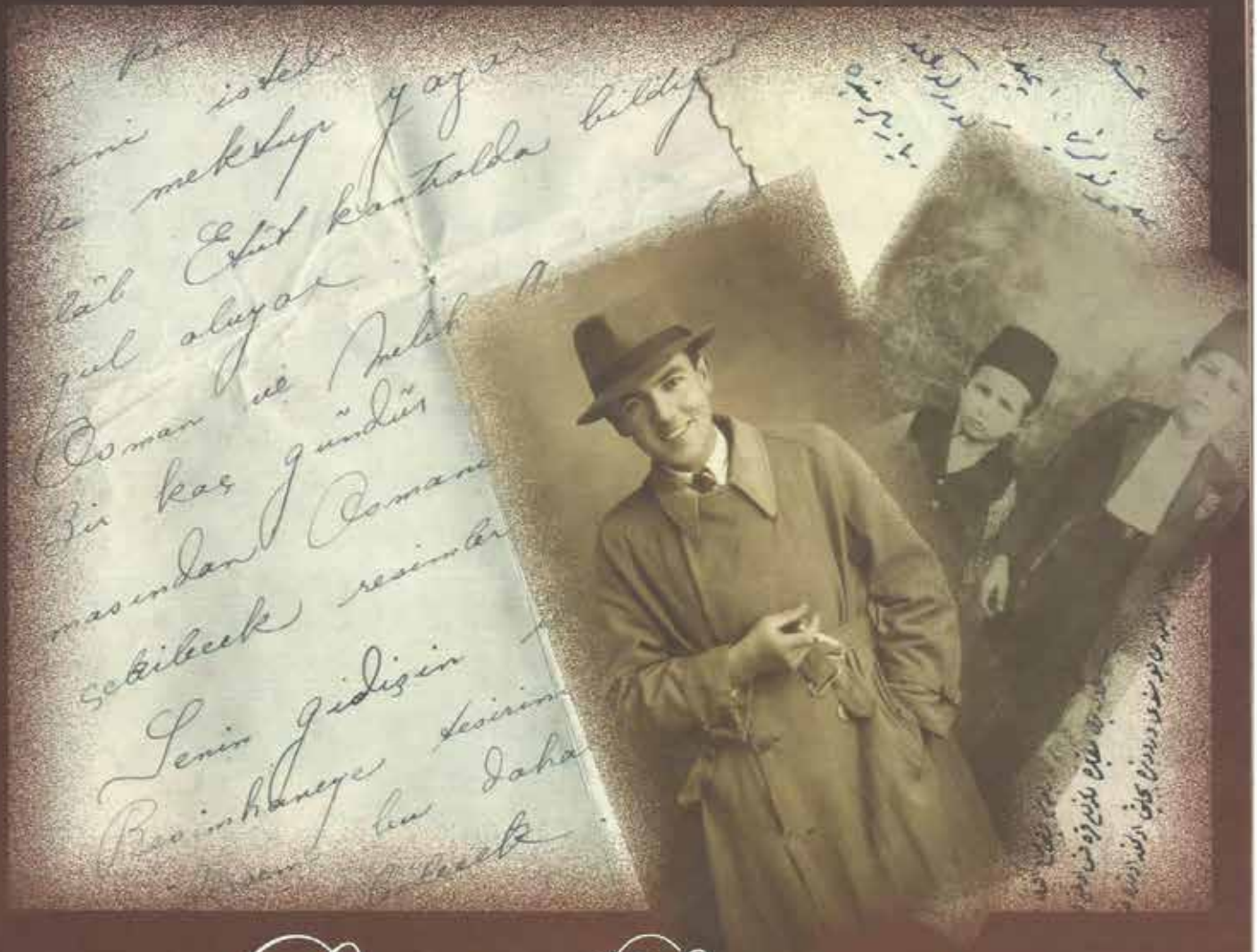
Sarayköy Mitingi de Cuma namazından sonra namazdan çıkan ve dışardan katılan bugünkü Sarayköy Belediyesi önündeki Zincirlikuyu

KRONOLOJİ

30 Ekim	1918	Mondros Mütarekesi
8 Ocak	1918	Wilson ilkeleri
Şubat	1918	Paris Konferansı
13 Kasım	1918	İtilaf Devletleri Donanmasının İstanbul'a gelişi
22 Mart	1919	İzmir Kongresi,
25 Nisan	1919	İstanbul Hükümetinin Denizli'ye gönderdiği nasihat heyeti.
15 Mayıs	1919	Bayramyeri'nde Denizli Mitingi ve Müftü Ahmet Hulusi Efendinin konuşması,
16 Mayıs	1919	Tavas Mitingi
17 Mayıs	1919	Çal Mitingi
		Sarayköy Mitingi
		Buldan Mitingi
		Acıpayam Mitingi
14 Mayıs	1919	İzmir'in işgaline doğru
15 Mayıs	1919	İzmir'in işgali
22 Mayıs	1919	Selçuk'un işgali
25 Mayıs	1919	Aydın'ın Yunanlılar tarafından birinci işgali
22 Mayıs - 3 Haziran	1919	Denizli'de ilk Milli Cephenin kuruluşu
29 Mayıs	1919	Denizli Müdafaa-i Hukuk ve Reddi İlhak Cemiyetinin kuruluşu
		Tavas, Sarayköy, Çal, Buldan ve Acıpayam'da Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerinin kuruluşu ve Heyeti Milliye katılanlar
10 Haziran	1919	Denizli'de Heyeti Milliye'nin kuruluşu
8 Haziran	1919	Sarayköy'de Milli Menderes Cephesinin kuruluşu
24 Haziran	1919	Denizli Milli Menderes Müfrezesi Aydın Savaşında
28 Haziran	1919	Aydın'ın Yunanlılardan geri alınması
3 Temmuz	1919	Aydın'ın Yunanlılar tarafından ikinci kez işgali
12 Temmuz	1919	Denizli Kuvayi Milliyesinin kuruluşu, müdafaa-i Hukuk ve Reddi İlhak Cemiyetinin kaldırılışı
3 Temmuz	1919	Yunanlıların Aydın'ı ikinci kez işgali
3 Haziran	1919	Nazilli'nin Yunanlılar tarafından işgali
3 Ağustos	1919	İstanbul Hükümeti tarafından gönderilen Jandarma Genel Komutanı İsmail Kemal Paşa'nın Denizli'ye gelişi
6 Ağustos	1919	Birinci Nazilli Kongresi
6 Ağustos	1919	Alaşehir Kongresi
13 Haziran	1919	Sivas Kongresine katılan Denizli Delegeleri
22 Ağustos	1919	Denizli Heyeti Milliyesinin aldığı önemle kararlar
4 Eylül	1919	Demirci Mehmet Efe'nin Aydın ve havalisi Genel Komutanı oluşu

16 Kasım	1918
3 Nisan	1920
12 Ocak	1921
23 Nisan	1921
21 Haziran	1921
30 Haziran	1921
5 Temmuz	1921
4 Temmuz	1922
9 Temmuz	1922
10 Temmuz	1922
29 Temmuz	1922
4 Eylül	1922
3 Eylül	1923
7 Temmuz	1923

20. Yüzyıl Başlarında Denizli

Qevdet Şemsioğlu

Araştırma Derleme Bilgiler ve Yazılar	Cevdet Şemsioğlu
Resimler, Eskizler, Karikatürler ve Tablolar.....	Cevdet Şemsioğlu
Şiirler.....	Cevdet Şemsioğlu
Yayına hazırlayan.....	Haluk Şemsioğlu
Kurgu ve Sayfa Düzenleme.....	Haluk Şemsioğlu - Fazilet Bulut
Grafik.....	Haluk Şemsioğlu - Fazilet Bulut - Nevrez Pa
Kitap Kapağı Grafik Düzenleme.....	Haluk Şemsioğlu - Fazilet Bulut - Nevrez Pa
Redaksiyon.....	Sibel Karaoğlanoğlu
Yayına Hazırlamada Yardımcı Olanlar.....	Hasan Kallımcı, Naile (Yılmaz) Özdemir, Ufu
	Emir, Işık Emir ve Özkan Fidan
Fotoğraflar.....	Coşkun Önen
Stüdyo Çekimleri.....	Özlem Color

Baskı ve Dizgi.....: HM Matbaacılık (Tel : 0 258 274 65 0

Kitap İsteme Adresi: Belediye arkası Melek İşhanı 3/24 Denizli

Tel : 0.258.261 45 66 - 264 25 11

Her hakkı mahfuzdur. Bu kitabın hiçbir bölümü, metin kısmı, belgeler, fotoğraf ve tabloların yazılı izin olmaksızın mekanik veya elektronik metotlarla veya ileride icat olacak sistemlerle hiçbir şekilde ve biçimde iktibas edilemez, yeniden satış amacıyla fotokopi de dahil olmak üzere hiçbir sistemle çoğaltılamaz. Dergi, gazete, radyo ve TV'lerce yapılacak alıntılar, kaynak gösterilme şartıyla bu hüküm dışındadır.

Bu kitapla ilgili tüm telif hakları HALUK ŞEMSİOĞLU'na aittir.

Bu kitabın tüm geliri derneğe kalmak şartıyla yayın ve basım hakkı, Haluk Şemsioğlu tarafından Denizli Sanatsevenler Derneği'ne verilmiştir.

dizilirlerdi. Civardaki evlerin pencere, teras, kapı ve sofalarından verilen insan başı meynese önlerinde, akortları birbirine karışan mandolin, buziki ve armonika sesleri arasında çitte sahnede döner dururlardı.

Bugünkü Pınarbaşı Sokağı'nın (13) numaralı evinde, o zaman Kunduracı Aleko'nun üç terzi kızı otururdu ki en kûçüklerinin adı dillerde dolaşırdı: Artemes... Yüzünde çok karakteristik hatları kesin olarak tebellûr (Tebellûr : Billurlaşmış) etmiş, Rumlar içinde garip Perikles devrinin normal güzellik ölçülerine uygun, enfes profilili biriydi. Bu kapının önünde geçen gençlerin hallerinde, sözlerinde ve ısıklarında kabalık görülmezdi. Makasla kesim gibi, hep birbirine benzeyen saçları yandan taralı gençler, yıllarca bu sokağı aydınlatarak ile sürter dururlardı.

Ve günün birinde...

Çiçekli tarhları, mermer kaplama antre ve ocakları, renkli kameriyeleri, gümüş kaplamalı ve altın varaklı çerçeveleri, ceviz işlemeli somaki mermerli konsolları, boyalı kristal aynaları ve müzeyyen avizeleriyle tantanalı bir hayat süren; yüzlerinde sönük pembelliği, neşenin ve tebessümün hatları, sofralarında tatlı ve beyaz ekmekleri süsleyen olmayan ekalliyetler, içimizde yıllarca böyle mesut ve bahtiyar yaşayıp dururken beklenmeden olmak isteyen bir kurbağa hirsına kapıldılar. Günün birinde Yunanlılar, gelip tizce çarşıya 15 Mayıs 1919'da, İzmir'e asker çıkardılar.

Bunun üzerine 16 Mayıs 1919'da Bayramyeri'nde, eski Belediye binası önünde, bir Mücadele için düzenlenen mitingte, birçok Hristiyan da vardı. Toplantı anında Kunduracı Aleko'nun orta perdeden yanındakilere, "Tiyatro mu oynatılıyor?" şeklinde tahkiki soru bulunması üzerine millî duyguları son derece kabarmış bazı gençler, onu hemen bilürme kararıştırdılar. Bu durum Müftü Ahmet Hulusi Efendi'ye yansımış, o da "öldürme işi şimdilik zamansız olduğunu" gençlere anlatınca, Aleko'nun hayatı kendisine geri verildi.

Aradan günler geçiyor, yerli Rumlar'da gözle görülecek bir kıpırdanma görünmüyor. Bir kısmının ağzını işe bıçak açmıyor, kararsız ve düşünceli görünüyorlardı. Birçoğu, zehirli ve ağır düşüncelerinin tesirinden kurtulmak için en yakın bildikleri Tuna dışına gelip dert yanmağa başladılar. Bazen de kendi aralarında tartışıyorlardı.

-Vristi kuzum, görüp göreceğimiz gün bu kadarmış. Yunanlılar geldikten sonra bu nimetleri, gayri düşümlerde bile göremeyiz. Yunanlılar'ın ağır vergileri... Onların bu vaziyetlerine şevinmesek bile bütün bunların, bizim temessülümüz...

de -bugünkü Tapu Dairesi'nin önündeki fotoğrafçı dükkânının bulunduğu eski yerinde- Marangoz Karabet tarafından hazırlanmakta olduğunu" söylemişti. Keyfiyet derhal hükümete yansımış; Karabet ve arkadaşları suçüstü yakalanmışlardı.

Bir taraftan, Komiser Ödemişli Hamdi Bey tarafından sık sık abluka edilerek Rum Mahallesi aranıyor, bu aramalarda birçok kama, filinta tabanca, çifte, bıçak, fişenk ve katliam resimleri bulunuyordu.

Millî mücadeleye azmetmiş gençler, sık sık Türk Ocağı'nda toplantı yapıyorlardı. Bir gün bu gençlerden Berber Mehmet Sallı, Rasim ve Mehmet Ali Aşık, Yirmibirli oğullarından Mihal'in Yunanlılar'ı Denizli'ye davet etmek için İzmir'e gittiğini ve trenle döneceğini duymuşlar; bu gençler, Mihal'i öldürmek için, geç vakte kadar Pandazoplu'nun kulübünde, ellerinde tabanca ile beklemişlerdi. Ne yazık ki Mihal, o gün trenden çıkmamış; hakettiği ölümden bu nedenle kurtulmuştu. Mihal'in de Pavli gibi, İzmir'den beri Yunan bandırasını yüklenip Denizli'ye gelmesi bekleniyordu.

Böyle uğraşları foya şeklinde beliren Rumlar olduğu gibi haklarında şüphe beslenenleri de çoktu. Delikliçınar eski yoldaki Karamıl Hanı'nda askerî deve kolunda bulunan Terzi Bedik, hakkında, -gelir ve kazancından dolayı çok üstün giyim ve yiyimde bulunduğu- derin bir şüpheye varılmış; evinde yapılan aramada, kama ve filinta ile birçok katliam resimleri bulunmuştu.

Bundan başka, çarşıda sebze pazarında Kunduracı Manol, zahire pazarında Papaz oğlu Pavil'in oğlu Şeytan Kostı, çarşının kuzey kapısında Helvacı Hacıbekirler'in karşısındaki Kunduracı Deve Nikola'nın oğlu Panayot, Rum Mahallesi'nde Efe Yanko, Kuşakçı oğlu Hacı Kiyork, Manifaturacı Hristos, Terzi Kiyork, Yanık Han'da Simsar Kolozoğlu, Meyhaneci Dışsiz Panayot ve Eczacı İlye, halk arasında casus oldukları sanılan kimselerdi. Karpuz, kavun gibi yaz yemişleri arasında altın kaçakçılığı ve kundura taban astarı içinde İzmir'e haber ulaştırmaları gibi klasik casusluk hileleriyle iş gördükleri rivayet edilirdi.

24 Haziran 1920'de Köşk Cephesi'nin düşmesiyle Nazilli'deki Rumlar nezaret altında Denizli'ye sevk edildi. Temmuz başından itibaren Denizli'deki Hristiyan adedi kabarmış durumdaydı. Umurlu, Sultanhisar ve Köşk Rumları da Rum Mahallesi'ne ve kiliselere yığılmıştı.

Bu sıralarda 15. Yunan Fırkası'na yüzbaşılıkla iltihak ettiği rivayet edilen Yirmibirli oğullarından Peteraki'nin oğlu Mihal, çılgına döndü. İlerleyen Yunan Ordusu karşısında muhayyel Megalo İdea'nın ücretsiz çığırkırı kesildi. Bir gün, Delikliçınar' da, fayton içinde geçerken "zito" diye haykırmış ve silah atmıştı. Lakin bir palyaçonun trajedi rolü alması

B) MİLLİ MÜCADELEDE GÖREV YAPANLAR :

Bugün vukuundan yaklaşık yetmiş kusur sene sonra yazdığım bu yazılarımda, kendilerine hayranlık derecesinde saygı duyduğum bu eski vatanseverlerin maceralarını dinlerken duyduğum heyecanın, bu kadarcık kaleme alışında dahi, asla tazelliğini kaybetmediğini hissediyorum.

1-AHMET HULUSİ EFENDİ (1861-1931)

13 Eylül 1861' de Denizli, Kayalık Mahallesi'nde doğdu. Babası Denizli'nin sayılı alim ve müderrislerinden Velüyüddin Efendi'nin oğlu olan ve Denizli müftüsü iken vefat eden Osman Nuri Efendi' dir. İlk öğrenimini Denizli Tekelizade Bekir Efendi de yapan Ahmet Hulusi, daha sonra babası Osman Nuri Efendi'nin, Denizli Kayalık Mahallesi'nde bulunan medresesinde eğitim ve öğrenimini sürdürdü. Babasından Arapça ve Fıkıh başta olmak üzere, mantık, edebiyat, fen bilgisi ve hadis öğrenimi gördükten sonra 1891'de İcazetname aldı. İlk memuriyetine, babasına fahri müftü yardımcılığı göreviyle başladı. 1910 yılında bu göreve asaleten atandı. Aynı yıl Aydın Vilayeti İl İdare Meclisi Üyeliği'ne seçildi. Ağabeyi Mehmet Tahir Efendi' nin ölümü üzerine 1918' de tayin edildiği Denizli Müftülüğü görevine, 1931 yılına, yani ölümüne kadar devam etti. Bu memuriyetlerinin yanı sıra, babasının medresesinde hocalığa başlayan Ahmet Hulusi Efendi, Sahan Müderrisliği'ne kadar yükselmişti. O yıllarda, İlk ve Orta çağda olduğu gibi, din adamı ön planda yer alıyordu. Bu din adamlarından bir kısmı, halifenin yanında yer almış, bir kısmı ise Milli Mücadele'yi candan destelemiştir. Milli Mücadele'yi destekleyenlerden olan Ahmet Hulusi Efendi de Denizli'deki mücadelenin öncüsü olmuştur.

Ahmet Hulusi Efendi

1919 yılının Şubatı'nda Paris Konferansı'nda bir araya gelen İtilaf Devletleri'nin yaptığı toplantıda Yunanistan'a Balıkesir, Aydın ve İzmir vilayetleri vaat edilmişti. Bu haber, Türk halkını ve Aydın'ı çok üzmüştür. Bir süre sonra, İzmir'de Vali ve 17. Kolordu Komutanı Nurettin Paşa'nın önderliğinde İzmir Müdafaa-yı Hukuk ve Redd-i İlhak Cemiyeti kuruldu. Yunan Çıkarma Planı, 14 Mart 1919'da İngiltere, Fransa, İtalya ve Amerika tarafından kabul edilmiş, bu gelişmeler üzerine İzmir Valisi ve 17. Kolordu Komutanı sancak ve kazalardan temsilcileri 19 Mart'ta kongreye davet etmişti. Toplantıya Ahmet Hulusi Efendi'den başka, Belediye Reisi Tevfik, Tavaslıoğlu Mustafa ve Küçükağazade Ali Beyler gönderildi. 23-26 Mart arasında devam eden toplantıda Balıkesir, Aydın ve Denizli'de Müdafaa-yı Hukuk ve Redd-i İlhak Cemiyetleri kurulması kararlaştırıldı. Ahmet Hulusi Efendi, İzmir dönüşünde yoğun bir teşkilatlanma çalışmasına girmiştir. Memleketin içinde bulunduğu durumu ve yaklaşan felaketi, Denizli yöresini bütün kasaba ve köylerini dolaşarak anlatmıştır. Bu arada Nurettin Paşa'nın değiştirileceği söylentileri ortaya çıkınca, Ahmet Hulusi İstanbul hükümetinin durumunu ve yapacaklarını idrak ederek Nurettin Paşa'yı uyarmış, Denizli'ye gelip kendilerine yüksek tecrübeleriyle kumandan olmalarını istemiştir. İzmir'den döndükten sonra Denizli Sancağı kazalarından Acıpayam, Buldan, Sarayköy, Tavas ve Çal'da diğer müftülerle ve müderrislerle esnafın önderlik ettiği kurullar oluşturdu. Ahmet Hulusi Efendi'nin Kurtuluş Savaşı'ndaki en önemli misyonu İzmir'in işgalinden 4 saat 10 dakika sonra; 15 Mayıs 1919 gününün ilk saatlerinde belediye binasının bulunduğu Bayramyeri'nde yaptığı mitingdir. Müftü Efendi, gür sesiyle şöyle dedi:

"Hemşehrilerim;

Bugün sabahın erken saatlerinde İzmir, Yunanlılar tarafından işgal edilmiştir. Bu tecavüze karşı hareketsiz kalmak, din ve devlete ihanettir.....Silahımız olmayabilir, topsuz-tüfeksiz sapan taşları ile düşmanın karşısına çıkacağız.....Sizlere vatanımızı düşmana teslim etmenin çaresiz olduğunu söyleyenler, düşman esareti altında olanlardır..... Müftünüz olarak kutsal savaş buyruğunu ilan ve tebliğ ediyorum."

Bu mitingden sonra çalışmalarına hızla devam etmiş, Denizli'den İstanbul'daki İtilaf Devletleri mümessillerine protesto telgrafları çekmiştir. Bu telgraflarda: "Yunan askerleri İzmir'i terk etmedikleri takdirde, Denizli halkının İzmir'i müdafaaya hazır olduğu ifade ediliyordu. Yunanlılar'ın Aydın'ı işgalinin akabinde yaşanan acı olaylardan sonra, 29 Mayıs 1919'da Ahmet Hulusi Efendi'nin başkanlığında "Denizli Müdafaa-yı Hukuk Redd-i İlhak Cemiyeti" kuruldu. Yunanlıların Aydın'ı ve Nazilli'yi işgal etmelerinin ardından Denizli'ye

Böylece 15 Mayıs 1919 günkü mltıngde Denizli halkına: "Fetva veriyorum, işgal edilen memleket halkına silaha sarılması farz-ı ayındır." diyen Müftü Efendi'nin etrafındaki insanlar tek yürek olmuşlardır.

Ahmet Hulusi Efendi, 29 Ekim 1923' te Cumhuriyet kurulduktan sonra da Denizli Vilayeti Müftülüğü'ne devam etti. 1928 yılında Faik Müftüler'den aktarıldığına göre o zaman başbakan olan rahmetli İsmet Paşa Denizli'ye geldiğinde, Kayalık'taki evinde Hulusi Efendi' yi ziyaret etmiştir.

Sayın İsmet İnönü, konuşma esnasında Müftü Efendi'ye şöyle soruyor: -Sayın Hocam, ülke yönetiminden ve gidişatından memnun musun?

Müftü Efendi:

-Paşa, paşa ülke yönetiminden hiç memnun değilim, diyor ve ekliyor: -Yevmi kıyamette cepleriniz para ile dolacak; ama yevmi saadet kalkacak demiş.

Bunun bugünkü anlamı: İlerde herkesin cebi para ile dolacak; fakat mutluluk azalacaktır, demektedir.

Vatan sevgisiyle dolu yaşamında, Allah İnancıyla mücadele gücünü hiç kaybetmeden, memleketinin geleceğini, kendisinden ve makamından her zaman üstün tuttu. Türk Milleti'nin ebediyete kadar onur duyacağı bir evladı olarak, 22 Kasım 1931' de hayata gözlerini yumdu.

Hazırlayanın notu: (Bu bölüm, yazarın vefatından sonra Haluk Müftüler tarafından hazırlanan "Milli Mücadele'de Dedem Denizli Müftüsü Ahmet Hulusi Efendi" kitabından derlenmiştir.)

2- NECİP ALİ KÜÇÜKA:

1893 yılında Denizli'de doğmuştur. İlk tahsilini Denizli'de yapmış, İzmir Lisesi'ni bitirmiş, İstanbul'da hukukun son sınıfında iken ihtiyat subayı olarak Genel Harb'e iştirak etmiştir. Doğu Cephesi'nde ve nihayet İran'daki uzun ve yorucu seferlerde genç bir nakliye subayı olarak bulunmuş, mütarekeden sonra, Denizli'ye dönmüştür. Bir müddet sonra İzmir işgali ile başlayan Millî Direniş Hareketleri'ne Denizli'de katılan merhum, Denizli mebusu Yusuf Başkaya ile binbir tehlikeli atlatarak Sivas Kongresi'ne temsilci olarak gitmiş ve ilk siyasi hayata orada, büyük Atatürk'ün emrindeki tarihî hizmeti ile girmiştir.

Necip Ali Küçükka, kısa bir müddet ve hüviyetini gizleyerek İstanbul'a gitmiş, hukukun

Belleklerden Gerçeklere...

Denizli
mimar
Ziya TIKIROĞLU

DENİZLİ BELEDİYESİ

KÜLTÜR YAYINLARI

Denizli Belediyesi Kùltür Yayınları

Yayın no: 13

Isbn: 978-97501977

Baskı Hazırlık

Serkan Polat

Baskı ve Hazırlık

Turker Ofset

Basım Tarihi

Ocak 2012

1919 İŞGAL YILLARI VE DENİZLİ

Yunan ordularının İzmir'i işgale başladıkları 15 Mayıs 1919 günü ve işgalin başladığı andan 4 saat on dakika sonra, belki de ilk direniş sesi Denizli'den yükselmiştir. Bu direniş, pek çok yazılı belgelerle de sabittir. İşte o gün, Cuma namazından çıkan halk, Kayalık Camisinden alınan sancakla, Müftü Ahmet Hulusi Efendi'nin önderliğinde Bayramyeri'ne gelerek ilk direniş mitingini gerçekleştirmiştir. Mitinge önderlik eden Müftü Efendi halka şöyle seslenerek fetvasını vermiştir.

"Hemşehrilerim;

Muhterem Denizlililer... Bugün sabahın erken saatlerinde İzmir, Yunanlılar tarafından işgal edilmiştir. Bu tecavüze karşı hareketsiz kalmak, DİN ve DEVLETE ihanettir, VATANA karşı irtikâp edilecek (işlenecek) cürümlerin (suçların) Allah ve tarih önünde affı imkansız bir GÜNAHTIR. Cihad (direniş), tam manasıyla teşekkül etmiş dini farize olarak karşımızdadır. Hemşerilerim, karşımıza çıkarılan dünkü teb'amız Yunan'a biz mağlup olmadık. Onlar öteki düşmanlarımızın vasıtasıdır. Yunan'ın bir Türk bel-desini ellerine geçirmelerinin ne manaya geldiğini, İzmir'de şu birkaç saat içinde işlenen cinayetler gösteriyor.

Silahımız olmayabilir, topsuz, tüfeksiz, sapan taşları ile de düşmanın karşısına çıkacağız. İstiklal aşkı, vatan sevgisi, haysiyet şuurumuz ile kalbimizdeki iman ile mücadelemizin sonunda zaferi kazanacağız. Bu uğurda canını verenler ŞEHİT, kalanlar GAZİDİRLER. Bu mutlak olarak CİHAD-I MUKADDESTİR.(Kutsal savaştır.)

Sizlere vatanımızı düşmana teslim etmemenin imkânsız olduğunu söyleyenler, düşman esareti altında olanlardır. Onlar irade ve kararlarına sahip değildirler. Bu vaziyette olanların emri ve fetvası, aklen ve şer'an caiz,

**16 Mayıs'ı miting tarihi olarak yer
veren alışmalar**

16 MAYIS'I MİTİNG TARİHİ OLARAK VEREN ÇALIŞMALAR

- 1)Lütfü MÜFTÜLER, *Milli Mücadelede (Aydın Cephesinin Kurucusu) Denizli Heyeti Milliyesi*, Anadolu Matbaası Denizli 1989.
- 2)Tarhan TOKER, *Denizli Tarihi*, Yenigün Matbaası Denizli 1967-1968.
- 3)Rahmi APAK, *İstiklal Savaşında Garp Cephesi Nasıl Kuruldu*, TTK yayını, TTK Basımevi Ankara 1990.
- 4)O. Zeki AVRALIOĞLU, *Buldan ve Yöresinin Tarihçesi*, Ankara 2013.
- 5)Celal BAYAR, *Ben de Yazdım*, Cilt II, Milli Mücadele'ye Gidiş - Milli Mücadeleye Giriş, Türkiye İş Bankası Kültür yayınları, İstanbul 2018.
- 6)Ömer Sami ÇOŞAR, *İstiklal Harbi gazetesi*, 29 Mayıs 1919, Perşembe No:14. (Yeni İstanbul yayını) (Böyle bir gazete hiçbir zaman yayınlanmamıştır. Ömer Sami Çoşar tarafından 1969-1970'de hazırlanmış ve Yeni İstanbul gazetesinin eki olarak yayınlanmış derleme bir çalışmadır. Zaten, yeni Türk alfabesi ile 1919'da yayınlanmasına da imkan yoktur)
- 7)Yeni Denizli, 15 Mayıs 1948 No: 500.

Millî Mücadelede
(AYDIN CEPHESİNİN KURUCUSU)

DENİZLİ

Heyeti Milliyesi

*Emmed
Bilki*

YAZAN
Dr. Lütfü MÜFTÜLER

1989

Basım Yeri : Anadolu Matbaası — DENİZLİ

ÖN SÖZ

Bu risaleciği yazmaktan maksadım, ne Denizli milli mücadelesinin tarihi ni nede o cephenin harp harekâtını yazmaktır. Ancak İzmir'in işgalini takip eden günlerde milli kıyamın öncülerinden olan Denizli'nin ayaklanması ve milli heyetinin teşekkülü hakkında hiç kimsenin bugüne kadar bir şey yazmadığını görerek, unutulmaya yüz tutan o günler hakkında bildiklerimi çok eksik olmasına rağmen, tesbit etmek aynı zamanda bu hususta selâhiyet sahiplerini harekete getirerek daha mükemmel eserlerin yazılmasına sebep olmak ve ileride bu günlerin tarihi yazılırken pek küçük dahî olsa bazı hakikatlerin aydınlanmasına hizmet edebilmek, emel ve gayesi güdülmüştür. En çok dikkat edilen nokta hiçbir kimse veya topluluk aleyhinde en ufak tarzide bulunulmamaktır.

Her bakımdan kusur ve eksikten ari olduğu iddiasında bulunmadığım bu risalede görülecek hataların güzel ve iyi niyetime bağışlanılmasını okurlarımdan dilerim.

Balıkesir

18/9/946

İzmir'in işgali ve fecayii Denizli'de bomba gibi patlayınca bir çok yerlerde olduğu gibi halk kısım kısım toplanarak düşünmeğe ve dertleşmeğe başlamış mutasarrıf Faik, müftü Ahmet Hulûsi ile birlikte telgrafhaneye gidip İzmir'in akibetini telgrafçılardan öğrenerek takip etmişlerdir.

16/Mayıs/1335 tarihinde Müftü, dairesinin yanındaki camide bulunan san-

Müftü Ahmet Hulûsi Efendi

cağı alarak toplanmış olan halkla birlikte önde sancak, tekbir alarak Denizli'nin büyük çarşısı denilen mahaldeki Belediye binasına gidilerek burada toplanmış bulunan, galeyan halindeki binlerce halkın huzur ile bir miting yapılmış, işgal protesto ve müsebbipleri telin edilmiş ve Müftü halka hitaben,

Emşerilerim karşımıza çıkarılan düşman daha dünkü uşaklarımızdır. Biz onlara mağlûpta olmadık. Bu düşman her kim olursa olsun Türk'ün ve müslümanlığın son müstakil yurdu olan topraklarımız da elimizden almak isteniyor, bizler şimdiye kadar esir yaşamadık ve yaşayamayız. Silâhımız yoksa sapan taşıyla düşmana karşı çıkmak ve onu tepelemek her Türk ve müslümana, farzı ayındır) demiş bir kaç kişi daha söz söyledikten sonra halk coşkun tezahürat yapmış gene meyus fakat biraz daha canlı dağılmışlardır.

Fakat iş bununla bitmiyor. Denizli yalnız başına bu işi tabiidirki başaramıyacak. Kendisine yardımcı arıyor, evvelâ henüz işgal edilemeyen Aydın'a baş vuruyor, Aydın'lılar daha bedbin, onlar neticesi olmayan böyle bir hareketin daha fena akibet doğuracağı kanaatında. Mütevekkilâne işgali bekliyorlar.

Bunlardan ümidini kesen Denizli, Nazilli'ye baş vuruyor, onlar da aynı kanaatte. Hiç bir yerde hareket yok. Denizli ne yapsın.

İzmir'e gidip gelenler ve İzmir'deki Denizli rumları Türklere artık normal halin avlet ettiğini, Yunan'lıların kimseye fenalık etmediğini söylemek suretiyle Denizli halkını uyuşturmağa çalışıyorlar. Halk gelecekte ümitsiz, düşünüyor.

Müftü bu sefer gözünü başka tarafa çeviriyor; Dinar, Afyonkarahisar taraflarına. Acaba oralarda kendine taraftar bulabilirmi?

Herde tehlike yakın, düşman Nazilli'ye kadar gelmiş. İzmir'de bulunan Denizli'li rumlar müftüye haber gönderiyorlar; gelirse sarığını boynuna dolarız, halkı ayaklandırmamız diye.

Denizli için için kaynarken, müftü mutasarrıftan birkaç gün izin alarak Dinara gidiyor. Orada ahbabları ile bu işi konuşuyor. Afyonkarahisara geçiyor orada hâkim bulunan arkadaşı Mustafa Hulûsi (Efendi) ile buluşuyor ve onun delâletiyle 23. ncü fırka kumandanı kaymakam (yarbay) Ömer Lütfü (Bey) ile tanışıyor. Denizli'ye dönüyor.

Bu sırada Denizli'li yedek subaylar, efeler, münevverler, silâhlı kuvvetler teşkil ediyorlar. Bir kısmı komiser Hamdi (Bey) kumandasında, diğerleri de yedek subayların idaresinde hareket ederek Sarayköy'e gidiyorlar. Ora-

TARHAN TOKER

DENİZLİ TARİHİ

DS
51
D4
T65
1968

045363

KİTAP DEMİRBAŞ KAYDI
KAYIT NO 045363
KAYIT TARİHİ:

Yenigün Matbaası - Tlf. 1709

DENİZLİ

1967 — 1968

PAMUKKALE ÜNİVERSİTESİ
MERKEZ KÜTÜPHANESİ

X. B Ö L Ü M

KURTULUŞ SAVAŞINDA DENİZLİ

Denizli ili halkı, özbeöz Türkmen boylarındandır. Bunda kim-
senin şüpesi olamaz. Büyük selçuklu Devleti, 1071 den itibaren
Anadolu'dan Bizanslı Rumları atmak için Türk akıncılarını batıya
Denizliye kadar göndermiş, Denizli yakınlarında Bizans ordula-
rı ile şanlı ve başarılı savaflara girişmişlerdir. Nihayet 1094 den
itibaren de bu topraklara boy boy yerleşmeye başlamışlar, bu su-
retle Denizli, Bizans sınırında bir uç memleketi olmuştur. Ni-
hayet Bizanslılar ve hatta Haçlılar, bu topraklarda yenilgilere uğra-
mışlar, sonunda bu sınır toprakları Türklerin eline geçmiş, bu
suretle ilk defa burada bağımsız bir (inanç) Beyliği kurulmuştur.
Bütün bu tarihsel olaylar da gösteriyorki Denizli halkı, özgürlük
ve bağımsızlığına karşı çok duyguludur. Nitekim, Denizli ilinde-
ki yer ve köy adları incelenecek olursa, bu yerlerin Oğuz boyla-
rının adını taşıdığı görülecektir.

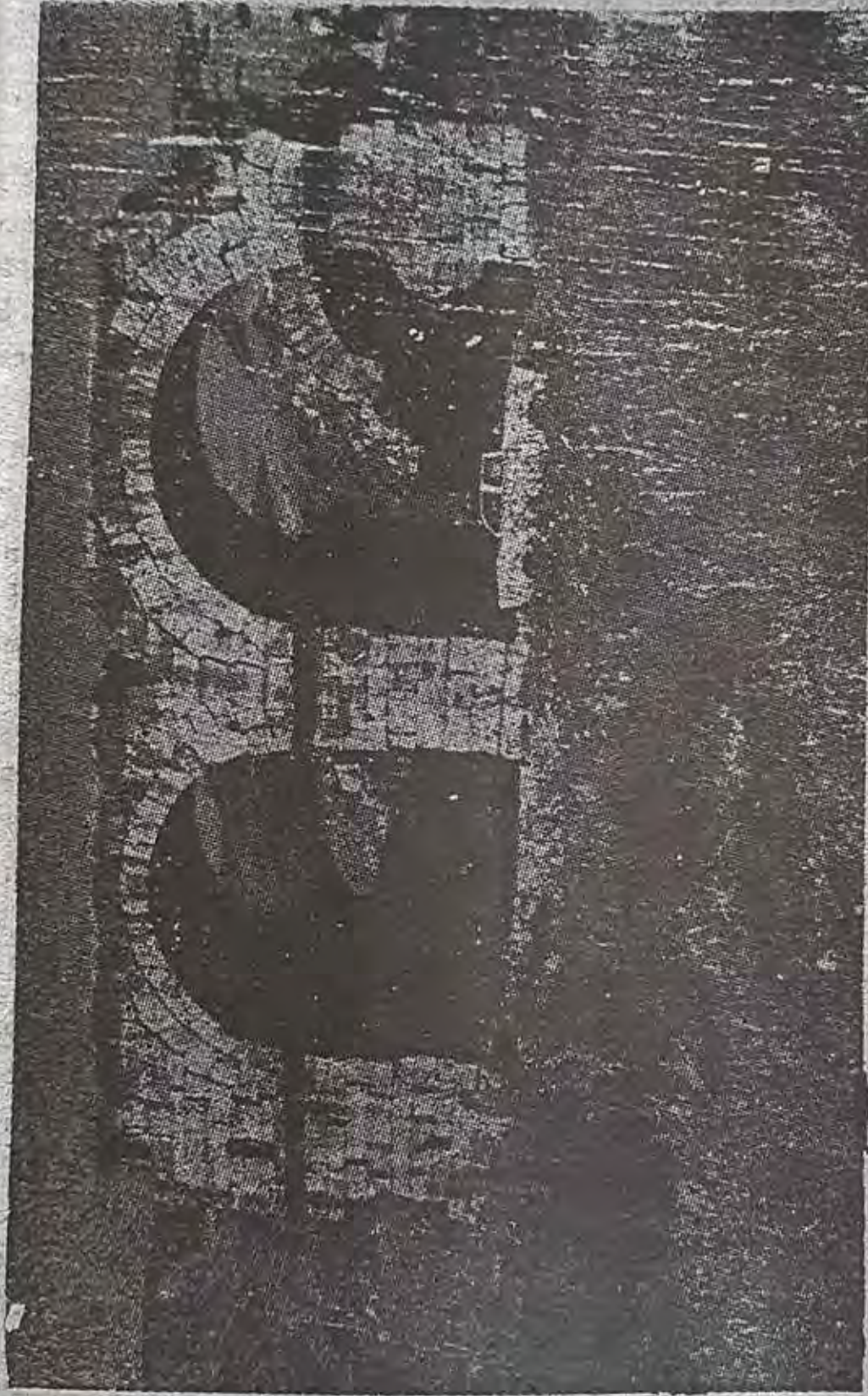
İşte bu ırktan, kökten, soydan gelen vatan ve istiklâl se-
verlik ruhudurki, birinci cihan savaşının sonunda Türklüğe la-
yık görülen çöküntü ve tutsaklığı, yalnız Protesto etmekle kal-
mamış, Büyük Menderes cepesinde bilfiil çarpışarak, düşman or-
dularını Büyük Menderes nehrinden bu yana geçirmemiştir. Şim-
di bu tarihi olayı, toplayabildiğimiz kadar inceleyelim.

Birinci cihan savaşından yenilerek çıkan İttifak Devletleri
grubunda Osmanlı Devleti de bulunuyordu. Osmanlı İmparator-
luğunun bir çeşit ölümü sayılan (Mondros) mütarekesi, Denizli-
yi de düşman işgaline bırakıyordu. Yenilgi ve Yunan Ordusu'nun
(15. Mayıs. 1919) da İzmir'i işgal etmesi, Denizli halkı üzerinde
hem hayret, hem de şaşkınlık yaratmıştı. Bir yandan da galip
Devletler temsilcileri, İstanbul Hükümeti'nin ajanları, Nihayet
Şehzadelerin gezileri, bir yandan Türk ekmeği ve nimetleriyle bo-
yalmış, zenginleşmiş ve en iyi şehir ve yerlere yerleşmiş olan

(Yerli Rum) vatandaşlar Halkın maneviyatını allak bullak ediyorlardı. Cepeler tamamen çökmüş, Devlet ve Hükümetin sözgeçirme gücü kalmamış, askerden dönenler ve hatta cepelerden kaçanlar başıboş silahlı dolaşıyor, Köy ve yollarda soygunculuk yapıyorlardı. Köy ve kasabalılar kendilerini korumak zorunda kalmışlardı. İmece suretile köyler, av tüfekleriyle bu soygunculardan korunuyordu. Yani, tam anlamıyla bir Savaş bozgunu sonu idi..

İzmirin İşgalinden önce, İzmir vatanseverleri (Reddi İlhak Cemiyeti)ni kurarak düşmana karşı koyma kararını vermişlerdi. Bu davranış, İzmirden Bütün Anadolu'ya tutulan kuvvetli bir ışıktı. Hatta, bu hareket bir güneş şeklinde bir Milli davranış kalmış ve silkinmişti. Bu olay Denizli'de de etkisini göstermiş. Denizli halkı da böyle bir milli mukavemet cepesi kurmak için hazırlıklara girişmişti.

Nitekim 15. Mayıs. 1919 sabahı Yunan ordusunun İzmir'e asker çıkarması Denizlide de bir bomba etkisi yapmış, vatanseverler derhal faaliyete geçmişlerdi. Vatanseverler, Kendilerine Önder olarak (Hoca ve Müftü Ahmet Hulusi Efendi)yi seçmişler, bu maksatla, (Kayalık Mahallesiindeki Müftülük) dairesinde toplanmışlardı. (Bu daire, bugün Kahramanlar okulu'nun yanından Topraklık mahallesine inen yolun kıyısında, iki katlı, tahtadan yapılmış, iki odadan ibaret bir yapıdır. Bir vakitler Kahramanlar okulu'nun bazı sınıfları buraya yerleştirilmiş, bir zamanlar yine okulun ihtiyacını gidermek için kullanılmış, daha sonraları (Ana okulu) şeklinde bir müddet kullanılmıştır. Bugünse halile terk edilmiştir. Ben, Bu daire'nin daha önceki hayatını biliyorum. 1924 yılındaydı. İzmir Öğretmen Okulu giriş imtihanlarına girmek için Denizli'ye gelmiştim. O sıralarda Denizli Milli Eğitim Müdürü merhum Talat Saraçoğlu idi. Milli Eğitim dairesi de bugünkü Cem Sinemasının karşısında, büyük çınar ağaçlarının gölgelediği küçük tek katlı bir yapı da idi. İmtihanlar bir kaç gün süreceğinden, Müftü Ahmet Hulusi Efendi'nin medrese ve meslek arkadaşı olan muhterem ve merhum Babam Direbolu Şeyh Hacı Emin Efendi, Beni Müftü Efendi'ye emanet etmişti. Geceleri medrese odasında yatıyor, gündüzleri de yemeği Müftü Efendi

Depremlerin yıktığı şehirlerden Hierapolisten
Bir görünüş

ile birlikte dairesinde yiyor, beş vakit namazda, Kayalık Camii'nin yanındaki ulu çınar ağacının dalları arasında minareye çıkıp tutan sahanlıkta ezan okuyor, müftü Efendi'nin kıldırıldığı namazlarda kendisine müezzinlik yaparak yardımda bulunuyordum. Vakit Hıfza çalışıyordum. Müftü Efendi beni çocukları gibi verdi. Tanrıdan rahmetler.)

DENİZLİ REDDİ İLHAK CEMİYETİ

16. Mayıs. 1919 Cuma sabahı, Denizli Müftüsü Ahmet Hulusi Efendi'nin başkanlığında toplanan Denizlililer Padişah (Vahdeti) bir Reddi İlhak telgrafı çekilmesine karar verdiler. Halkın hayatını kamçılayan bu telgraf, o tarihte Denizli mutasarrıfı binan (Faik Öztrak) tarafından yazılmıştır. Telgraf aynı gün sarı çekilmişti. Aynı günün gecesi (Denizli Reddi ilhak cemiyeti) men kurularak balk vatan savunmasına ve kurtuluş savaşına girildi.

16. Mayıs. 1919 Cuma günü, Kayalık camiinde Cuma namazı kıldıktan sonra Reddi İlhak üyeleri ve vatansever Denizliler, Kayalık camiindeki (Sancak) ı çıkarmış, bu sancığı çekerek ilhak ve yolları dolaşarak, tekbirler getirerek Belediye binasına gelmişlerdi. (O tarihteki Belediye binası, bugünkü Bayram rinde, Mehmet Baykent'in mağazası civarındaki binanın üst katıydı. Önünde karaağaçların gölgelediği şadırvanlı, mezarlı çevrilme bir açık hava meydan kahvesi vardı.) işte halk bu günün önünde ilk açık hava protesto mitingini yapmıştı.

Belediye önünde toplanan binlerce vatansever'e Reddi İlhak cemiyeti Başkanı, Müftü Ahmet Hulusi Efendi şu şekilde hitap yordu: "... Her nebahasına olursa olsun Yunanlılara karşı koy gerekir. Yunanlıların işgaleyletiği memleketler Halkı için ses girismek farz-ı ayındır. İşgale uğramıyan memleketler için de Fıkıfaye'dir. Ben Fetva veriyorum, Silah ve cepane azlığı ve yalığı hiç bir zaman kavgaya engel olmuyacaktır. Hiç savaracı olmıyan bir müslüman dahi, yerden üç taş alarak düşman atmaya mecburdur..."

Vatansever büyük din ulaması Müftü Efendinin bu açık tabesi Denizli de yükselen ilk kuvvetli, imanlı, heyecanlı bir ses. Bu ses, Denizli halkının cepeloşmesine sebep oldu.

Bu vatansever sese, İzmir de çıkan bazı Rumca gazeteler ateş
üskürüyor, küfürler savuruyordu.

Denizli Reddi İlhak Cemiyetinin Kalburüstü vatanseverleri

Bu kongre münasebetile, kongre dışında Denizli Müftüsü Ah-
met Hulusi Efendi ile İzmir Valisi ve kongre Başkanı Nurettin Pa-
şa arasında yapılan özel konuşmalarda, şu cihetlere temas edilmiş-
tir: Müftü Efendi Paşa'ya:

**Vatansever Denizli
Müftüsü A. Hulûsi ef.**

Paşa, İzmirli yunanlılara verecek-
ler. Biz boş durmayacağız. Halkımız
asker, para, yiyecek, içecek maddesi
verir. Yalnız noksanımız bir Komutan-
dır. Böyle bir hal olursa siz geriye, Yani
Denizli'ye gelin." diye ricada bulunmuş,
Nurettin Paşa da karşılık olarak: "Ben
burada iken İzmir'e kimse çıkamaz."
 demiş Buna karşı Müftü Efendi "Güzel
Paşam ama, sizi ya azlederek ve ya terfi
ettirerek İzmir'den uzaklaştıracaklarını
tahmin ederim. işte o zaman bize geliniz.
Her ne şekilde olursa olsun İstanbul'a
gitmeyiniz." diye ricasını tekrarlamıştır

Görülüyor ki, Vatanperver Müftü Efendi, daha 1919 martın
da İzmir'in işgalinden iki ay önce, memleketin karanlık sonunu
görmüş, bir takım savunma tebirleri düşünmüş, tertibatın alın-
masına gayret etmiştir. Nihayet olaylar, Müftü Efendi'nin görüşü-
nü ortaya çıkarmıştır. Nitekim İstanbul Hükümeti, Nurettin Paşa-
yı azlederek yerine Kambur İzzet'i Vali, Komutan olarak ta Na-
dir Paşa'yı tayinetmiştir. [Nihayet bilindiği gibi İzmir] 15. Mayıs
1919 da Yunanlılar tarafından işgalediliyor.

Bu olaylar sırasında Denizli Mutasarrıfı (Faik Öztürk), Ka-
lem Reisi de (Tevfik Bey) adındaki zattır. İzmir'in işgali haklı

ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
TÜRK TARİH KURUMU YAYINLARI
XXIV. Dizi — Sa. 16

İSTİKLÂL SAVAŞINDA
GARP CEPHESİ
NASIL KURULDU

YAZAN
RAHMİ APAK

TÜRK TARİH KURUMU BASİMEVİ—ANKARA
1990

yin edilmiştir. Sarayköy civarındaki Menderes köprüsünden Yunanlıların ilerlemesinin men'i sureti kat'iyede emredilmiştir. Sarayköyde, Denizlide, Yunanlıların işgali için, bilhassa Rumların tertip ettikleri hazırlıklar ve propagandalar imha edilmiştir. Çine havalisinde Milli harekâtın ayaklandırılmasına sarfı mesai edilmektedir. Kuvvei mânevîyenin pek haleldar bulunması yüzünden maruz kalınan güçlükler, tasavvurun üstündedir. Meselâ Çinede, ramazan münasebetile camide vaazda bulunan hocaya, firarî efradın kıt'alarına iltihakları için ahaliye vaaz ve nasihat teklif edilince bu adam nasihatı yapamıyacak kadar nefsinde yılgınlık ve korkaklık göstermiştir. Mahaza bu şayanı nefret ahvali mânevîye ve ruhiyeye rağmen maksada vusül için sarfı mesaiden geri durulmamaktadır. Cenabı haktan muvaffakiyet ümit edilmektedir. Kıtâatın mevcudu hazır ile bulundukları mevzii berveçhi ati arz edelim.

135 nci alay: Sökede olup mevcudu 46 neferdir.

175 nci alay: Merkezi ile birinci taburun Çinede. 2 nci taburu 285 mevcutlu, sahil muhafazasına memurdur. Merkezi Muğladır. 3 ncü taburun, demiryolu muhafızı, şimdilik merkezi Sarayköy'dür. Alayın mevcudu 328 neferdir.

176 ncı Alay: Merkezi Antalyadır. Mevcudu 742 neferdir. Sahil muhafızı olarak dağıtılmıştır.

57 nci Topçu Alayı: Ağırlıkları ile ve muhimmatı ile Çal'a nakledilmiştir. Sahra taburundan bir takım, mürettebatı ile birlikte Sarayköydedir. Alay mevcudu 115 neferdir.

Süvari bölüğü: Harbiye Nezaretinin emrile tümen emrine verilen kolordu süvari bölüğü (Sarayköyde olup) mevcudu 22 atlıdır.

57 nci Tümen Komutanı
ŞEFİK

DENİZLİ

Menderes cephesinin kurulmasında Denizli'nin büyük hissesi vardır. Ben Mutasarrıf Faik Öztrak'ın Çinedeki 57 nci Tümen Komutanı ile telgraf başındaki muhabereleleri yukarıda yazmış idim.

Her yerde olduğu gibi, Denizlide dahi, İzmirin Yunanlılar tarafından işgalinden önceki günlerde İtilâf Devletleri mümessilleri, İstanbul Hükûmeti ajanları, Hürriyet ve İtilâfçı unsurlar ve yerli Rumlar halkın mâneviyatını kırmak, her türlü irade ve enerjiyi öldürmek için çalışmışlardır. Halk bezgin, kederli ve şaşkın bir haldedir.

15 Mayıs İzmir işgali Denizlide bir bomba gibi patlar. Halkın bir kısmı Müftülük dairesi etrafında toplanıp konuşurlar ve o gece halkın heyecanı hakkında padişaha, bir telgraf çekerler. Aynı zamanda, Denizli Reddiilhak Cemiyeti adına halk vatan müdafaasına davet edilir.

Mayısın 16 ncı ertesi sabahı Denizli Müftüsü, Kayalık camiindeki sancağı çıkararak sokaklarda tekbirler getirip halkı belediye binası önüne topluyor. İzmirin Yunanlılar tarafından işgal edilmiş olduğunu söyledikten sonra halka şöylece hitap ediyor:

«Her ne pahasına olursa olsun Yunanlılara karşı koymak gerektir. Yunanlıların işgal eylediği memleketler halkı için kavgaya girişmek farzı ayındır. İşgale uğramıyan memleketler halkı için de farzı kifayedir. Ben fetva veriyorum. Silâh ve cephaneye azlığı veya yokluğu hiç bir zaman kavgaya mâni olmıyacaktır. Hiç bir müdafaa vasıtası olmıyan bir müslüman dahi yerden üç taş alarak düşmana atmıya mecburdur.»

Ben bu kitapta, birkaç yerde sarıklıların aleyhinde bulundum. Belki de ileride tekrar bulunacağım. Fakat, benim, aleyhlerinde bulunduğum sarıklılar, yâni din adamları bu Denizli Müftüsü kabilinden olanlar değildir. Alelâde medrese softalarıdır. Bu softalar yâni bizdeki mânevî mürşitlerin kültürü az olan kısmı çok cahil ve menfaatini seven insanlar idi ve onlar Allahın yolunda kavgacılığı, ecnebilere boyun eğme meği ve vatan severliği bu millete telkin etmemişlerdir. Başa geçip, milleti, kendi hukukunu müdafaaya teşvik eylememişlerdir. Onlar Rum papazları gibi kendi milletleri uğrunda darağacına çekilmemişlerdir. Bulgar papazları gibi kiliselerini silâh depoları haline koymamışlardır. Fakat Denizli Müftüsü gibi büyük vatanperver ulema sınıfı da eksik değildir.

O, mayısın 16 ncı günü ayaklanan büyük vatanperver müftü Garp Cephesi Nasıl Kuruldu sualine cevap verenlerden birisidir. O, İzmirin 15 Mayıs'ta ilk kurşunu atan meçhul yağız delikanlısından sonra ve Yunan Efsun taburunun önünde rovelverini patlatan Tahsinden sonra 16

Mayısta Denizlide yükselen ilk sestir. Yalnız Denizlililer değil, bütün Türk milleti onunla iftihar edecektir.

Denizli
MÜFTÜSÜ

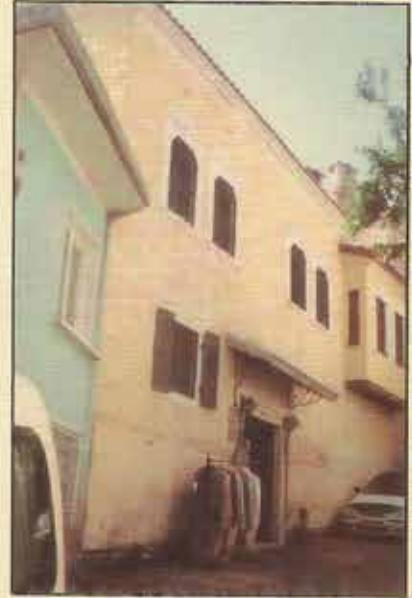
Müftünün söylevi, halk üzerinde iyi bir tesir yapıyor. Birkaç gün sonra, İzmirde çıkan Rumca gazetelerde müftü aleyhinde küfürler savruluyor.

Mutasarrıf Faik, Askerlik Kalem Reisi Albay Tevfik (bilâhara Demirci Mehmet Efe bu zatı öldürmüştür.), 57 inci Topçu Alay Komutanı Binbaşı Hakkı, Denizli Polis Komiseri Hamdi Beyler müdafaa taraftadır ve halkı tahrik ederler. Türkocağı çatısı altında toplanan memleket münevverleri, yedek subaylar, vatanperver eşraf bunlarla birliktedir. Karşılarında yerli Rumlar, bunların propagandası ile hareket eden itilâfcılar var. Tezleri şudur: Yunanlılara, girdikleri yerlerde mukabele edilmezse kimsenin malına, mülküne, refahına ilişmiyorlar. Mukabele edilirse köylerin ve şehirlerin serveti, eşyası ve insanları mahvoluyor. Bu fedakârlığa lüzum var mı? İtilâf Devletlerinin yardımı ile ilerliyen koca Yunan Ordusuna beş on çete ile karşı durulur mu? Padişah dahi karşı durulmaya taraftar değildir.

Bunlar vatanperver müftüyü ölümle tehdit ediyorlar. Haziranın üçünde, yâni Yunanlıların Aydını mukavemetsiz, muhalefetsiz girmesinden altı gün sonra Denizli Müftüsü Dinara gitmeğe mecbur oluyor, fakat irşat vazifesine orada dahi devam ediyor.

O gün, Yunanlılar Nazilliye dahi girmişlerdir. Tehlike, Denizlinin kapısını da çalmaktadır. Aydınin hareketsizliği, Denizlinin birkaç defa yaptığı kalkıntıyı da şaşalatmış idi. Fakat, Denizli Millî Hey'eti artık kat'î harekete geçmek kararını veriyor. Bir kısım halk, Denizlinin va-

BULDAN VE YÖRESİNİN TARİHÇESİ

O. Zeki Avralıoğlu

Ankara 2013

KAPAKTAKİ FOTOĞRAFLAR

Büyük bina: Dört Eylül İlkokulu

**Duvarı pembe boyalı bina: İsmet İnönü'nün çocukluğunun birkaç yılını
geçirdiği ev**

Sarı boyalı ev: Evliyazadeler'in evi

ISBN: 978-605-63475-0-4

Baskı:

Önder Matbaacılık Ltd. Şti.

İzmir Caddesi No: 34/2-3 Kızılay/ANKARA

Tel: 0 312 418 94 10 • Faks: 0 312 418 23 54

gruplar tarafından linç edildiği İngiliz basınında bile yer almıştı (1).

16 Mayıs 1919 günü yani İzmir'in işgalinden 1 gün sonra Denizli'de Bayramyeri olarak bilinen meydana halk büyük bir mitingle bu işgale karşı tepkisini göstermiştir. Müftü Ahmet Hulusi Efendi başlarında olmak üzere Ulucami'den aldıkları sancakla (2) tekbir getirerek sokakları dolaşan kalabalık, Bayramyeri'nde toplanmıştır. Burada konuşan Müftü Ahmet Hulusi Efendi şöyle diyordu (3):

"Hemşehrilerim, şimdi İzmir'i Yunan askerleri işgal etmiştir. Bu işgale muhalefet ve düşmanın taarruzuna mukabele lazımdır. İşgal edilen memleketler halkının silaha sarılması ve savaşması farz - ı ayndır (4). Fetva veriyorum. Silah ve cephane azlığı veya yokluğu hiçbir zaman mücadeleye mani teşkil etmez. Elinizde hiçbir silahınız olmasa dahi üçer taş alarak düşman üzerine atmak suretiyle mutlaka fiili mukabelede bulununuz."

Denizli'nin ilçelerinde de ilçe müftülerinin başkanlığında işgali protesto eden mitingler yapılmıştır (5). Bu sırada Buldan Müftüsü Mehmet (Uz) Efendi idi. Buldan mitinginin tarihi tam olarak saptanamamışsa da 15 Mayıs'ı takip eden hafta içinde gerçekleştiği söylenebilir. Bu mitinglerde İzmir'in işgali kınanmış, halk direnişe çağırılmıştır. Çal Müftüsü Ahmet İzzet (Çalgüner) Efendi Denizli'ye gelip Mutasarrıf ile, Müftü Ahmet Hulusi ile ve Askeralma Dairesi Başkanı Albay Tevfik Bey ile görüşmüştür.

.....
(1) Kitsikis D., A.g.e., S: 148 - 151.

(2) Bu sancak, günümüzde Denizli Atatürk ve Etnoğrafya Müzesi'ndedir. Yaklaşık 2.00 m x 1.30 m boyutlarındaki sancak, kırmızı atlastan olup bir yüzünde iki küçük bayrak işlemesi bulunmaktadır. Bayraklardan biri kırmızı üzerinde beyaz ayyıldız, diğeri yeşil üzerinde beyaz ayyıldız şeklindedir. Sancak üzerinde sarı ipek işleme ile Arap harfleriyle yazılar yazılmıştır. Sancağın bir yüzünde "Yaşasın Vatan, Hürriyet, Adalet, Müsavat - Denizli Çarşısı'nda Un Pazarı Baş Cami - i Şerifi'nde Alay 67, Tabur 2, 24 Kurası'nın yadigarıdır" sözleri okunmaktadır. Sancağın diğer yüzünde "Bismillahirrahmanirrahim, La İlahe İllallah Muhammeden Resulullah. Inna fetehtuleke fethan mübina. Nasrunminallah ve fethan karib ve beşşiril müminine. Ya Muhammed. Ağustos 1327 sene" ifadesi yer almaktadır. Besmele ve tevhitte sonra, birinci cümlesi Kur'an-ı Kerim'in Fetih Suresi 1. Ayeti, ikinci cümlesi Saf Suresi 13. Ayeti'nin bir kısmı olan bu ifadenin Türkçe anlamı şudur: Esirgeyen, bağışlayan Allah'ın adıyla; Allah'tan başka ilah yoktur. Muhammed O'nun elçisidir. Ey Muhammed, biz sana doğrusu apaçık bir fetih ihsan ettik, iman etmiş olanlara müjdele ki Allah'tan yardım ve yakın bir fetih vardır. Ağustos, Yıl 1911.

(3) Günümüzde Bayramyeri'nde bu miting anısına dikilmiş bir yazıt vardır. Ahmet Hulusi Efendi'nin konuşması o yazıttadır.

(4) Farz - ı ayn, her Müslüman'ın ayrı ayrı yerine getirmesi gereken Allah emri demektir.

(5) Toker Tarhan, Kuva-yı Milliye ve Milli Mücadele'de Denizli, Denizli Sanayi Odası Yayınları 3, Yeni Cumhuriyet Ofset, Denizli, 1984, S: 31.

CELÂL BAYAR BEN DE YAZDIM CİLT-II

Millî Mücadele'ye Gidiş

Millî Mücadele'ye Giriş

Aydın çevresinde, İzmir'in işgalinin ardından, asker ve halktan bazı vatanperler, Yunanlılara karşı müdafaa ve ahaliyi teşvik etmek ve silahlı milli teşkilat kurmak için çalışıyorlardı. Bu arada, İzmir'den isim ve kıyafet değiştirerek o bölgeye gitmiş olan Celâl Bey'in gayret ve fedakârlığı anılmaya değerdir.

M. Kemal Atatürk, *Nutuk*

TÜRKİYE BANKASI

Kültür Yayınları

YAKIN TARİHTEN TEMEL KAYNAKLAR VE BELGELER: VII

CELÂL BAYAR
BEN DE YAZDIM CİLT-III
MİLLÎ MÜCADELE'YE GİRİŞ
MİLLÎ MÜCADELE

© TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI, 2017
Genel Yayın: 4339

Sertifika No: 40077

GÖRSEL YÖNETMEN
BİROL BAYRAM

DÜZENLEME
DERYA ÖNDER

DİZİNİ HAZIRLAYAN
OZAN KIZILER

GRAFİK TASARIM UYGULAMA
TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI

BU ESERİN 1967-1972 YILLARI ARASINDA BAHA MATBAASI TARAFINDAN 8 CİLT
OLARAK YAPILAN BASKISI ESAS ALINMIŞTIR.

1. BASIM: KASIM 2018, İSTANBUL

TAKIM NO 978-605-295-646-5
ISBN 978-605-295-649-6

BASKI

VİZYON BASİMEVİ KAĞITÇILIK MATBAACILIK VE YAYINCILIK SAN. TİC. LTD. ŞTİ.
BEYLİKDÜZÜ ORGANİZE SANAYİ BÖLGESİ MAH. ORKİDE CAD. NO:1/Z

BEYLİKDÜZÜ İSTANBUL

Tel: (0212) 671 61 51 Faks: (0212) 671 61 52

Sertifika No: 28640

Bu kitabın tüm yayın hakları saklıdır.

Tanıtım amacıyla, kaynak göstermek şartıyla yapılacak kısa alıntılar dışında gerek
metin, gerek görsel malzeme yayınevinden izin alınmadan hiçbir yolla çoğaltılamaz,
yayımlanamaz ve dağıtılamaz.

TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI
İSTİKLAL CADDESİ, MEŞELİK SOKAK NO: 2/4 BEYOĞLU 34433 İSTANBUL
Tel. (0212) 252 39 91
Faks (0212) 252 39 95
www.iskulttur.com.tr

ni Korgeneral Pareskevopulos'un bir an önce göndereceğini
ederim.”¹

Venizelos

**Denizli, Sarayköy Ve Çevresi
Mukavemet Teşkilâtı, Denizli
Müftüsü Ve Değerli Sözleri**

İzmir'in işgali, Denizli
de elîm tepki yarattı.
tı. Bununla beraber, y
Rumlarla Hürriyet ve İ

Partisi'nin az sayıdaki adamları, mukavemet aleyhinde
pagandadan geri durmuyorlardı. Bunlara göre:

İtilâf Devletleri'nin yardımı ile ilerleyen Yunan ordusuna
kavemet, beyhûde yere kan dökmekten”
ibaretti.

“İzmir faciaları, Yunanlılara karşı koyma hareketinin neti
idi. Padişah ve onun hükûmeti uslu oturmayı emrediyordu.”

Denizli Hürriyet ve İtilâf Partisi'nin ileri gelenleri
bir kaç kişi Yunanlılarla mücadele etmemeğe karar ver
lerini topçu alay kumandanına söylemişlerdi.²

Vatansever Denizli halkı, bu tahriklere rağmen, bö
düşünmüyordu. Düşmanla mücadele fikrini Müftü Ahm
Hamdi Efendi temsil ediyordu. Kendisini yakından tanırdı
Medrese zihniyetini, skolastik düşüncesini, vatan muhab
ti ile birleştirmiş saf bir Türktü.

Müftü Efendi, İzmir'in işgalini işittiği zaman (16 Ma
1919) Kayalık Camii'ndeki sancağı alıp, “tekbir” sesleri
halkı Belediye önünde toplamış; İzmir'i Yunanlıların iş
ettiğini anlatmış, sözlerini şöyle bitirmişti:

“Her ne bahasına olursa olsun Yunanlılara karşı koymak
zımdır. Yunanlıların işgal ettiği memleket halkı için ‘cihat far
ayındır.’ işgale uğramayan memleketler halkı için de ‘farz-ı

¹ Millî Mücadele, Sayfa: 72.

² Denizli Kalem Reisinin telgrafından.
(Aydın Millî Cidali. Cilt 1, Sayfa 114).

İSTİKLÂL HARBİ GAZETESİ

HAZIRLAYAN
ÖMER SAMİ COSAR

ÖDEMiŞ SAVAŞA HAZİR

ÖDEMiŞ. —

Yunan Ordusunun yaklaşımakta olduğu şu sırada şehrimizde savunma hazırlıkları da hızlandırılmıştır. Kaymakam Erzurumlu Bekir Sami Bey ile Jandarma Kumandanı binbaşı Tahir bir milis kuvveti teşkiline muvaffak olmuşlardır.

Oğredüğimize göre, önceki gün kaymakam İstanbul'a İçişleri Bakanlığı'na bir telgraf çekmiş: «Kiki kudret ve kuvvet ve imazınız vardır. Enişleriniz maktine başında bekliyoruz.» demiş fakat şu cevabı almıştır: «Eminlik validen ahsan! Tımsıyan!»

Kaymakam bu cevap karşısında şaşkına dönmüştür. Çünkü cevabı veren İçişleri Bakanlığı Müsteşarı olan bir Rumdur. Tımsıyan alınması istenilen valinin İzmir'de Yunanlıların elinde oyuncak durumunda bu husus Kanber İzzettir. Bunun üzerine kaymakam doğrudan İçişleri Bakanı Ali Kemal'e başvurmuş ve bu defa ondan da aynı cevabı almıştır.

Bu aradadır ki 17. Kolordu Kumandanı Bekir Sami tarafından gönderilen yüzbaşı Rasim Ödemiş'e gelmiş ve Yunan istilasına karşı eldeki kuvvetlerle savunulması gerektiği hususunda Kolordu Kumandanına taahhüt ettirmiştir.

Bunun üzerine de ki, şehirde mevcut 1800 piyade tüfeğini yüzbaşı Tahir köylülere ve efelere dağıtmıştır. Gözken Efe de Yunanlı savaşa katılmaya hazır olduğunu Yunan kuvvetleri Ödemiş'e doğru ilerledikleri takdirde silahları karşısına alacağını muhakkak olarak bildirmiştir.

KAYMAKAMIN TELGRAFI

Kaymakam Bekir Sami Bey dün İzmir ve İstanbul'da İtilaf Devletleri müfettişlerine de birer telgraf göndererek, Yunanlılar İzmir'den çekilmedikleri takdirde kan dökeceklerini, bunun mesuliyetinin de kendilerine ait olacağını bildirmiş ve şunları eklemiştir: «Silah patlaması, göreceğimize netice pek az ve pek alın olacaktı. Arzık bittisi ki kaleni değil, silah döndü.»

Ödemiş'te muhasebeye başlıyanlardan Kaymakam Erzurumlu Bekir Sami

Milleti, Yunan işgalini şiddetle protestoya davet etmiş olan Mustafa Kemal Paşa'nın Trabzon'da savaşa çıkan çekilmiş bir resmi. Paşa'nın solunda görülen şubay, bugün Ayvalık'ta Yunan çıkarması kuvvetlerine karşı koyacağını ilân etmiş olan 172 nci alay kumandanı Yarbey Ali'dir.

Hükümet mitingleri yasaklarken

Mustafa Kemal'in tamimi: Mitingler devam edecek!

PAŞA, YUNAN İŞGALİNİN TEHLİKEYİ DAHA AÇIK BİR ŞEKİLDE GÖSTERDİĞİNİ, BU DURUMA TAHAMMÜL EDİLEMEYECEĞİNİ BİLDİREREK MİLLETİ DAHA CANLI VE DAHA BÜYÜK MİTINGLERE ÇAĞIRDI.

HAVZA. —

İstanbul Hükümeti, İngilizlerin de baskısı altında mitingleri yasak etmekte iken, Dokuzuncu Ordu Müfettişi Mustafa Kemal Paşa dün buradan Anadolu'ya yaydığı bir tamimle, milleti Yunan işgalini daha canlı ve devamlı bir şekilde protestoya davet etmiştir.

Samsun'dan karar-gâhi ile birlikte buraya gelmiş olan Mustafa Kemal Paşa, valilere ve Erzurum, Ankara, Diyarbakır, Konya Kumandanları ile Konya'daki Ordu Müfettişliğine yolladığı bu tamimde, Yunan işgaline karşı milletin uyarılması ve harekete geçirilmesi için yolunda durmuş, edvölke ve heyecanlı mitinglere yapılmasını bilhassa istemiştir.

Dokuzuncu Ordu Müfettişinin bu gizli tamiminde, İzmir ve Erzurum'dan da Manisa ile

Aydın'ın Yunanlılar tarafından işgalinin müstakbel tehlikeyi daha açık bir surette gösterdiği belirtilerek bu olayların «kabili hazım ve tahammül olmayan bir ahval» yaratacağı ilân edilmektedir.

Mustafa Kemal Paşa, pazartesi gününden itibaren protesto gösterilerine tekrar başlanıp devam edilmesini, İstanbul'a, yabancı devletlere protesto telgrafı da gönderilmesini istemiş ve şu tavsiyede bulunmuştur: «Hristiyan halkı karşı bir taarruz ve nümayiş ve husumet gibi davranışlarda bulunulmaması elzemdir.»

Denizliler Yunana karşı koyacaklar

DENİZLİ.

Kasaba başı, Yunan işgaline karşı koyacak kuvvetleri teşkil etmek için büyük bir toplantı yapmıştır. Bu toplantıda, Yunanlıların işgaline karşı yapılacak işleri kararlaştırılmıştır.

İzmir'in işgalinden beri şehirde Kayalık camii ve diğer binaların sokaklarına taş briketler atılmıştır. Belediye başkanları, diğer ne pahasına olursa olsun, Yunanlıların işgaline karşı yapılacak işleri kararlaştırmıştır. Silah ve cephaneye sahip olan halkın bir kısmı, kaymaya hazır olmaktadır. Her bir sokakta, Yunanlıların işgaline karşı yapılacak işleri kararlaştırmıştır. Her bir sokakta, Yunanlıların işgaline karşı yapılacak işleri kararlaştırmıştır.

İzmir gazeteleri ile müstakbel kaba kuvvetleri kararlaştırmıştır. Ahmet Eniş, Erzurum'da bulunan «Mühür» gazetesinde ve Bekir İzzettir, İzmir'de bulunan «Mühür» gazetesinde, bu tamim hakkında yazmışlardır. Önemli bir faaliyetler görülmektedir.

Ayvalığa dün Yunan yeni takviye yolladı

AYVALIK.

Ayvalık'ta kolay kendilerine teslim edilmeyen yereğidi anlayan Yunan Kumandanı Kumaşa - dandığı dün yeni den takviyeler göndermiştir. Kasaba'nın işgal için toplanan Yunan kuvvetleri dört piyade,

bir ağır makineli tüfek bölüğü, bir jandarma takımı, bir topçu bataryasıdır. Diğer taraftan üç günden beri himanada bulunan İngiliz muhtırları da aynı bir kararına ayrılmıştır. Hareketinde önce muhrip kumandanı İngiliz subayı, «Amiral Kaiter»'den aldıkları emir üzerine «İzmir başına» rakıyormuş demektir.

San takviyelerin gelmesi üzerine bu sabah Yunan Kumandanı başla-mak bekler-ekte-dir.

**Hava Şahitlerimizi
Ve Gök Kahramanla-
rımızı Anne Güne
Münasebetiyle**

Furber FOKER

Öğrencilerin en perhizli, en
kathışı vatanı uğrunda olan-
dır. Vatan yanında öğrencilere
(Şehit) diyoruz. Şehit, bu ka-
rardan her anlıkta meath
dışına hâkim oluy. İlk
lepen bir kahraman halinde
dır. "Ey b. imzalar, bir top
cage düşüş anıdır.

Çünkü vatan her bir insanın
pekâlâ birer doğan... Millet-
leriyle pehiliğin, namet ve
ihtiyamını anlatmak isteyen
Büyük Şair, vatan için can-
nı verenelele gideceği yası
götürceğ oluyor. Bu mil-
lis pehit ve gazileri olma-
nı milletini almayan, nihayet
kâilek dengemeden hepke
bir muna tıpyemendi. Vata-
nı vatan olabil anı için, uğ-
runda yâhınierce delikank-
nı kendini nortıneni part-
ın. Zira pehitais ve fedakâr-
kını emememiş bir öfke, ö-
tünde yapıyanlara vatanlık
yapamaz. Bu bakımdan Türk
lerin (Vatanını!) diye takdir
ettiği her avuç toprakla bin-
lerce pehit ruhu dolmaktadır.
Kahramanlar tarihinde
pehit ve gazisi ordolaymış bir
millet varsa, hiç şüphes yok-
tu, Türklük. Onun için Türk
binlerce yıldır bağınası ve
bayrak yapmaktadır. Vatan
için ölümden korkmayanların
yapmaya hakkı olduğuna
nutunamak lâzımdır. Pileme
memerleri, Çanakkele ve Dım-
lapınar pehitler A'emi bu
millet çocuklarının kahra-
manlık destanlarının canlı
birer kitesindir.

Bilimlere dayanan bu mezarların bir yanında da GÖK kahramanlarına huzurlara burcunluk tapma anıtları var. Türk vatanına havalelerini kırmak için güklerin mavi boyluğuna gubit adanarak alınıp giden bu yigit kahramanlar, bugün mezarların safındadır. Anı ruhlarla yaşamaktadırlar. İpte 15 Mayıs, hava gubitlerimle birleştiğinde bir gühür, Ma tam gük değil, onları anma ve inanca gühürdür! Çün-

19 Mayıs
Sağlık ve Spor
Bayramı

19 Mayıs gençlik ve spor bayramı şehrimiz spor alanında yapılacak. Lise ve Enstitüler ve diğer için çalışmaktadırlar.

Gaz dağıtımı

Schwefelsäure-Nieße gas is
tikhako dilet lito Sarsiden
dagitima baglamayot. Haa-
dulaan gas ekimim giden
gila toleumakidja

**Öğretmenler Birliği
Piyangosu**

Schmitts Ögentumender der
negativ Testiplumis aldu
piongonum 19 Mayn to
Halkert salomunda gchilce-
gini habet alidk.

Pamuklu
Tevzli

1947'den itibaren ve 1948
birtakım pamuklu kontejanlan-
dan bazı köyler istihkakına
almadığından Ekonomi Ha-
kaniğının en talimatına göre
bu arzun miktarı sabit
ve dar gelirlilere tevzii için
bulunduktan sabit geliri-
liere tevzii yapılmış ve bu-
kiye kalan 50 bin kantar met-
re pamuklu da merkez ma-
hallâtında bulunan dar gelirli
mülktaşilere buve hayvan 4
metre kaput veya buve, 11
metre de diğer pamuklular-
dan ki, cemen 15 metre bu-
ve mülktaşilerinde tevzii 14 /
5 / 1948 gününden itibaren
25 / 5 / 1948 gününe ka-
dar çırpıda Necip Gencelo
meşuarında tevzii edileceği
öğrünülmüştür.

malı şehirlerinin de buraya
buradan istiklâl dostları
yaradın büyük milletin kab
rının delikanlıları, bundan
sonra ki meydana savagların
göğlerde yapmak için buru
lanıyorlar. Güls ve hava ge
hillerini anarın, buşaları
nın güls kuyuları kapat
mak adançlılığına durma
dan derne stoclılığına

Doktor Resat Erden

Kısa bir mecmuîyle pek
çok şeyden aydınlatır buharan
Memleket Hattatları (Dahili-
ye Mithatçıları) (Dahiliye Rüşdî
Erdem) (Dahiliye Rüşdî, ca-
mîyasını bağlamıştır)

İlkokullarda Tifo Aşısı

Sayılı Müdârların, ihtiyatlı bir tedbir olmak üzere polisiniz itikadlarında tifo şüphesi taşıdıklarıdır. Zira belirsizlik vardır, tifo vakaları çoğalmıştır.

Demokratların Gazisi

Bütün Merkez Demokrat-
larla Anıyın, Çal, Çir-
çi, Homa, Buldan, Saraylı
Demokratları 8 Mayıs'ta Sa-
raylı'da Belediye meyda-
nında bir toplantı yapmışlar-
dır. Hükümet Demokrasinin igtirakıyla yapılan bu toplantı
da birçok hatırlar söz ol-
muşlardır.

Göçen Pazar da İlmin Demokratları İttifakı'ndaki Demokratlar toplantısına iştirak etmişlerdir. Saraylı'daki toplantıya Nasilli ve Aydın muhabbirleri de iştirak etmişlerdir.

Şehrimizde

**Hidrolik ve Çamın
güçü nasıl gelir?**

Ünvanlılar Madralılar münasibetleriyle e. keltabı Fecar, Çamkete geçiriler. Bu, pek rinin için bir gümüş halısı giymiştir. Nitekim bu senin de 9 Mayıs Fecar tatilini bu münasibetle Çamkete geçirdi. Hacı sebatan haddi yığılı idi. Öğleye doğru lüzum dı. zaidi. Halk, etabuların çam lığı gümüş için yulduzu dı. kılıpında. O gün gümüşteki lütfü vuslatından hepke il ce ve Hataklardan gelen u taktalarla sarra yaptı. Hat ta buralardan da birçok aile geldi. Beladiryen Hatları 25 kuruş olarak tıbbi cümlede lütfü ve yurtda hareket etmiş oldu. İki günün süresi 30 kuruşta. Byle fevkalade münasibet, halkın istinhatını dıktırmak bir Beladiry için de vuslatdır. Otukta akıntı nı yekilendi. Halk çamkete gümüş gümüşün vuslatıdır e lütfü çamkete. Yollar da te mek ediliyor vuslatından münasibet de kurtulmuş gümüş.

Oğluya dağın Çarşısı da
mıdır. Her vakit oğluna gi-
bi ota kızıları, anneleri,
nefesi, ayırmaları... Bu
sözün ortasında bir ge-
neye inatlıca yarılmıştı.
Yeniden yarıyor, yarıyor

— Servo 2 nel Sublento —

16 Mayıs Tarihinin Denizli için tarihî önemi büyüktür

15 Mayıs 1919 da İzmirin Yunanlılar tarafından işgali üzerine, Denizli Reddiülhak Cemiyeti adına, bu işgal keyfiyeti telgrafla Padişaha protesto edilmiş, ertesi gün Kayalık Müftülük Dairesi önünde toplanan Denizli Vatanperverleri Müftü Ahmet Hulûsi efendinin riyasetinde toplanarak Kayalık camisinden çıkardıkları sancağı ellerine almış, mahalle mahalle tekbirler getirerek dolaşarak halkı kuyama ve düşmana karşı koymaya davet etmiş; sancak altında toplanan halk, eski Belediye binası önündeki meydanlıkta ilk mitingini yapmış, Kahraman Denizli Müftüsü burada, halka veciz bir lisanla düşmanla çarpışmanın farz olduğunu anlatarak, halkın maneviyatını harekete geçirmiş, bu suretle Denizli Vatanperverleri Sarayı, Düşmana, galipler dünyasına ve yerli Rumlarla itilâfçılara karşı ilk ayaklanmayı yapmışlardır. İşte bu kutlu hareket, Menderes cephesisinin kurulmasını sağlamış, Yunan ordusunu Nazilli'den atmıştır. Bu kutlu davaya katılan o günkü Vatanseverleri hatırlamak, her sene 16 Mayıs'ta bir tören yapmak, nesiller için bir vazife ve kadir şinaslık olur sanırım.